

STUDIE

**„...radosť z roboty samej a vedomie,
že prácou pre Slovensko slúžili sme republike.“
K slovenskému pôsobeniu
Františka Heřmanského z hľadiska
česko-slovenských medzijazykových
a medziliterárnych vzťahov¹**

MIRA NÁBĚLKOVÁ

“...the joy of the work itself and the knowledge that by working for Slovakia we have served the Republic.” František Heřmanský’s Slovak activities in the context of Czech-Slovak interlingual and interliterary relations

The paper focuses on the personality of the Czech secondary school teacher František Heřmanský (1887–1966) and his interwar activities in Slovakia concerning a broad sphere of education and culture. Several lines of his activity can be seen as part of the contemporary cultural policy in the field of Czech-Slovak interlingual and interliterary relations, where special attention was paid to the simultaneous development of Czech-Slovak and Slovak-Czech bilingualism and biliterarism. F. Heřmanský deserves special attention as the author of textbooks for both the Czech and Slovak schools. Being a classical philologist, he compiled Latin grammars and readers. On the other hand, he prepared multiple series of Slovak literary readers for secondary and grammar schools, thereby contributing to the creation of the Slovak and Czechoslovak literary canon and formation of collective identity in the First Czechoslovak Republic. His contribution in this regard has not yet been analysed. One line of his activity connected with his involvement in multi focused work of the Slovak cultural institution

1 Text vznikol v rámci projektu Univerzity Karlovej *Cooperatio*, vedná oblasť *Lingvistika*.

Matica slovenská was bound up with the need to provide the Slovak and Czech (Czechoslovak) education system with enough Slovak literary work. F. Heřmanský's contribution to the cultivation of Czech-Slovak biliteracy is associated with the literary series *Čítanie študujúcej mládeže* [Reading for young students], intended primarily for Slovak students and, to some extent, also for Czech students. In the course of this work, F. Heřmanský became a textual lexicographer authoring Slovak-Czech glossaries that accompanied Slovak literary texts to help the Czech reader understand unfamiliar expressions. Appended bilingual glossaries represent a remarkable part of the Czech-Slovak interlingual and interliterary context of the time. F. Heřmanský also produced Czech-Slovak glossaries for his literary readers to help Slovak students read Czech texts. His Slovak textbooks, a wide range of his other texts written in Slovak and his Slovak-Czech and Czech-Slovak glossaries as well as translations (from Slovak into Czech and vice versa) demonstrate that F. Heřmanský was a distinctive bilingual and biliterary author. Through his translation activity he entered the controversial sphere of Czech-Slovak and Slovak-Czech mutual translation. His bilingual competence found its specific expression in the translation of Jiří Polívka's important scholarly work *Súpis slovenských rozprávok* [Survey of Slovak fairy tales] (1923–1931) from Czech into Slovak and later in his literary translations of Ladislav Nádaši-Jégés's works from Slovak into Czech. His other linguistic and literary activities included involvement in the preparation and publication of the official *Pravidlá slovenského pravopisu* [Slovak Spelling Rules] (1931), for which he prepared the first draft of the spelling dictionary. A closer look at the interwar work of F. Heřmanský, which has not yet received due attention, reveals the breadth of the cultural challenges as well as the political and ideological tensions and contradictions in the Czech-Slovak context of the time. This paper is framed by substantial excerpts from *Česi a Slováci* [Czechs and Slovaks], Heřmanský's 1922 programmatic journalistic text, which illustrates his vision of the activities of Czechs in Slovakia and mutually beneficial Czech-Slovak relations.

Keywords: František Heřmanský, interwar Czechoslovakia, Czech-Slovak relations, bilingualism, biliteracy, translation, Slovak literature, secondary and grammar school textbooks, classical philology, text lexicography, bilingual glossaries, Matica slovenská, *Pravidlá slovenského pravopisu* [Rules of Slovak spelling] (1931)

Citát „radosť z roboty samej a vedomie, že prácou pre Slovensko slúžili sme republike“ sprítomňuje slová Františka Heřmanského zo záveru jeho state *Česi a Slováci*, v ktorej sa usiloval uchopiť a predostrieť svoje videnie a očakávanie podôb pôsobenia Čechov na Slovensku v čase po vzniku spoločného štátu.² Do

2 Slovenské pôsobenie Františka Heřmanského, významná plodná časť jeho života, prekrýva sa s obdobím medzivojnového česko-slovenského štátu. Narodil sa 14. 6. 1887 v Heřmanovom Městci, podľa matričných údajov v rodine majstra debnára Františka Heřmanského a jeho manželky Anny (o 34 rokov skôr, r. 1853 narodil sa v Heřmanovom Městci slovakofil Rudolf Pokorný, autor vplyvného diela *Potulky po Slovensku*). Maturoval r. 1906 na gymnázium

citovaných slov vložil autor predstavu osobnej vnútornej odmeny „Čechov, ktorí tu na Slovensku účinkujeme alebo ktorí po nás prídu“ – za všetko, čo si želal a očakával ako zodpovedné účinkovanie v prelomových časoch. Text, ktorý sa vznikom vzťahuje k prvým poprevratovým rokom, napísal a publikoval r. 1922 v *Národných novinách*.³ Panoramickejší pohľad na život a pôsobenie Františka Heřmanského ukazuje, že svojím pôsobením v zložitom medzivojnovom kultúrno-politickom kontexte smeroval k napĺňaniu toho, čo formuloval na inom mieste publikovaného textu: „Popri porozumení, popri láske ku všetkému, čo má Slovensko krásneho a drahého, želim si od nás na Slovensku vážnu a usilovnú prácu pre Slovensko.“ František Heřmanský, „pracujúc pre Sloven-

v Chrudime. V rokoch 1906–1910 študoval češtinu, latinčinu a gréčtinu na Univerzite Karlovej, po skončení štúdia pôsobil na gymnáziách v Brandýse nad Labem a v Prahe na Vinohradoch. Vznik ČSR ho priviedol na Slovensko, kde najskôr učil na Československom štátnom reálnom gymnáziu Ludevíta Štúra v Trenčíne (k trenčianskemu pôsobeniu vzťahuje sa archívny prieskum v kaštieli Zayovcov v Uhrovci), v rokoch 1920–1930 bol profesorom i riaditeľom Československého štátneho reformného reálneho gymnázia Viliama Paulínyho Tótha v Turčianskom Svätom Martine. V rokoch 1920–1926 bol tajomníkom Matice slovenskej, 1930–1938 vládnym radcom a zemským školským inšpektorom národných škôl a učiteľských ústavov v Bratislave. V r. 1939–1942 stredoškolský profesor v Prahe na Smíchove (Drtinovo gymnázium), od r. 1946 expert Výskumného ústavu pedagogického J. A. Komenského v Prahe, podieľal sa na príprave učebných osnov pre gymnáziá. Autor učebníc latinčiny pre české a slovenské školy a slovenských čítaniek. Do češtiny prekladal po latinsky písané české literárne pamiatky (samostatné vydania a antológie s bohatou edičnou výbavou – poznámky, vysvetlivky, slovníčky, registre): *Deník Petra Žateckého* (1953) *Husitská kronika* (1954) *Kronika Zbraslavská* (1952) *Zbraslavská kronika* (1976) antologie *Čtení o Karlu IV. a jeho době* (1958) *Duchem i mečem* (1958) *Husitská kronika – Píseň o vítězství u Domažlic* (1979) *Letopis Vincenciův a Jarlochův* (1957). Do súčasnej češtiny preložil a edične pripravil aj pamiatky písané staročeštinou a strednou češtinou (*Duchem i mečem*, 1957, 2008). V preklade zo slovenčiny do češtiny vydal Jégého *Adama Šangalu* (1956) a *Jaríkovský kostel* (1957). Zomrel v Prahe 16. 5. 1966. (Ako ucelené informácie o živote Františka Heřmanského sú široko dostupné len stručné medailóny: KOBETIČ, Pavel: *Osobnosti Chrudimska*. Chrudim 2002, s. 67; pozri aj https://www.databaze-prekladu.cz/prekladatel/_000000821 (16. 4. 2022), <http://databaze.obecprekladatelu.cz/databaze/H/HermanskyFrantisek.htm> (18. 4. 2022); o prieskume zayovského archívu pozri OROSOVÁ, Martina: Štátny inšpektorát archívov a knižníc na Slovensku v rokoch 1919–1939. In: *Dejiny: Internetový časopis Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity*, 2012, roč. 7, č. 1, s. 30–41, online in: http://dejiny.unipo.sk/PDF/Dejiny_1_2012.pdf (22. 5. 2022).

- 3 Slovami o odmene sa končí záverečná mobilizačne-výzvovo formulovaná časť celého textu: „Tak asi si predstavujem riešenie pomeru slovensko-českého a v tom vidím program českej činnosti na Slovensku. A preto, bratia, treba vysúkať rukávy a pekne po junácky chytiť sa do roboty, ktorej je tu na desaťročia; odmenu budeme mať slušnú: radosť z roboty samej a vedomie, že prácou pre Slovensko slúžili sme republike.“ HEŘMANSKÝ, František: Česi a Slováci, in: *Národné noviny*, č. 16, 11. 2. 1922, s. 1, online in: https://kramerius.nkp.cz/kramerius/ontheflypdf_PGetPdf?app=11&id=1148768&start=1&end=6 (18. 4. 2022).

František Heřmanský. V publikácii *Sto rokov slovenského gymnázia v Martine* (1867–1967).

sko a slúžiac republike“, vskutku vykonal za svojho dvadsaťročného pôsobenia veľa vážnej práce a zapísal sa do našich dejín ako významná dvojdomá postava českej a slovenskej (široko chápanej) kultúry.⁴ Pravda, českého profesora angažovaného na rozličných postoch slovenského spoločenského života, osobitne ako tajomníka oživotvorenej Matice slovenskej, nemohli v priebehu rokov obísť napätia pramienice v špecifických dobových protirečeniach vývinu česko-slo-

4 O dobovej váhe jeho postavenia svedčí napr. mediálne pristavenie pri osobnom jubileu, aké sa isto nedostávalo každému pedagógovi a kultúrnemu pracovníkovi, ktoré v r. 1937 pod názvom *Päťdesiatka vládneho radcu Fr. Heřmanského* publikoval *Slovenský denník*: „Vládny radca a zemský šk. inšpektor učiteľských ústavov pri bratislavskom šk. referáte Fr. Heřmanský dožil sa päťdesiatky, ktorá najviac prekvapila práve tých, ktorí ho poznajú a s ním spolupracujú. Vl. radca Heřmanský patrí medzi prvých pracovníkov školských na Slovensku, ktorý prišiel už na konci roku 1918 na trenčianske gymnázium a od toho času stále venoval sa neúnavnej práci pedagogickej, literárnej i kultúrnej a zanechával hlbokú brázdnu na každom poli slovenského kultúrneho života a nám Slovákom bude treba zasiať do týchto brázd semena vďačnosti. Z Trenčína odišiel do Turč. Sv. Martina, kde ako profesor i riaditeľ r. r. g. Paulíny Tótha vedel výdatne a obetave pracovať ako tajomník Matice slovenskej, v ktorej rástla agenda v poprevratových rokoch súčasne s rozvojom kultúrneho života slovenského. Z Martina dostal sa vl. radca Heřmanský do bratislavského šk. referátu a tu pripadol mu pedagogický dozor najprv nad národnými školami a neskoršie nad učiteľskými ústavmi. Nespokojil sa však len s touto prácou, ale ako odborník filolog a skúsený pedagóg napísal a zostavil aj niekoľko učebníc pre slovenské stredné školy pre vyučovanie slovenčiny a latiny“. In: *Slovenský denník*, roč. 20, č. 136, 16. 6. 1937, s. 4.

Štátne reformné reálne gymnázium Viliama Paulinyho-Tótha v Turčianskom Svätom Martine. Profesorský zbor v roku 1925 – František Heřmanský v dolnom rade štvrtý zľava.

venských vzťahov prvorepublikového času. Jednotlivé stránky jeho bohatej viacníniovej činnosti možno pojať ako charakteristiku diela pozoruhodnej osobnosti (ktorej dosiaľ „súhrnnejšia pozornosť“ nebola venovaná), v inom pohľade ako svojský priesečník viacerých dotýkajúcich sa sfér spoločenskej existencie s priemetom dobových reálií. Dobové okolnosti ovplyvnili už jeho príchod na Slovensko na post stredoškolského profesora, neskôr riaditeľa (správcu) martinského gymnázia a ešte neskôr hlavného vládneho radcu a zemského školského inšpektora, podmieňovali spoločenskú objednávku slovenských čítaniek a učebníc latinčiny, ktoré patrili medzi oficiálne schválené a široko využívané učebnice, vplývali na formu a náplň pôsobenia v Matici slovenskej, vrátane aktívnej účasti v príprave *Pravidiel slovenského pravopisu*, ktorých vydanie r. 1931 dramaticky otriaslo celou slovenskou spoločenskou situáciou. Z jeho odpovedí na aktuálne spoločenské výzvy okrem iného vyplynulo, že vo Františkovi Heřmanskom možno dnes vidieť reprezentanta tých príslušníkov českej inteligencie, ktorí v čase svojho prvorepublikového účinkovania na Slovensku aktívne pôsobili v školskej (a nielen v školskej) sfére, písali a publikovali po slovensky a do slovenčiny ako nematerinského jazyka aj prekladali („poslovenčovali“, „upravovali“) diela iných. Spoločenský význam celkového pôsobenia a v ňom i publikovaného diela prisudzuje Heřmanskému významné postavenie

v obraze prvorepublikového vývinu medzijazykových a medziliterárnych vzťahov. Jednou z vážnych a široko diskutovaných tém v tejto sfére bola otázka vzájomného prekladania a neprekladania. Podrobnejší pohľad na súdobú situáciu však ukazuje aj rozvíjanie „tretej cesty“, podporu čítania diel v origináli s oporou o textové slovníčky, kde výrazne vystupuje Heřmanského špecifická lexicografická činnosť – príprava slovensko-českých a česko-slovenských prílohových slovníčkov do vlastných literárnych čítaniek aj slovensko-českých slovníčkov predstavujúcich súčasť edičnej výbavy literárnych diel vydávaných Maticou slovenskou v *Čítaní študujúcej mládeže*. Vydávanie slovenskej literatúry so slovensko-českými slovníčkami zohľadňujúcimi potrebu opory pre českého čitateľa pri predpokladanej neznámej lexike (tak napr. už r. 1922 vyšli v *Čítaní študujúcej mládeže* so slovensko-českými slovníčkami diela Kalinčiaka, Hviezdoslava a Kukučina) možno vnímať v kontexte aktivít cielených na formovanie novej spoločensko-kultúrnej skutočnosti v kontexte jednotného spoločného štátu, konkrétne na rozvíjanie česko-slovenskej biliterárnosti a bilingválnosti ako schopnosti prijímať (a vnútorne prijať) literatúru druhého jazykového spoločenstva bez sprostredkovania prekladom, v jej vlastnom, pôvodnom jazyku.

K osobnosti Františka Heřmanského ma privedla práca na širokej téme *Pestovanie bilingvizmu a biliterárnosti ako integrálna zložka česko-slovenských vzťahov v 20. storočí*, ktorej som sa už bola venovala v štúdiách venovaných kultúrnej politike zameranej na súbežné pestovanie bilingvizmu a biliterárnosti.⁵ V pohľade na F. Heřmanského ponúkam pristavenie trochu jubilejné (v r. 2022 uplynulo 135 rokov od jeho narodenia), pojaté viac príbehovo než hĺbkovo analyticky. Skôr než o podanie vyčerpávajúceho obrazu celku či jednotlivých línii v ich prepojení pôjde o pritiahnutie pozornosti a naznačenie kontúr, možno aj s nie celkom rovnovážnym ponorom do jednotlivých tém a s niektorými digresiami odrážajúcimi dobové osobitosti, okrem iného aj niektoré zvláštnosti dobového diskurzu.

5 NÁBĚLKOVÁ, Mira: Pestovanie biliterárnosti ako súčasť kultúrnej politiky a jazykového plánovania v československom kontexte (Chmelovské inšpirácie). In: *Slovenská literatúra*, 2019, roč. 66, č. 6, s. 417–429, online in https://www.sav.sk/journals/uploads/12171957slov_lit_06-19-01-N%C3%A1b%C4%9Blkov%C3%A1-417-429.pdf (22. 5. 2022); NÁBĚLKOVÁ, Mira: Biliterárnosť, bilingvizmus a „prílohové slovníčky“ ako textová lexicografická opora v českom a slovenskom literárnom priestore. In: *Slovenská literatúra*, 2020, roč. 67, č. 1, s. 11–35, online in: https://www.sav.sk/journals/uploads/03101923slov_lit_01-20-2-N%C3%A1b%C4%9Blkov%C3%A1-2011-35.pdf (22. 5. 2022).

Trošku o láske

Citovaný text, pri ktorom (aj širšom kontexte jeho vzniku) stojí za to pristaviť sa podrobnejšie, predstavuje v tvorbe Františka Heřmanského výnimočné osobne formulované mediálne vystúpenie. Inak s jeho podpisom nachádzame v dobových periodikách hlavne správy o činnosti Matice slovenskej vcelku a jej jazykového odboru osobitne, meno Heřmanský vystupuje i v rozličných informáciách o kultúrnych podujatiach, kde sa spomína jeho účinkovanie a citujú úryvky z prednesených rečí pri jubilejných slávnostiach či odhaľovaniach pomníkov.⁶ Osobne ladený „programový text“ *Česi a Slováci* vyšiel v *Národných novinách* ako odpoveď, rozvíjanie úvah aj čiastočná polemika k stati Štefana Krčméryho *Heslá*, uverejnenej krátko predtým v dvoch číslach *Národných Novín*.⁷ Krčméry sa v texte zamýšľa nad úlohou hesiel v spoločenskom, osobitne slovenskom živote, spomína minulé heslá s pozitívnou motivačnou silou – a v protiklade k nim (ako vlastný dôvod mediálneho vystúpenia) nedávno zrodené „falošné“, „zle uhádnuté“, poplašne mobilizujúce heslo *Berú nám reč!* s potenciou negatívne ovplyvňovať slovensko-české vzťahy. Poukazuje na skutočnosti, ktoré protirečia pravdivosti hesla (aké podmienky fungovania a rozvoja slovenčina mala a má teraz v novej situácii) a načrtáva povzbudzujúci a harmonizujúci obraz s požiadavkami adresovanými na obe strany: potrebné je pozitívne sebavedomé naladenie na slovenskej strane a láska k slovenskému u Čechov – milovať nielen slovenskú prírodu či folklór, ale aj slovenské povedomie (slovenskosť) a slovenskú reč v literatúre so všetkým, čo pre Slovákov znamená. „Iná láska nie je láskou“.⁸

6 Napr. denník *Slovenská krajina* v správe o odhalení pomníka Martinovi Kukučínovi cituje z prejavu vrchného školského radcu Fr. Heřmanského: „Kukučín odpočívá v posvätnéj pôde martinského cintorína. Slubujem menom všetkých, ktorým je sverená výchova školskej mládeže, že diela Kukučínove budú čím najviac rozšírené a tak vedľa kamenného pomníku bude mu postavený krajší pomník v našich srdciach.“ In: *Slovenská krajina*, roč. 3, č. 128, 6. 6. 1931, s. 1. Iný typ Heřmanského verejného vystúpenia avizuje oznam v *Slovenskom denníku*: „Prednášky: V anglickom klube YMCA prednáša vo štvrtok 7. apr. o 20 hod. Mrs. Wards Johnsonová na tému *Moc a kúzlo slova*. Hostia vítaní, vstup voľný. – V piatok 8. apríla vo veľkej dvorane učňovských škôl na Vazovej ul. prednáša vl. radca Frant. Heřmanský na tému *Nové učebné osnovy na stredných školách*. Prednášku usporiada profesorský sbor II. čs. št. reál. gymnázia a rodičovské združenie.“ In: *Slovenský denník*, roč. 21, č. 82, 7. 4. 1938, s. 7.

7 KRČMÉRY, Štefan: Heslá I, in: *Národné noviny*, roč. 53, č. 8, 14. 1. 1922, s. 1, online in: https://kramerius.nkp.cz/kramerius/onthe-flypdf_PGetPdf?app=11&id=1148760&start=1&end=4 (18. 4. 2022); Heslá II, in: *Národné noviny*, č. 11, 25. 1. 1922, s. 1, online in: https://kramerius.nkp.cz/kramerius/onthe-flypdf_PGetPdf?app=11&id=1148763&start=1&end=4 (18. 4. 2022).

8 Krčméryho slovami: „...milovať Slovensko s horami-dolami, s folklórom i s dobrými pokojamilovnými dedinami, ale nemilovať, alebo nenávidieť povedomie slovenské, ktorým sa Slovákov obopne v jeden (nehovorím ‚suverénny‘) celok, nemilovať jeho reč v literatúre a nemilo-

V „mediálnom rozhovore“ (zaujímavom okrem iného tým, že sa v ňom stretávajú dvaja súčasní tajomníci Matice slovenskej, Slovák a po slovensky píšuci Čech s explicitne deklarovanou českou identitou) vystupujú pri otázke česko-slovenských vzťahov na oboch stranách – východiskovo, pravda, u Krčméryho, ďalej podchytené a rozvíjané Heřmanským – vyzývajúce a vzývajúce slová z oblasti citových vzťahov: *láska, milovať*. V Heřmanského texte sú priebežne tematizované obe,⁹ pričom v reakcii na heslo, ktoré bolo Krčmérymu podnetom zamyslenia, Heřmanský zdôrazňuje, že o počesťovaní Slovenska nemôže byť ani reči, keď už z oficiálneho statusu slovenčiny vyplýva pre Čechov na Slovensku povinnosť „študovať slovenčinu, učiť sa jej, milovať ju a usilovať sa ju pestovať a zveľaďovať a spolu so Slovákami napomáhať poslovenčenie Slovenska, ktoré je nie ešte celkom dokonané“. Uchopovanie vzájomných vzťahov v takom kategoriálnom rámci a v takej emotívnej podobe má v dnešnom pohľade potenciál skôr pristavovať obsahovou i výrazovou patetickosťou, v dobovom kon-

vať to, čím sa Slovák v tejto reči reprezentuje od Hollého, Štúra po Vajanského, Hviezdoslava, Krasku, Rázusa, so všetkým, čo Slovák pre seba a pre svoju reč očakáva. Iná láska nie je láskou.“ Poeticko-pateticky Krčméry vyzýva: „[...] cez celé Slovensko zúnieť musí základný tón slovenskej nálady: hymn radosti! I Česi ho musia počuť a on ich naučí milovať Slovensko. Málo ich je ešte, čo ho milujú. [...] Zpomedzi seba vyzeráme apoštolov, ktorí budú kriesiť v Slovákov životnú silu, účinnú, dobrú i radosť z jednoty česko-slovenskej. Zpomedzi Čechov vyzeráme apoštolov, ktorí učiť budú láske k Slovensku [...] Ja viem, že prídu. Nie Mešiashi. – Apoštolí, učiteľia, novinári, básnici, rozsievачi, a stvoríia republike dušu. Dušu dobrú a harmonickú.“ KRČMÉRY, Štefan: *Heslá II*, s. 1. (O smerovaní k harmónii ako významnej súčasťi Krčméryho estetického ideálu pozri HUČKOVÁ, Dana: Modernizmus a avantgarda v reflexii Štefana Krčméryho v dvadsiatych rokoch 20. storočia. In: *Slovenská literatúra*, 2020, roč. 67, č. 2, s. 115–138, online in: https://www.sav.sk/journals/uploads/06262115slov_lit_02-20-03.pdf (22. 4. 2022). F. Heřmanský v reakcii zhrňa vyznenie Krčméryho textu do slov: „...prízvukuje, že Slovensko potrebuje nie znechutenosti a ochabnutosti, ale radosti, rezkosti a čulosti. Od Čechov si žiada, aby Slovensko milovali ozajstnou láskou pre Slovensko samé. Článok sa mi páčil pre svoju mužnú otvorenosť na obidve strany.“ HEŘMANSKÝ, František: *Česi a Slováci*, s. 1.

- 9 Tak napr. píše: „Súhlasím celkom s bratom Krčmérym, keď si želá, aby sme milovali Slovensko pre Slovensko, aby sme milovali jeho reč, literatúru, jeho umenie, nakrátko všetko to, čo je každému Slovákov drahé. Len v jednej veci sa trochu odchyľujem: Čechov, ktorí takto Slovensko milujú, je viacej než predpokladá, hoci oni o svojej láske nehovoria, ale sa usilujú dokázať ju svojou prácou. [...] Prišli sme sem pomáhať do tých čias, kým zo slovenských škôl nevyjde mladá generácia, ktorá by naše miesta zaujala. Slovensko potrebuje od nás porozumenie, hodne lásky a najmä hodne práce. [...] treba sa usilovať všetko poznať, pochopiť a potom hľadať spôsoby a cesty, ktorými by sme najlepšie pomáhali Slovákom nadobudnúť všetko to, čoho im utláčanie za minulých časov nedožičilo. Presvedčený som, že len z dokonalého poznávania a pochopenia vznikne úcta a z nej láska, na akú myslí brat Krčméry.“ HEŘMANSKÝ, František: *Česi a Slováci*, s. 1.

texte však výnimočné nebolo.¹⁰ Ukazuje sa, že články Štefana Krčméryho a Františka Heřmanského v spoločnosti zarezovali – a ani Heřmanského text neostal bez, tentoraz polemickejšie vyhrotenej, odpovede. V reakcii, ktorú publikovalo periodikum *Slovák*, autor prijíma, že Heřmanský svoje rozumné slová písal úprimne a z presvedčenia („Uveríme Vám a Vám podobným, že Vy nechcete Slovensko počesť“), no pripomína iné skutočnosti: „To však ani Vy, p. Hermanský, neuveríte, že by tí ľudia, ktorí si vzali do programu rečové splynutie Čechov a Slovákov, majúc moc v ruke, by všetko nevykonali na prevedenie tohto svojho programu, t. j. na počesť Slovenska. Bohužiaľ skutky vlády Vaše slová nepotvrdia.“¹¹ Komplementárne texty tajomníkov Matice s ich očakávaniami a túžbami vyznievajú harmonizujúco a povzbudivo, a keď sa aj spomínajú jestvujúce vzťahové negatíva, Krčméry nabáda „triezve vidieť, triezve počuť, uvážiť a chladnokrvne, rozvažite, premyslene domáhať sa a bodrou prácou napomáhať sanovanie.“¹² Text Františka Heřmanského *Česi a Slováci*, v celku jeho tvorby netypický osobným nasadením pri zachytení obrazu pôsobenia Čechov na Slovensku (pravda, s pozadím komplexnejšieho vnímania vzájomných vzťahov v spoločnej republike), nie je ako „novinový článok, ktorý ho výstižne charakterizuje“, celkom zabudnutý ani v našom čase.¹³

10 V čase, ktorý predchádzal, možno istý predobraz vidieť v textoch českých slovakofilov, napr. v závere knihy Karola Kálala *Slováci a Slovensko* sú slová: „Knížku tuto píši s láskou, a srdce se mi chvěje, jak Vás všechny prosím, abyste si ji rádi přečetli a milovali Slovensko se mnou.“ KÁLAL, Karol: *Slováci a Slovensko*, online in: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/5008/Kalal_Slovensko-a-Slovaci/25 (22. 5. 2022). Bolo by zaujímavé sledovať vývin dobového diskurzu z hľadiska explicitne vyjadrovanej vzťahovej emotívnosti v širšom zábere. Napr. Karel Domin v texte z r. 1934 zvažuje posun „v tonalite“ vzájomnej reflexie, keď spätne pozerá na svoj vlastný text: „Po převratu vzplanul i v českých srdcích idealismus, radost a láska [...] Mám před sebou úvod jedné přednášky ‚Osvobozeným Slovenskem‘ a když čtu ty řádky, vytrysklé jistě z upřímného srdce, poznávám velký rozdíl po odstupu patnácti let. Snad jsme zatím vystřízlivěli a vřelý cit ustoupil chladnějšímu rozumářství.“ DOMIN, Karel: *Česi a Slováci*. In: *Průdy*, 1934, roč. 18, č. 9–10, s. 527.

11 Do rozvíjaného „láskového diskurzu“ sa (nie jasne identifikovaný) autor vložil slovami: „Tvrďte, že tých Čechov, ktorí Slovensko milujú, je viacej ako to Krčméry predpokladá. Možno, že máte pravdu, ale i to je pravda, že ich je pomerne veľmi málo k ohromnému počtu tých, ktorí sem prišli bez lásky k Slovensku, tak, že Vy a Vám podobní Česi Ste nie vstave zkazovateľnú prácu týchto zastaviť alebo napraviť.“ *Česi a Slováci*, in: *Slovák. Politický, spoločenský a poučný časopis*, roč. 4, č. 41, 19. 2. 1922, s. 3.

12 „Tým z našich, ktorí hovoria o krivdách a nesprávnostiach a spytujú sa: ako nevidieť? ako nepočuť? Tým odpovedáme: áno, vidieť i počuť, ale nie sa nervózne strhávať zo sna: triezve vidieť, triezve počuť, uvážiť a chladnokrvne, rozvažite, premyslene domáhať sa a bodrou prácou napomáhať sanovanie.“ KRČMÉRY, Štefan: *Heslá II*, s. 1.

13 S odkazom na daný text vyzdvihuje Viera Štetková, autorka Heřmanského medailónu v publikácii k stému výročiu martinského gymnázia, jeho „(t)aktný, správny, ušľachtilý prístup

Dramatickejšie priblíženie situácie, v ktorej Heřmanský pôsobil, ponúka iná mediálna polemika – premietajú sa v nej trecie plochy založené vo vznikových charakteristikách spoločného štátu, ktorých existencia bola v dvadsiatych rokoch zreteľná a „sanovanie“ nebolo jednoduché (napätia vo vzájomných vzťahoch sa v ďalších rokoch ešte stupňovali). Šlo v nej o plánované vydanie súboru kníh pre deti v preklade z češtiny do slovenčiny – o celej akcii, jej príprave a priebehu, informoval v českom periodiku *Národní listy* František Václav Suk. V podujatí obohacujúcim prekladmi z češtiny detskú literatúru na Slovensku možno vidieť závažný krok prestupujúci dobovú zábranu vzájomného prekladania.¹⁴ Výber kníh na preklad pripravila Spoločnosť priateľov literatúry pro mládež a F. V. Suk pri opise akcie, v ktorej sa sám angažoval, použil vysoko pozitívne hodnotiace slová: „Akce započatá byla dokonale promyšlena. Povede-li se ‚Společnosti‘, bude to z jejich nejkrásnějších prací“. Zdrojom negatívnych reakcií, ktoré sa čoskoro objavili, bol spôsob, ktorým F. V. Suk tento krok – len ako potrebný prechodný jav na ceste k jazykovej jednote – ozrejmoval. V závere textu možno (nota bene s „láskovým zdôvodnením“) čítať: „Knihy se vyprodají, nové se nebudou pořizovat, bude vychována jiná generace, to nebudou už odmítavší nebo vlašní Slováci, ale smýšlením uvědomělí Čechové, kteří si teprve uvědomí, náležitě pochopí a ocení, co pro ně vykonali bratři z bývalých zemí koruny české. Ne jako jejich nepřátelé, ale z lásky k nim, z lásky k nově nabyté svobodě, k nově získané a rozšířené o Slovensko Republice československé.“¹⁵ Skoro nato vyšla v *Národných novinách* zásadná kritická reakcia na celý koncept nazerania a neprijateľné formulácie F. V. Suka,¹⁶ no *Národní listy* dostali –

v česko-slovenskej otázke“. V. Š. (Viera Šetková): Odchoval celú jednu generáciu. In: *Sto rokov slovenského gymnázia v Martine (1867–1967)*. Bratislava 1967, s. 312–314.

- 14 Podrobne sa otázke prekladu v dobovom kontexte venuje I. Dvořáková vo svojej dizertačnej práci: DVOŘÁKOVÁ, Iva: *Vzájemný překlad ve vývoji česko-slovenských a slovensko-českých vztahů. Zčešťování – poslovenčovanie – přepis – prevod – překlad*. Praha 2019. K otázkam vývinu vzájomného prekladu pozri aj KOLÍ, František: Funkčné premeny česko-slovenského prekladového kontextu. In: *III. Stretnutie prekladateľov a tlmočníkov z krajín strednej a východnej Európy. Budmerice 97*. Praha 1997, s. 48–56; KUSÁ, Mária: *Preklad ako súčasť dejín kultúrneho priestoru*. Bratislava 2005; ZELENKOVÁ, Anna: *Medzi vzájomnosťou a nezájomnosťou. Sondy do česko-slovenských a slovensko-českých literárnych vzťahov*. Praha – Nitra 2009; NÁBĚLKOVÁ, Míra: Česko-slovenský jazykový kontakt. In: *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Eds. Karlík, Petr – Nekula, Marek – Pleskalová, Jana, online in: *CzechEncy*, <https://www.czechency.org/slovník/ČESKO-SLOVENSKÝ%20JAZYKOVÝ%20KONTAKT> (20. 5. 2022).
- 15 SUK, František, Václav: Spisovná čeština nebo slovenština, in: *Národní listy*, roč. 61, č. 128, 11. 5. 1921, s. 1–2.
- 16 Už je jasno. Otvorené vyznanie o „jednej reči“ a „nářečí“, in: *Národné noviny*, roč. 52, č. 107, 14. 5. 1921, s. 1–2.

a publikovali – aj odmietavú reakciu, ktorá prišla od českých učiteľov pôsobiacich na Slovensku.¹⁷ Obsah, formu i súvislosti článku, ktorý uverejnili *Národní listy*, vnímame dnes o to výraznejšie, že ho písal známy český pedagogický pracovník, stredoškolský profesor, zakladateľská a vedúca osobnosť Spoločnosti priateľ literatury pro mládež, ktorého zásluhy v danej oblasti sú v Česku pripomínané a stále živé.¹⁸ Úryvok z textu zároveň demonštruje, že o láske sa hovorilo a písalo stojac na rozličných i protichodných ideových pozíciách. Nepochybne aj preto Štefan Krčméry cítil vo svojom texte potrebu vymedziť tú „skutočnú lásku“ („Iná láska nie je láskou“).

Prudká výmena názorov a odmietavých reakcií na text F. V. Suka, ktorý informáciu o prebiehajúcej pozitívnej akcii uložil do vyhrotene ideologizovaného ospravedľňovania daného kroku s naznačením počesťujúcich perspektív, vystupuje ako vypuklý príklad jestvujúcich rozporov v oblasti, kde F. Heřmanský, osobitne ako autor učebníc pre slovenských žiakov a študentov, na Slovensku pôsobil. Možno vo svojom texte v *Národných novinách* reagoval implicitne aj na F. Suka, keď (súzvučne s postojom prešovských pedagógov) hovoril: „Všetky prejavy proti slovenčine, či ústne či písomné, sú nielen netaktne, nešetné, ale škodia našej práci na Slovensku a zhoršujú vzájomný pomer medzi nami a Slovákami.“¹⁹ Napokon, v 30. rokoch sa František Heřmanský sám stal predsedom odboru priateľov slovenskej literatúry pre mládež pri Osvetovom zväze, ktorý si kládol za cieľ sústrediť sily tvorcov a vydavateľských pracovníkov na vydávanie a propagáciu slovenských kníh.²⁰ V tom čase už mal za sebou veľa

17 V závere listu, ktorý podpísalo 37 prešovských učiteľov a profesorov z meštianskych škôl, reálneho gymnázia a učiteľského ústavu, sa píše: „Přejeme si bratrského soužití nás Čechů se Slováků jako členů jednoho národa, ale nepřišli jsme na Slovensko počesťovat, nýbrž pomoci bratřím Slovákům, aby ve všech směrech dosáhli toho stupně národního vývoje, který je v ostatních zemích naší republiky. Nepředloženým psaním časopisů se zde naše práce stěžuje a dostává se posily nepřátelům republiky, kteří čekají na vše, čeho by mohli použítí, aby zkalili přátelské soužití mezi Slováků a Čechy.“ Stojí za to ešte spomenúť nechápavú reakciu redakcie: „Jakého pak útoku dopustil se vlastně pan F. V. Suk na život slovenštiny, že i jeho krajané mají za svou povinnost, aby proti němu protestovali způsobem tak okázalým?“ spolu s odporúčaním českým profesorom: „V konkrétním případě myslím, že by bylo bývalo správnější, kdybyste se byli snažili uklidnití rozhořčení svého okolí řádným vysvětlením a poučením, než když nám zasíláte obrněné protesty a důtky pro ‚nerozvážné psaní‘.“ Ksg: Kulturní jednota československá, in: *Národní listy*, roč. 61, č. 156, 9. 6. 1921, s. 1.

18 Jeho meno nesie *Sukova studijní knihovna literatury pro mládež* predstavujúca súčasť Pedagogickej knihovny J. A. Komenského, stretávame ho aj v názve *Ceny za literatúru pre deti a mládež „Suk – čteme všichni“* zameranej na podporu čitateľskej gramotnosti a i. Online in: <https://www.npmk.cz/knihovna/o-knihovne/sukova-knihovna> (26. 5. 2022).

19 HEŘMANSKÝ, František: *Česi a Slováci*, s. 1.

20 O činnosti odboru priateľov slovenskej literatúry pre mládež, ktorý sa ustanovil 2. júna 1931, priebežne informoval osvetový časopis *Náš lid*; pozri štúdiu Eduarda Lukáča *Význam Osve-*

vykonanej práce nielen v oblasti vlastnej učebnicovej tvorby, no aj v edičnej činnosti pri vydávaní literárnych diel v matičnom *Čítaní študujúcej mládeže* a pri prekladoch a úpravách odborných a učebnicových diel.

Poslovenčovanie – počešťovanie ako dobové koncepty

Spomenuté mediálne texty dokladajú popri širokom (neraz vzájomne protirečivom) uplatňovaní konceptu lásky aj frekventovanú dobovú tematizáciu „pochेšťovania“. *Pochेšťovanie* môže byť v jazykovej oblasti iným spôsobom pomenovania toho, čo vyjadruje dobové heslo „berú nám reč“, no jeho významový záber je širší – *pochेšťovanie* pomenúva (môže pomenúvať) komplexný proces oslabujúci udržiavanie a rozvíjanie slovenskosti v rozličných rovinách. Tematizácia odporu voči počešťovaniu odráža odpor voči prejavom čechoslovakizmu v jeho extrémnej podobe (napr. aj s explicitným vyjadrením cieľa postupného zavedenia češtiny a výchovy zmyšľaním uvedomelých Čechov na Slovensku ako u F. V. Suka) či v rozličných „mäkších“ formách zblížovania a splývania. V Heřmanského článku sa odmietanie počešťovania objavuje na viacerých

tového zväzu pre Slovensko pre výchovu a vzdelávanie dospelých v Československej republike. In: *Metamorfózy edukácie I.* Prešov 2013, s. 49–63, online in: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Lukac2/subor/Lukac2.pdf> (22. 5. 2022): cieľom odboru bolo „sústrediť všetkých znalcov, záujemcov, spisovateľov a maliarov, venujúcich sa detskej literatúre, urobiť zoznam vhodných kníh pre mládež, zriaďovať knižnice a detské čítárne, založiť knižnicu spisov pre mládež, kde budú zobraené a uchované všetky vyslé slovenské knihy určené mládeži.“ Odbor, v ktorom boli zástupcovia Slovenskej pedagogickej spoločnosti, Matice slovenskej a Osvetového zväzu, podnecoval autorov a ilustrátorov k tvorbe, napomáhal zabezpečovať finančné prostriedky na vydávanie publikácií a ich propagáciu. Predsedom odboru sa stal vrchný (hlavný) školský radca František Heřmanský, jeho zástupkyňou bola cvičná učiteľka Marie Matějovská, konateľom F. Volf a knihovníkom J. Pospíšil. So zreteľom na našu tému treba upozorniť, že všetci uvedení činovníci odboru boli Česi. K pôsobeniu českých učiteľov, osobitne dvojice František Volf – Jozef Pospíšil, v oblasti detskej literatúry pozri SLIACKY, Ondrej: „Vzdelávať srdce“: Účasť českých pedagógov pri utváraní slovenskej detskej literárnej kultúry. In: *Bibiana: revue o umení pre deti a mládež*, 2014, roč. 21, č. 1, s. 43–48, online in: https://www.bibiana.sk/sites/default/files/sites/default/files/digital_archive/rocnikxxi_1_2014.pdf (28. 4. 2022). O. Sliacky sa v štúdiu okrajovo dotýka aj prekladateľskej akcie, informáciu o ktorej – s takým rozruchom – podal F. V. Suk, no sústreďuje sa najmä na prácu iniciovanú a realizovanú na Slovensku. V súvislosti s odborom priateľov slovenskej literatúry pre mládež vyzdvihuje zorganizovanie celoslovenského pracovného zjazdu v novembri 1932 ako konferenčného stretnutia, na ktorom sa prvý raz v dejinách slovenskej detskej literatúry analyzovala tvorba pre deti v širších výchovných, estetických, žánrových i percepčných súvislostiach. Ako uvádza O. Sliacky, ďalšiemu intenzívnejšiemu pôsobeniu odboru priateľov slovenskej literatúry pre mládež zabránil vynútený odchod českých pedagógov zo Slovenska. Medzi tými, čo odišli, bol aj František Heřmanský.

miestach – popri už citovaných slovách („o počesťovaní Slovenska nemôže byť ani rečí“) vystupujú aj ďalšie podobné formulácie („treba povedať, že je nie pravda, že by sme Slovensko počesťovali“, „o počesťovaní v škole nemôže byť rečí“). Naopak, za povinnosť Čechov považuje „spolu so Slovákmi napomáhať poslovenčeniu Slovenska“.

V dobovom kontexte možno z frekventovaného výskytu slovíes *počesťovať* a *poslovenčovať* (resp. v dokonavej podobe *počesťiť*, *poslovenčiť*) vyvodit' osobitosti ich sémantickej konkretizácie, pričom je v ďalšom slede zaujímavé sledovať aj to, do akej miery sa odrážajú v lexikografickom spracovaní. V slovenských a českých slovníkoch dominuje spracovanie daných slovíes ako jednovýznamových slov so široko definovaným významom (**počesťiť** – dať český ráz, urobiť českým, **poslovenčiť** – dať slovenský ráz), predsa však v ich uchopení vidno aj rozdiely. Napr. *Slovník spisovného jazyka českého* (SSJČ)²¹ pri slovese *počesťiti* popri výklade ‚učiniť českým, dodať českého rázu‘ navyše zachytáva aj synonymá *čechizovat*, *bohémizovat*; pri slovese *poslovenštiti* ‚učiniť slovenským, dodať slovenského rázu‘ aj synonymum *slovakizovat*. Výklady typu ‚dať český ráz, urobiť českým‘ predstavujú všeobecný význam slovesa, odvíjajúci sa od prídavného mena *český*, so širokým priestorom uplatnenia. Pri zvratných slovesách *počesťiť sa/poslovenčiť sa* vystupuje v slovníkovom spracovaní výkladový paralelizmus (*počesťiť* ‚dať český ráz, urobiť českým‘; *počesťiť sa* ‚dostať český ráz, stať sa českým‘). V *Slovníku slovenského jazyka* (SSJ)²² je sloveso *poslovenčiť sa* spracované s významom ‚stať sa slovenským, dostať slovenský ráz‘, sloveso *počesťiť sa* je však uvedené s konkrétnejším „kultúrnym výkladom“ ‚prijat' českú reč a českú kultúru‘. SSJ sa pritom od ostatných slovníkov líši aj tým, že pri slovesách *počesťiť/poslovenčiť* uvádza dva významy: **počesťiť** 1. dodať niečomu český ráz, urobiť českým; 2. preložiť do češtiny; **poslovenčiť** 1. urobiť slovenským, dať niekomu, niečomu slovenský ráz; 2. zried. (čo) preložiť do slovenčiny.²³

S významom slovíes *počesťiť* – ‚preložiť do češtiny‘ / *poslovenčiť* – ‚preložiť do slovenčiny‘ (ako špecifickou konkretizáciou všeobecnejšieho ‚dať český ráz, urobiť českým‘ / ‚dať slovenský ráz, urobiť slovenským‘) sa v medzivojnovom období vskutku stretávame na miestach, kde by sme predpokladali skôr sloveso *preložiť*, vynára sa neraz v diskusiách o vhodnosti, prípustnosti či po-

21 *Slovník spisovného jazyka českého* (1960–1971), online in: <https://ssjc.ujc.cas.cz/> (26. 4. 2022).

22 *Slovník slovenského jazyka* (1959–1968), online in: https://www.juls.savba.sk/ssj_peciar.html (26. 4. 2022).

23 SSJČ síce samostatne v slovníkových heslách *počesťiti*, *poslovenštiti* tento význam nevyčleňuje, pri slovese *poslovenštiti* ho však uvádza vo výklade spojenia *poslovenštiti text* ‚vnést do něho slovakismy; přeložit do slovenštiny‘.

trebnosti vzájomných prekladov alebo pri uvádzaní autorov prekladu (*poslovenčil/počestil XY*). Takéto použitie slovies reprezentuje napr. známa stať Alberta Pražáka *Poslovenšťovat? Počešťovat?*, ktorá popri formulovaní rámcového odmietavého postoja k vzájomným prekladom²⁴ prináša v danej sfére isté smernice.

V pridržaní sa konceptu jednotného jazyka tak v tomto období celkovo vystupuje tendencia vyhýbať sa prekladom zo slovenčiny do češtiny/z češtiny do slovenčiny a v prípade „nevyhnutnosti“ nahrádzať slovo *preklad* iným slovom (okrem *počešťovania/poslovenčovania* napr. aj obojsmerne uplatniteľnými *prepis, prevod* či *úprava*).²⁵ Pravda, jestvuje možnosť vidieť (hoci nie vždy rovnako uplatňované) sémantické diferencie jednotlivých pomenovaní vo vzťahu k rozličným prístupom aplikovaným aj so zreteľom na žánrové charakteristiky textov.²⁶ V rozličných prekladových situáciách sa poslovenčovanie – preklad spája

24 „Předválečné, válečné a i poválečné zkušenosti z vrstev vzdělaneckých i lidových mne přesvědčily, že si rozumíme a že není potřeba dohovořovat se poslovenšťováním českých textů a počešťováním slovenských textů.“ PRAŽÁK, Albert: *Poslovenšťovat? Počešťovat?* In: *Bratislava. Časopis učené společnosti Šafaříkovy v Bratislavě*, 1928, roč. 2, č. 1–2, s. 217. Okrem vlastných Pražákových formulácií nájdeme v texte súhlasné odkazy na texty iných autorov, medzi inými Stanislava D. Todta. Todt odmietavý vzťah k prekladu formuloval slovami: „Budiž vymýcen pojem ‚překládání‘ z češtiny do slovenštiny a naopak. Lze jen slovenský text počeštit neb český poslovenštit. Ale budiž zásadně bráněno, aby české knihy byly poslovenšťovány a slovenské počešťovány! Propast mezi oběma jazyky se tím rozšiřuje, staví se rozdíly a veřejně se potvrzuje falešné tvrzení, že jsou to jazyky dvou různých národů.“ Publikované v zborníku *Kniha československé jednoty*. Red. J. Rotnágl. Praha 1925, s. 163. Porov. aj vlastnú Pražákovu formuláciu v úvode jeho „hviezdoslavovskej knihy“, ktorá vyšla v preklade do slovenčiny, ako na ňu upozorňuje M. Vojtech: „Albert Pražák sa v Úvode knihy vyhýba pojmu ‚preklad‘ a hovorí o ‚poslovenčení‘ textu“. VOJTECH, Miloslav: *Albert Pražák a Pavol Országh Hviezdoslav: Nad knihou Alberta Pražáka S Hviezdoslavom*. In: *Česká a slovenská slavistika na počátku 21. století (Stav – metodologie – mezinárodní souvislosti)*. Eds. Pospíšil, Ivo – Zelenka, Miloš – Zelenková, Anna. Brno 2005, s. 260.

25 Peripetie vývinu prekladu v medzivojnovom období, ktorým sa venuje vo svojej dizertačnej práci, naznačuje Iva Dvořáková už výberom pomenovaní v jej názve *Vzájemný překlad ve vývoji česko-slovenských a slovensko-českých vztahů. Zčešťování – poslovenčovanie – prepis – prevod – překlad* (porov. pozn. 14).

26 Treba pripomenúť, že „poslovenčovanie“ nie je pojem, ktorý by bol viazaný len na sledované obdobie – uplatňuje sa vo vzťahu k prekladovým operáciám rozličného času, ktoré charakteristikami nemusia predstavovať preklad v súčasnom chápaní, nemusí ísť ani o preklad z češtiny. K dávnejším obdobiam pozri BEDNÁROVÁ, Katarína: *Rukovět dějin překladu na Slovensku I. (18. a 19. století)*. Bratislava 2015, s. 20 a i., online in https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/krom/Dejiny_prekladu_1.pdf (27. 5. 2022). U K. Palkoviča nájdeme pri kritike prekladov českých publicistických textov druhej polovice 20. storočia formuláciu: „[...] bez dostatočné odborné prípravy i pocitu zodpovednosti sa neraz český text jednoducho ‚poslovenčuje‘, t. j. iba hláskoslovne a gramaticky (tvaroslovne) upravuje [...] Potom aj tak vyzerajú ‚poslovenčené‘ texty v novinách, rozhlasové a televízne správy [...]“

s úpravou textov, rozdielna miera úprav sa osobitne vzťahuje na české učebnice adaptované pre potreby slovenských škôl.²⁷ Jazyková stránka „poslovenčených“ učebníc vyvolávala neraz oprávnenú kritiku. Treba podotknúť, že v učebných textoch sa popri bohemizmoch na rozličných úrovniach možno stretnúť aj s „ponechávacím princípom“ pri uvádzaní pojmového aparátu, resp. terminológie jednotlivých odborov.²⁸

Do tohto kontextu časťou svojich aktivít vstupuje i František Heřmanský. V dobových bibliografických záznamoch sa s jeho menom a slovesom *poslovenčiť* stretávame napr. pri knihe Kamila Buzka *Úvod do právnej organizácie národného školstva v republike Československej. Vydanie pre zem Slovenskú*

PALKOVIČ, Konštantín: Na okraj prekladania z češtiny do slovenčiny. In: *Kultúra slova*, 1967, roč. 1, č. 3, s. 73–76, online in: <https://www.juls.savba.sk/ediela/ks/1967/3/ks1967-3.pdf> (27. 5. 2022). Demonštrovanie rozdielu medzi formálnym poslovenčovaním a (vlastným) prekladom Erbenovej balady nájdeme u L. Feldeka. FELDEK, Lubomír: Preklad z veľmi blízkeho jazyka. In: *Z reči do reči*. Bratislava 1977, s. 99–106.

- 27 Porov. charakteristiku preložených – poslovenčených učebníc ako jedného z troch typov dobových učebníc dejepisu: „Na Slovensku sa používali učebnice české (aj keď to nebolo žiadané a Školský referát odporúčal používať tieto učebnice len v nevyhnutných prípadoch), učebnice poslovenčené (t. j. učebnice preložené do slovenčiny, niekedy s pridaním slovenských reálií, ktoré v pôvodnej českej učebnici chýbali) a učebnice slovenské (t. j. od slovenského autora, takýchto učebníc však bolo najmenej).“ OTČENÁŠOVÁ, Slávka. *Schválená minulosť: kolektívna identita v československých a slovenských učebniciach dejepisu (1918–1989)*. Košice 2010, s. 37.
- 28 O niektorých poslovenčených prírodovedných učebniciach referuje vo svojej knihe *Osvobozené Slovensko* (aj s využitím slovenskej podoby slovesa *poslovenčiť* v českom texte) Stanislav Klíma: „Inž. Ivan Houdek poslovenčil Maškovu Chemii a Prchlíkovu Mineralogii a Geologii, profesor. Stan. Trapl Rosického Botaniku, Stan. Klíma Polívkův Živočíchopis a Rostlinopis, ředitel Murgaš Valouchovu Merovedu, Bučan Červenkovu Aritmetiku atd.“ KLÍMA, Stanislav: *Osvobozené Slovensko*. Praha 1926, s. 59. S. Klíma, významný predprevrátový slovakofil, patril v novej situácii k organizátorom slovenského školstva a bol plodným autorom i editorom (napr. zborníčky pre mládež *Jahody*, *Žatva*) píšucim aj po slovensky vlastivedné, osvetové texty, učebnice a čítanky a poslovenčujúcim české texty iných. V súvislosti s jeho ponechávaním českých pomenovaní pozri napr. upozornenie: „**Papraď – kapraď**. Stan. Klíma a Stan. Trapl poslovenčili nezavela po prevrate dva české rastlinopisy. Ponechali české mená niektorých rastlín aj v prekladoch. Z tých dvoch kníh rozšírila sa i ‚kapraď‘.“ In: *Slovenská reč*, 1934–35, č. 9–10, s. 266. S odstupom času sa k výsledkom Klímovho poslovenčovania *Živočíchopisu* kriticky vyjadril Rudolf Klačko: „Ako vidno, slovenčina tejto učebnice je plná kazov. Mená živočíchov, anatomické, ekologické a i. výrazy sú okrem výnimiek české.“ KLAČKO, Rudolf: Z vývinu spisovnej slovenčiny. In: *Kultúra slova*, 1971, roč. 5, č. 5, s. 170; na konkrétne jazykové nedostatky tohto „zlého prekladu“ poukázal aj J. Oravec: ORAVEC, Ján: Poznámky k vývinu slovenčiny v učebniciach zoológie. In: *Kultúra slova*, 1971, roč. 5, č. 5, s. 171–173, online in: <https://www.juls.savba.sk/ediela/ks/1971/5/ks1971-5.lq.pdf> (18. 5. 2022).

a Podkarpatskú. (Napísal Kamil Buzek. Poslovenčil František Heřmanský).²⁹ Bibliografickú poznámku *Pre slovenské učiteľské ústavy* upravil Fr. Heřmanský obsahuje zase záznam učebnice Františka Lohra *Všeobecný dejepis pre učiteľské ústavy*.³⁰

Osobitý dôvod pristaviť sa ponúka veta zo spomenutej state A. Pražáka o „poslovenčovaní a počesťovaní“, ktorá sa na F. Heřmanského vzťahuje pozoruhodným spôsobom: „Debata o problému byla zvlášť čilá, když byl počesťen Nádaših Adam Šangala Libuší Baudyšovou a poslovenštěn Polívka Heřmanským (v Súpise slovenských rozprávok.)“³¹ Explicitne je daný vzťah vyjadrený v druhej časti – Pražák hovorí o Heřmanského „poslovenštění“ *Súpisu slovenských rozprávok* Jiřího Polívku.³² V odkaze na počesťenie *Adama Šangalu* Libušou Baudyšovou (v knihe sa uvádza charakteristika „Ze slovenštiny převedla L. B.“) je súvis s F. Heřmanským skrytý – v čase vzniku Pražákovho textu vlastne ešte ani neexistoval. Jégého román patrí k dielam, ktoré boli do češtiny preložené opakovane, pričom F. Heřmanský je jedným z jeho troch prekladateľov (Libuše Baudyšová, 1925; Vilém Závada, 1955; František Heřmanský, 1956). Pražáková poznámka nás tak nasmerúva k dvom vzájomne súvisiacim a svojím spôsobom protichodným, protismerným aktivitám F. Heřmanského – k dobovo podmieneným medzivojnovým prekladom z češtiny do slovenčiny (ako jeho nematerinského jazyka) a povojnovým prekladom v prekladateľsky prirodzenejšom smere zo slovenčiny do češtiny (ako materinského jazyka), keď mu v 50. rokoch vyšli dve knihy prekladov Jégého: *Adam Šangala* (1956) a *Jaríkovský kostel* (1959).

29 BUZEK, Kamil: *Úvod do právnej organizácie národného školstva v republike Československej. Vydanie pre zem Slovenskú a Podkarpatskú*. Napísal Kamil Buzek. Poslovenčil Fr. Heřmanský. Praha 1935. Pokiaľ ide o textové využitie slovesa *poslovenčovať*, nachádzame ho aj vo vlastných učebnicových textoch F. Heřmanského, napr. v *Čítanke pre IV. triedu slovenských stredných škôl* (1936, s. 303) v medailóniku Boženy Němcovej píše: „Najvzácnejším jej dielom je ‚Babička‘ [...] (knihu poslovenčila T. Vansová)“. Treba tu vari poznamenať, že pritom na titulnej strane knihy je využité iné pomenovanie – „Preložila Terézia Vansová“.

30 LOHR, František: *Všeobecný dejepis pre učiteľské ústavy*. Pre slovenské učiteľské ústavy upravil Fr. Heřmanský. Diel prvý. Praha 1936.

31 PRAŽÁK, Albert: *Poslovenšťovať? Počesťovať?*, s. 218.

32 Samo dielo však vyšlo s inou charakteristikou v poznámke na titulnej strane: „Slovenskú úpravu obstaral Fr. Heřmanský“. Vidíme, že s danými pomenovaniami sa v dobovom diskurze aj pri konkrétnych odkazovaniach neraz narábalo voľne.

Heřmanského preklady

Z povedaného vyplýva, že František Heřmanský predstavuje v česko-slovenskom kontexte osobitého „dvojsmerného“ prekladateľa v česko-slovenskom aj slovensko-českom smere (dvojsmernosť je tesne spätá s jeho dvojdomosťou). Medailóny začleňujúce F. Heřmanského do kontextu českého umeleckého prekladu uňho (popri prekladoch z latinčiny do češtiny) zachytávajú iba slovensko-český smer prekladu, pričom z dvoch prekladov Jégého evidujú len *Adama Šangalu*.³³ Vzhľadom na to, že práve ony poskytujú v súčasnosti široko dostupné predstavenie Heřmanského osobnosti, prvorepublikový preklad F. Heřmanského v česko-slovenskom smere, spätý s inými jeho aktivitami v slovenskom prostredí, ostáva v podávanom obraze života a diela skrytý. Vynára sa potom v rozličných súvislostiach, napr. pri sústredení na dobovú tematizáciu nadčasovej dilemy prekladať či neprekladať. Ako ukazuje poznámka Alberta Pražáka, v súdobom kontexte bolo matičné vydanie diela Jiřího Polívku „v slovenskej úprave Františka Heřmanského“ jedným zo zdrojov ostrých polemík. Osobitosť tohto vydania pritom spočíva okrem iného v tom, že nešlo o slovenský preklad literárneho diela českého autora, ktoré by už bolo predtým vyšlo po česky a malo svoju „kánonickú“ českú podobu, ale o prvotné (a jediné) slovenské vydanie odbornej práce zásadného významu, ktorá je v „Heřmanského jazykovej podobe“ stále živá a v kontexte uvažovaní o slovenských rozprávkach stále citovaná.³⁴

Ak by sme pri Heřmanského prekladoch mali tendenciu vychádzať z predpokladu, že každý zo smerov jeho prekladania cieľi do iného jazykového prostredia, platí to len sčasti – primárne o povojnových prekladoch Jégého pre českého čitateľa či o medzivojnových učebniciach pre slovenské školy. Za slovenskou jazykovou úpravou odborného diela Jiřího Polívku, smerovaného do oboch jazykových prostredí, možno vidieť širší komplex motívov v prvorepublikovom vydavateľskom zameraní Matice slovenskej.

33 Online in: https://www.databaze-prekladu.cz/prekladatel/_000000821 (18. 5. 2022); <http://databaze.obecprekladatel.cz/databaze/H/HermskyFrantisek.htm> (18. 5. 2022).

34 Z novších prác pozri napr. kontinuálny dialóg Jany Pácalovej s Jiřím Polívkom v monografii *Metamorfózy rozprávky*. PÁCALOVÁ, Jana: *Metamorfózy rozprávky (Od Jána Kollára po Pavla Dobšinského)*. Bratislava 2010.

Jiří Polívka: *Súpis slovenských rozprávok*. Slovenskú úpravu obstaral Fr. Heřmanský.³⁵

Vklad Františka Heřmanského do prípravy vydania Polívkovho päťzväzkového monumentálneho, epochálneho diela³⁶ aspoň čiastočne približuje údaj, že tu v priebehu desiatich rokov vyšlo približne 2400 tlačených strán prekladateľsky aj editorsky (špecificky smerom k pôvodným rozprávkovým textom) náročného textu.³⁷ Na dôvažok nemožno bez povšimnutia obísť ani slová Jiřího Polívku o Heřmanského radách, uvedené v závere po česky publikovanej *Předmluvy* k prvému dielu, kde ďakuje Matici slovenskej za pomoc pri príprave vydania a dotýka sa osobitne aj jazykovej úpravy diela: „Dílo mé, původně sepsané jazykem českým, mohla ovšem Matice Slovenská vydati jen jazykem slovenským. Mé díky obzvláštní budtež vzdány tajemníkovi Matice Slovenské prof. Fr. Heřmanskému, který se s horlivostí jemu vlastní ujal této práce, nespokojiv se však

35 POLÍVKA, Jiří: *Súpis slovenských rozprávok* (*Collection de contes slovaques populaires*). I.–V. Slovenskú úpravu obstaral Fr. Heřmanský. Vydala Matica slovenská s podporou Českej akadémie vied a umění. V Turčianskom Sv. Martine 1923, 1924, 1927, 1930, 1931. Údaj o podpore Českej akadémie vied a umění sa uvádza v 1. zväzku. Online in: <https://zlatyfond.sme.sk/autor/262/Jiri-Polivka> (18. 5. 2022).

36 Možno odkázať na *Encyklopédiu ľudovej kultúry Slovenska*, kde heslo venované Jiřímu Polívkovi uvádza: „Pre slovenskú folkloristiku má dodnes najväčší význam dosiaľ neprekonaný monumentálny *Súpis slovenských rozprávok I–V* (1923–31), o ktorý sa vo svojich porovnávacích odkazoch opierajú nielen domáci, ale aj zahraniční folkloristi“. In: *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 2*. Bratislava 1995, s. 59–60, online in: <https://digitalnakniznica.cvtisr.sk/zoom/7022/view?page=61&p=separate&tool=info&view=0,346,2333,2817> (18. 5. 2022). Celkovo sú v rozličných heslách *Encyklopédie* na Polívkovo dielo desiatky odkazov. Porov. aj odkazy v heslách ako *démon, duch, duša, križne cesty, strašidelné miesta, záhrobie, čarovné rozprávky, kódexy, formuly* a i. v elektronickej encyklopédii *Tradičná ľudová kultúra Slovenska slovom a obrazom*, online in: https://www.ludovakultura.sk/encyklopedia/?wpv_view_count=8802&wpv_post_search=Pol%C3%ADvka&wpv-kategoria-polozky=0&wpv-abceny-register=0&wpv_filter_submit=FILTROVA%C5%A4 (28. 5. 2022). S „epochálnym päťzväzkovým dielom prof. Jiřího Polívku *Súpis slovenských rozprávok*“ spája O. Sliacky nárast vedeckého, čitateľského aj autorského záujmu o rozprávky v prvej tretine 20. storočia. Online in: <http://www.mojanajkniha.sk/o-projekte/c185/rozpravka-nevznikla-aby-sme-nou-uspavali-deti-ale-aby-prebudzala-dospelych.html> (28. 4. 2022).

37 V *Předmluve* k prvému zväzku Jiří Polívka uvádza princípy reprodukcie rozprávkových textov z rozličných zdrojov a hovorí: „Zachovával jsem původní grafiku tím spíše, ježto jsem se obával, že by se přepisem podle pravopisu nyní obvyklého mohla někde setřítí nějaká nebezpečná dialektická zvláštnost. Kromě toho mnil jsem, že těmito ukázkami pravopisu prvních spisovatelů a zakladatelů nového slovenského písemnictví se podávají nejen příspěvky k přímějšimu poznávání jejich práce, než vůbec k dějinám slovenského pravopisu.“ Online in: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/5016/Polivka_O-sberateloch-a-sbierkach-slovenskych-rozpravok/1#ixzz7azAvqcqh1 (18. 4. 2022).

pouhým převáděním mého spisu do slovenštiny, než příspěv ještě hojnými radami k zlepšení a zdokonalení mé knihy, začez mu na tomto místě vzdávám vřelé díky.³⁸

Tak ako pri všetkej Heřmanského vlastnej tvorbe v slovenčine a prekladoch do slovenčiny, vystupuje aj v súvislosti so *Súpisom slovenských rozprávok* otázka jeho bilingválnej kompetencie a jazykovej podoby prekladového slovenského textu, syntaktických a lexikálnych charakteristík či výberu tvarov, napr. aj v prípade existencie variantov (pomer k jestvujúcim kodifikačným a normujúcim lingvistickým prácam). Nemám vedomosť, že by sa niekto bol vzťahom jazyka Polívkovho českého originálu a Heřmanského slovenského prekladu zaoberal.³⁹ Vystupuje tu prirodzene aj dôležitá problematika terminológie. Zaujímavá je napr. už otázka termínu *rozprávka*. Keď sa napr. v *Encyklopédii ľudovej kultúry Slovenska* o prechodnom ustálení termínu *rozprávka* na všetky druhy folklórnej prózy píše, že v tom „určitú úlohu zohral J. Polívka a jeho päťdielny *Súpis slovenských rozprávok* (1923–1931)“⁴⁰, dá sa uvažovať i tak, že za rozšírením slovenského termínu *rozprávka* (v konkurencii s *povešou* či inými pomenovaniami) možno vidieť Františka Heřmanského, resp. spoločné terminologické konzultácie autora a upravovateľa (J. Polívka vo svojom českom úvode využíva pomenovania *lidové povídaní* a *pohádka*). Možno pripomenúť, že v medzivojnovom období prenikalo do slovenských učebníc aj české pomenovanie *pohádka*,⁴¹ takže *rozprávka* v názve *Súpisu* a ďalej v texte mohla mať aj v tejto konkurencii stabilizačný účinok. Ak hovoríme o slovenskej podobe odborného diela J. Polívku *Súpis slovenských rozprávok*, treba dodať, že keď

38 Online in: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/5016/Polivka_O-sberateloch-a-sbierkach-slovenskych-rozpravok/1#ixzz7ayyhciSK (28. 5. 2022).

39 Analýzu by bolo možné viesť rozličnými smermi. Primárne rozborom vydaného textu *Súpisu* – teda tej jazykovej podoby, v ktorej dielo žije. Zaujímavé výsledky by isto prinieslo (nepochybne náročné) porovnanie vydaného textu a Polívkovho rukopisu, existuje však aj možnosť porovnať preklad s publikovaným autorským českým Polívkovým textom z prvej kapitoly, ktorý uverejnil v *Slovenskej čítanke* už r. 1910: POLÍVKA, Jiří: První sběratelé a vydavatelé slovenských pohádek. (Výňatek z větší práce.) In: *Slovenská čítanka*. Ed. František Bílý. Praha 1910, s. 439–454.

40 *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska* 2, s. 58.

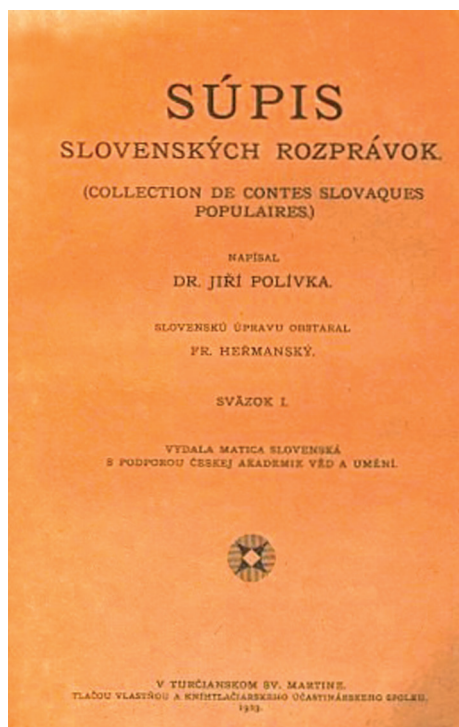
41 Pozri napr. kritickú poznámku v *Slovenskej reči*: „**Pohádka**. – Slovo to nedá sa zameniť so slovenským *rozprávka*, ako sa to robí v Poetike, učebnici pre stredné školy. *Rozprávka* je slovo ľudové a jasne vystihuje obsah slova, ktorý predstavuje v slovenčine; no nie tak pohádka, najmä keď ho porovnáваме so slovenskými slovami tohože koreňa (hád-): hádanka, hádať sa, hádať-uhádnuť a pod. Aj Jaroslav Vlček má iba *rozprávku* v svojich Dejinách lit. slovenskej: *veršované rozprávky* (43), *rozprávky* (63), *rozprávka* (190) a inde.“ In: *Slovenská reč*, 1933–34, roč. 2, č. 2–3, s. 69, online in: <https://www.juls.savba.sk/ediela/sr/1933-34/2-3/sr1933-34-2-3-lq.pdf> (18. 5. 2022).

v r. 1927 Matica slovenská ako istý jeho „derivát“ vydala pre školy *Výbor ľudových rozprávok (Čítanie študujúcej mládeže slovenskej IX)*, spolupráca Polívka – Heřmanský sa účinne uplatnila ešte raz, v primárnom zacielení na mladé (v tom aj české) publikum.⁴² V tomto *Výbore* pre školskú mládež sa v úvode výkladu *O ľudových rozprávkach* okrem iného aj explicitne upozorňuje na ekvivalenciu slovenského termínu *rozprávka* a českého *pohádka*: „Ludové rozprávky (česky pohádky) sú, tak ako piesne výpravné (epické) a lyrické a tak ako hádky, príslovia a porekadlá, čiastkou literatúry celonárodnej“.

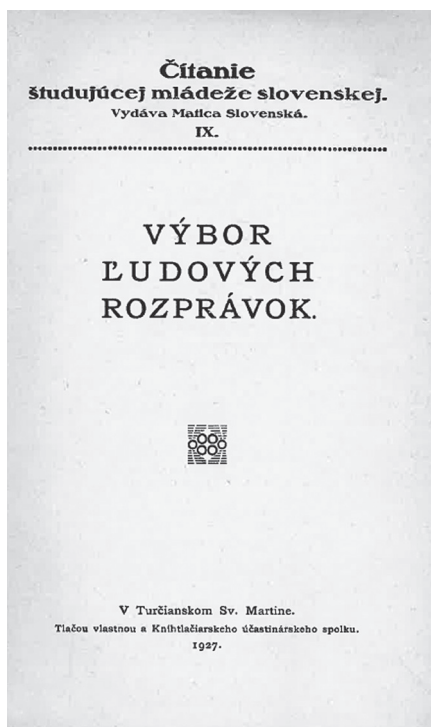
V spomenutých negatívnych ohlasoch na preklad vedeckého diela Jiřího Polívku do slovenčiny výrazne vystupuje záver recenzie na prvý zväzok od Aloisa Gregora publikovaný r. 1923 v *Časopise Matice moravské*. Po podrobnom predstavení a súhrnnom hodnotení *Súpisu* ako jedného „z najvýznamnejších děl, jimiž se může pochlubiti naše odborná literatura“, vyjadruje na širšej ploche svoj odmietavý postoj k poslovenčovaniu českých textov, s ktorým sa ešte dá zmieriť, ak môže pomôcť „získavati nejširší vrstvy lidové a buditi jimi porozumění pro jednotný stát československý“, nie však pri vedeckých dielach. Heřmanského úsilie hodnotí slovami: „Tedy práce beze sporu těžká, úmorná, odpovědná a podle mého skromného soudu – zbytečná“ a celú recenziu zakončuje slovami exponujúcimi „záujem celku“: „Palčivá otázka poslovenštvania českých vedeckých knih bude, myslím, musit býti ne-li už dnes, tedy zítra nebo nazejtří v zájmu celku definitivně rozřešena.“⁴³ Takto formulovaným odmieta-

42 POLÍVKA, Jiří: *Výbor ľudových rozprávok. Čítanie študujúcej mládeže slovenskej IX*. Turčiansky Sv. Martin 1927. Publikácia popri vlastných rozprávkach obsahuje vo výkladovej časti *O ľudových rozprávkach* dve kapitoly textu J. Polívku (*Ludové rozprávky u cudzích národov, ich sbierky a pestovatelia; Sberatelia a vydavatelia slovenských ľudových rozprávok*; s. 278–301), kde sa nijako nenaznačuje, že ide o preklad z češtiny do slovenčiny. Skratkou Fr. Hř. je podpísaný slovensko-český *Slovníček* (s. 307–330). Vzhľadom na publikované texty rozprávok je prirodzené, že popri neutrálnych slovách odlišných od češtiny zachytáva aj mnohé nárečové výrazy, označené ako dialektické (dial.), napr. *čoška* (dial.) = *cosi*; *hlop* (dial.) = *chlap* muž; *hurčeňe* (dial.) = *hurčanie* hlučenie; *ščil* (dial.) = *včil*, *teraz* nyní; *trpov* (dial.) = *teraz* nyní; *zec* (dial.) = *zjedz* sněž a pod. V publikácii sa pritom kombinujú viaceré typy textovej lexicografie – niektoré slová sú objasnené pri textoch rozprávok, v poznámkach pod čiarou.

43 Citovaná pasáž v úplnosti: „Na konci ještě jen malou poznámku. Dílo Polívkovo bylo původně sepsáno česky a teprve později, když je převzala Matica Slovenská do svého nákladu, bylo převezeno do slovenštiny jejím tajemníkem Fr. Heřmanským, který, jak autor s povděkem v předmluvě poznamenává, přispěl i hojnými radami k zlepšení a zdokonalení knihy. Tedy práce beze sporu těžká, úmorná, odpovědná a podle mého skromného soudu – zbytečná. Jako referent Lidových novin o slovenských věcech jsem měl už kolikrát s dostatek příležitosti, abych k takovému poslovenštvání českých textů zaujal své stanovisko. Zásadně jsem proti „překládání“, ale pro přítomnost za daných poměrů, řekl bych vnitřně politických, jsem se s ním částečně smiřoval, pokud šlo o to, výbornými českými věcmi získavati nejširší vrstvy lidové a buditi jimi porozumění pro jednotný stát československý. Ale u děl vedeckých, jako

Súpis slovenských rozprávok. Napísal Dr. Jiří Polívka. Slovenskú úpravu obstaral Fr. Heřmanický. (1923).

Výbor ľudových rozprávok. Čítanie študujúcej mládeže slovenskej IX. (1927).

vým stanoviskom A. Gregor rozvíja – a o sféru prekladu rozširuje – názorovú líniu sformovanú koncom 19. storočia a vynárajúcu sa aj v medzivojnovom období, podľa ktorej sa (na rozdiel od uplatňovania slovenčiny v krásnej literatúre) mala v slovenskej odbornej spisbe využívať čeština.⁴⁴ Popri spomenutej re-

je *Súpis Polívkův*, která jsou do jisté míry určena hlavně pro inteligenci nebo pro úzký kruh zájemníků, kteří tolik česky dovedou, aby čtenému slovu porozuměli, pokládám to za zbytečné a za neekonomické tříštění sil. Snad by bylo možno namítnouti proti mně, že Matica Slovenská – snad – smí vydávati podle svého statutu toliko díla psaná slovensky. Na to alespoň, jak se zdá, ukazují slova Polívkova v posledním odstavci předmluvy. To by ovšem v našem případě vysvětlovalo, proč *Súpis* vychází po slovensku, ale podstatu mých argumentů nevyvrací. Palčivá otázka poslovenšťování českých vědeckých knih bude, myslím, musit býti ne-li už dnes, tedy zítra nebo nazejtří v zájmu celku definitivně rozřešena.“ GREGOR, Alois: Jiří Polívka: *Súpis slovenských rozprávok*. In: *Časopis Matice moravské*, 1923, roč. 47, č. 1–4, s. 269–277.

44 Predstavu o možnosti a potrebe češtiny ako jazyka slovenskej odbornej spisby formulovali napr. Rudolf Pokorný a Josef Holeček v r. 1880 a v diele *Literatura na Slovensku, její vznik*,

cenzií sa slovakistické záujmy A. Gregora v danom čase prelínali s pôsobením F. Heřmanského vo viacerých smeroch.⁴⁵

Juraj/Jur Polívka, Jozef Zubatý, Fraňo Heřmanský (propriálna digresia)

So slovenským účinkovaním Čechov (pedagogických a vedeckých pracovníkov, umelcov, zamestnancov v rozličných sférach aj z českého prostredia pôsobiacich spolupracovníkov) spájalo sa často poslovenčovanie krstného mena, v dobovom zakotvení, neraz však aj s kolísaním podôb mien presahujúcim do

rozvoj, význam a úspechy (1881) aj Jaroslav Vlček, ktorý od tohto názoru neskôr odstúpil. Pozri napr. NÁBĚLKOVÁ, Mira: Česko-slovenský jazykový kontakt. In: *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Eds. Karlík, Petr – Nekula, Marek – Pleskalová, Jana, online in: *CzechEncy*, <https://www.czechency.org/slovník/ČESKO-SLOVENSKÝ%20JAZYKOVÝ%20KONTAKT> (20. 3. 2022). Text informácie o plánoch *Československej knihovny* R. Pokorného opretej o danú jazykovú koncepciu, stať J. Holečka *Podejme ruku Slováckům!* ako aj súvztažné texty ďalších autorov obsahuje čítanka *Kontext české a slovenské literatury. Antologie českých a slovenských textů 1830–1989*. Eds. Patera, Ludvík – Chmel, Rudolf. Praha 1997. Ešte v r. 1933 publikoval F. Trávníček krajný postoj vo vzťahu slovenčiny a češtiny s predstavou optimálnosti opustenia spisovnej slovenčiny a využívania češtiny v záujme spoločného kultúrneho rozvoja: TRÁVNÍČEK, František: Česko-slovenský poměr po stránce jazykové. In: *Bratislava. Časopis Učené společnosti Šafaříkovy*, 1933, roč. 7, s. 217–231.

- 45 Možno spomenúť Gregorov dialektologický výskum na Slovensku organizovaný Maticou slovenskou, na ktorom sa zúčastnil spolu s ďalšími českými jazykovedcami, osobitne však jeho pozornosť venovanú Heřmanského textovej lexikografii v jednotlivých publikáciách matickej edície *Čítanie študujúcej mládeže* (pozri pozn. 76). Účasť A. Gregora na dialektologickom výskume spomína r. 1922 F. Heřmanský v správe o činnosti Jazykového odboru Matice slovenskej: „Ale je i druhá vážna příčina, která nás nutí priskoriť dialektologické štúdium. Pôvodná rýdzosť jednotlivých nárečí dnes sa ztráca, zčiasťky fluktuáciou obyvateľstva, zčiasťky normalizujúcim účinkom školy, ktorá všade učí jednotnej slovenčine spisovnej. Z tých príčin už pred dvoma rokmi nástojili sme na tom, aby sa hneď prišlo k štúdiu nárečí, a to najšampvr nárečí strednoslovenských, ktoré sú základom spisovnej slovenčiny. Tak v prázdninách r. 1920 skúmali nárečia univ. prof. dr. Fr. Trávníček v Orave, prof. dr. Ján Húsek v Tekovskej, prof. dr. Václav Vážný v Turci a prof. dr. Al. Gregor v Liptove“. HEŘMANSKÝ, František: Činnost Jazykového odboru Matice slovenskej. In: *Sborník Matice slovenskej pre jazykozpyt, národopis a literárnu historii*, 1922, roč. 1, č. 3–4, s. 27, online in: https://content.slovakiana.sk/files/ver/public/doid=doid-yrh5/content/pdf/6af7b4d9-5a1c-4057-8e80-3936317dc6be_P.pdf (18. 5. 2022). K osobnosti A. Gregora bližšie LINHARTOVÁ, Věra: Brněnský slovakista Alois Gregor a jeho recepce slovenské literatury v období mezi dvěma válkami. In: *Slovakistika v české slavistice*. Eds. Pospíšil, Ivo – Zelenka, Miloš. Brno 1999, s. 27–42, online in: <https://digilib.phil.muni.cz/en/handle/11222.digilib/133251> (3. 12. 2022).

nášho času.⁴⁶ Výraznými príkladmi sú dvojdomí autori Jan/Ján Hála či Karel/Karol Plicka, ktorých mená boli aj sú v textoch rozličného druhu frekventované v obidvoch podobách, u iných sa s poslovenčenou podobou mena stretneme sporadickejšie. Zaujímavo sa do tohto kontextu ukladá napr. Karel Domin, ktorého meno publikované v slovenskej podobe ani nestretávame, predsa však je podoba Karol Domin priam „vytesaná do kameňa“ v Piešťanoch, kde tabuľky s nápisom *Prof. Dr. Karol Domin / Autor knihy „Piešťanská kvetena“ / Dominova promenáda*, osadené v r. 1935 do stien kamenného odpočívadla (aj v angličtine a nemčine), utvárajú na Kúpeľnom ostrove Dominov pamätník.

Mená Jiřího Polívku a Františka Heřmanského sú z hľadiska miery ne/zhody s jazykovým systémom slovenčiny a slovenským systémom vlastných mien rozdielne – meno *Jiří* je na rozdiel od mena *František* slovenčine cudzie, u našich postáv však obidve v rozličných textoch a kontextoch nachádzame prevažne v tejto ich podobe. Aj „do slovenčiny upravený“ *Súpis slovenských rozprávok* autora uvádza v podobe Jiří Polívka – predsa sa však na rozličných miestach vynára i niečo iné. Napr. v druhom ročníku *Slovenskej reči* (1933–1934) sa J. Polívka spomína ako *Juraj*: „Spomenutý *Výbor ľudových rozprávok* zostavil univ. prof. Juraj Polívka.“⁴⁷ Častejšie sa však pri ňom (podobne ako pri iných Čechoch s menom *Jiří*) možno v dobovom kontexte stretnúť s využitím slovenskej podoby mena *Jur*. Pri ohlasovaní *Súpisu slovenských rozprávok* napr. periodikum *Sborník spolku profesorov Slovákov* uvádza: „Univ. prof. Jur Polívka, predný europejský znateľ ľudových rozprávok, shrnul tu výsledky svojej životnej práce.“⁴⁸ Zaujímavá situácia sa ukazuje v *Sborníku Matice Slovenskej* z r. 1922–1923, kde bola publikovaná časť *Súpisu* pod názvom *Štatistika slovenských ľudových rozprávok a ich vypravovateľov. Z diela „Súpis slovenských rozprávok“*. Zaujímavosť prístupu v matičnom periodiku spočíva v tom, že kým pri článku je ako autor uvedený Jiří Polívka, v obsahu k celému ročníku sa meno uvádza v podobe Jur Polívka.⁴⁹ V prvom ročníku matičného periodika vystupu-

46 K danej otázke, ktorá má historickejšie podhubie aj širšie súvislosti, pozri NÁBĚLKOVÁ, Míra: Letokruhy okolo Svitú. Niekoľko tatranských zastavení pri jubileu Rudolfa Chmela. In: *Střední Evropa Rudolfa Chmela. Studie k 80. narozeninám*. Eds. Pátková, Jana – Nábělková, Míra. Praha 2019, s. 173–205.

47 *Slovenská reč*, 1933–1934, roč. 2, č. 6, s. 176, online in: <https://www.juls.savba.sk/ediela/sr/1933-34/6/sr1933-34-6-lq.pdf> (8. 5. 2022).

48 *Sborník spolku profesorov Slovákov*, 1928–1929, roč. 8, č. 2, s. 67, online in: https://content.slovakiana.sk/fileserver/public/doi=doid-711a/content/pdf/_P.pdf (14. 5. 2022).

49 *Sborník Matice slovenskej pre jazykozpyt, národopis a literárnu históriu*, 1922, roč. 1, č. 3–4, online in: https://content.slovakiana.sk/fileserver/public/doi=doid-yrf9/content/pdf/58a6f18b-0926-4592-8f48-ffa56e4a050_P.pdf (14. 5. 2022), *Sborník Matice slovenskej pre jazykozpyt, národopis a literárnu históriu*, 1922–1923, roč. 1, online in: <https://content.slovakiana.sk/file->

jú so slovenskou podobou krstného mena aj iní českí autori, napr. Jur Horák pri uvádzaní jeho textov publikovaných v slovenčine⁵⁰ či Jozef Zubatý pri českých textoch, medzi nimi aj pri známej, dôležitej a často citovanej stati *Slovenčina a čeština*.⁵¹ Vyjadrený lingvistický postoj českej vedeckej autority, predsedu Českej akadémie vied a umení aj člena jazykového odboru (vedeckého odboru pre jazykopyt) Matice slovenskej,⁵² predstavoval v slovenskom prostredí oporu pri vzdorovaní čechoslovakistickým „splývavým“ jazykovým tendenciám.⁵³ Z nášho hľadiska je dôležité spomenúť, že publikovaný text vznikol na základe otázky, ktorú J. Zubatému adresoval tajomník Matice slovenskej F. Heřmanský.⁵⁴ Pokiaľ ide o alternáciu Josef/Jozef Zubatý, uvedomila som si až pri písaní tohto textu, v akom rozsahu sa v slovenských textoch nachádza s krstným menom *Jozef* – v medzivojnovom období, aj neskôr.⁵⁵

server/public/doid=doid-yrh5/content/pdf/6af7b4d9-5a1c-4057-8e80-3936317dc6be_P.pdf (14. 5. 2022).

- 50 Krstné meno *Jur* ako slovenskú alternatívu k *Jiří* môžeme pritom v odkaze na J. Horáka nájsť aj v texte Polívkovho *Súpisu*: „Rozličné rozprávky obsahuje rukopisný sborník, ktorý má nadpis Wselygáké Rozličné Rozprávky k zabáweny, zapsané skrze Jána Jamria v Roku páne mylostyem 1832 v mesjcy Junii. Sborník opatruje rodina † Andreja Halašu, advokáta v Turčianskom Sv. Martine, a bol mi prostredníctvom prof. dr. Jura Horáka požičaný.“ Online https://zlatyfond.sme.sk/dielo/5016/Polivka_O-sberateľoch-a-sbierekach-slovenskych-rozpravok/2 (14. 5. 2022).
- 51 ZUBATÝ, Jozef: Slovenčina a čeština. In: *Sborník Matice slovenskej pre jazykozpyt, národopis a literárnu históriu*, 1922, roč. 1, č. 3–4, s. 33–39, online in: https://content.slovakiana.sk/file-server/public/doid=doid-yrf9/content/pdf/58a6f18b-0926-4592-8f48-effa56e4a050_P.pdf (14. 5. 2022).
- 52 LOMENČÍK, Július: Jazykovedný odbor Matice slovenskej a slovenská slovakistika v prvých poprevratových rokoch (1920–1930). In: *Slavica Slovaca*, 2021, roč. 56, č. 1, s. 98–99, online in: <https://www.sav.sk/journals/uploads/11161857LOMEN%C4%8C%C3%8DK.pdf> (12. 5. 2022).
- 53 Ako píše M. Šmejkalová, „(n)ejdále v zpochybnění jednotnosti tzv. československého jazyka zašel v tomto raném období implicitě Josef Zubatý, který ve známé odpovědi Františku Heřmanskému, zda čeština a slovenština jsou nářečímí jednotného československého celku či sobě podobnými jazyky, upozornil na irelevantnost této otázky, když uvedl, že je vlastně zbytečná a nerozřešitelná. [...] Zubatý byl Slováký označován za lingvistu, který o poměru češtiny a slovenštiny hlásá pravdu ‚aj keď sa to prieči panujúcim politickým tendenciám!‘ (Sborník Spolku profesorů Slováků, SSPS, 2, 1923/1924, s. 32)“ ŠMEJKALOVÁ, Martina: Jazyk československý na českých a slovenských středních školách mezi učebními osnovami z let 1919 a 1927. In: *Slovo a slovesnost*, 2005, roč. 66, č. 1, s. 32–47, online in: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?lang=en&art=1904> (10. 5. 2022).
- 54 V poznámke pod čiarou sa o pôvode textu píše: „Z listu pražského universitného profesora dra Jozefa Zubatého, ktorý tohoto leta písal matičnému tajomníkovi Fr. Heřmanskému.“ In: ZUBATÝ, Jozef: Slovenčina a čeština, s. 33.
- 55 Na ukážku len niekoľko príkladov: O Jozefovi Zubatom píše r. 1923 Štefan Krčméry v článku venovanom jubileu Jozefa Škultétyho: „On a Jozef Zubatý sa rozumejú, bár by sme im obom

F. Heřmanský, ktorý v prvom ročníku *Sborníka Matice slovenskej* publikoval text *Činnost Jazykového odboru Matice slovenskej*, uvádza sa v obsahu zborníka – na rozdiel od spomínaných poslovenčených mien českých autorov – ako František Heřmanský, pri vlastnom texte skrátene Fr. Heřmanský.⁵⁶ Popri bežnej podobe mena František Heřmanský možno sa však predsa na rozličných miestach stretnúť aj so zreteľnejšie slovenskou podobou mena Fraňo Heřmanský.⁵⁷ Tak je uvedené napr. v zápisnici zo zasadnutia jazykového odboru Matice

rozumeli Česi i Slováci. Dielo Zubatého vzácne je pre Slovákov tak, ako dielo Škultétyho pre Čechov. Ono nás sblízuje v dobrom smere.“ KRČMÉRY, Štefan: Jozef Škultéty. Na 70-ročné jubileum. In: *Slovenské pohľady*, 1923, roč. 39, č. 11, s. 625, online in: <http://digitalna.kniznica.info/zoom/47774/view?search=Slovensk%C3%A9%20poh%C4%BEady&page=10&p=separate&tool=search&view=0,2359,2438,1511> (14. 5. 2022). O Jozefovi Zubatom písal opakovane Henrich Bartek v *Slovenskej reči* a pod názvom *Jozef Zubatý* uverejnil v r. 1931 v *Národných novinách* rozsiahly nekrológ: BARTEK, Henrich: Jozef Zubatý, in: *Národné noviny*, roč. 62, č. 36, 25. 3. 1931, s. 1–2, online in: https://kramerius.nkp.cz/kramerius/onthe-fly/pdf_PGetPdf?app=11&id=1154925&start=1&end=4 (14. 5. 2022). S kolísaním v podobe mena sa možno stretnúť aj u jedného, toho istého autora, napr. v povojnových príspevkoch Jána Stanislava v jazykovedných časopisoch nachádzame obidve podoby: „Význačný český jazykovedec univ. prof. dr. Jozef Zubatý píše, že u vzdelených národov správna výslovnosť je podstatnou časťou vzdelania osôb, ako učiteľov, rečníkov, hercov veľkých divadiel a pod.“ STANISLAV, Ján: Slovenské slovo v speváckom umení. In: *Slovenská reč*, 1958, roč. 23, č. 1, s. 16, online in: <https://www.juls.savba.sk/ediela/sr/1958/1/sr1958-1-lq.pdf> (14. 5. 2022). „Pred 50 rokmi slávny český jazykovedec Jozef Zubatý napísal prekrásny článok o slovenčine a češtine do Zborníka Matice slovenskej. Vystríhal pred takou slovenčinou, ktorá je iba fonetickým prepisom češtiny.“ STANISLAV, Ján: Rozhlas a televízia v slovenskej rodine. In: *Kultúra slova*, 1970, roč. 4, č. 1, s. 5, online in: <https://www.juls.savba.sk/ediela/ks/1970/1/ks1970-1.lq.pdf> (14. 5. 2022).

56 HEŘMANSKÝ, František: *Činnost Jazykového odboru Matice slovenskej*, s. 27–31.

57 V česko-slovenskom porovnaní vystupujú pri zhodnom mene *František* rozdielne hypokoristické podoby *Fráňa*, *Franta* oproti *Fraňo* či *Fero*, ktoré niekedy, podobne ako iné hypokoristické podoby mien, našli uplatnenie aj ako umelecké mená, napr. Fráňa Šrámek – Fraňo Král. Pravda, *Fraňo* je už dnes oficiálnym „matričným“ menom – reflektuje to aj *Slovník súčasného slovenského jazyka*, kde sa meno *Fraňo* uvádza ako domácka, hypokoristická podoba v hesle *František* (v trojici hypokoristík *Fraňo*, *Fero*, *Ferino*) aj v osobitnom hesle ako samostatné mužské rodné (krstné) meno *Fraňo*. *Slovník súčasného slovenského jazyka*, online in: https://www.juls.savba.sk/pub_sssj.html (26. 4. 2022). V práci o hypokoristikách uvádzal B. Letz pri mene *František* domácke podoby *Fraňo*, *Franco*, zachytil aj podoby *Fero*, *Ferenc* hodnotené ako výsledky maďarského vplyvu. LETZ, Belo: Hypokoristika. In: *Slovenská reč*, 1934–1935, roč. 3, č. 6, s. 165, online in: <https://www.juls.savba.sk/ediela/sr/1934-35/6/3-6-lq.pdf> (12. 5. 2022). Širšie spektrum súvťažných mien nájdeme v štúdiu L. Bartka: „František – Franco, Fraňo, Fano; podoby *Feri*, *Ferino*, *Fero* a nár. *Ferko* (ako základná, nemaznavá forma), teda so začiatočným *Fer-*, majú svoj pôvod v maď. mene *Ferenc*. BARTKO, Ladislav: O vplyve uhorského kancelárskeho úzu na domácke podoby slovenských rodných mien a na ich fungovanie v komunikácii. In: *Vlastné meno v komunikácii*. Eds. Žigo, Pavol – Majtán, Milan. Bratislava 2003, s. 279–282, online in: https://www.juls.savba.sk/attachments/pub_

slovenskej dňa 2. augusta 1921, na ktorom bol zvolený Václav Vážný za jeho predsedu a Fraňo Heřmanský za tajomníka (zapisovateľom bol Štefan Krčméry).⁵⁸ Napokon treba ešte spomenúť, že sa v súlade s bežnými postupmi stručnejšieho uvádzania mien – iniciála krstného mena a priezvisko – stretávame v rozličných textoch aj s podobami F. Heřmanský či Fr. Heřmanský (tak napr. aj na titulnom liste Polívkovho *Súpisu*), inokedy so skratkami/šiframi F. H., F. Hř či Fr. Hř. V naznačených súvislostiach však možno v neplnej forme uvádzania krstného mena vnímať aj – viac či menej vedomú a cieleňú – neutralizáciu česko-slovenských diferencií, a tým obídenie potenciálneho problému s voľbou neskráteného mena.⁵⁹

vlastne_meno_v_komunikacii/vlastne_meno_v_komunikacii.pdf (14. 5. 2022). Na rozdiel od *Fraňa* meno *Jur* v najnovšom výkladovom slovníku nikde zachytené nenájdeme (pri mene *Juraj* sa uvádza trojica hypokoristík *Juro*, *Ďuro*, *Ďuri*). L. Bartko v spomenutej štúdii uvádza podobu *Jur* v dvojici hypokoristík *Jur*, *Juro*; pri podobách *Ďurčo*, *Ďurino*, *Ďuro* a nár. *Ďura*, *Ďuri* odkazuje na odvodenosť od maď. mena *György*. Zo súčasných výkladových slovníkov meno *Jur* zachytili *Dodatky k Slovníku slovenského jazyka* v širokom spektre hypokoristík a ich zdobenín: *Juraj – Jurajko*, *Juro*, *Jur*, *Jurko*, *Jurík*, *Juríček*, *Juríčko*, *Jurinko*, *Ďuro*, *Ďurko*, *Ďurík*, *Ďuríčko*, *Ďuríček*, *Ďurinko*; porov. aj *František – Fero*, *Ferko*, *Feri* (neslov.), *Ferino*, *Ferinko*, *Franco*, *Francko*, *Franci* (neslov), *Fraňo*, *Franko*, *Fanko*. *Slovník slovenského jazyka* (1959–1968), online in: https://www.juls.savba.sk/ssj_peciar.html (26. 4. 2022). Možno tu na okraj spomenúť, že meno *Jur* zachytáva Bernolákov slovník, čo je nepochybne prirodzené, už len ak zvážime napr. dobovú váhu mena u významného bernolákovca (spätého aj s vydaním slovníka) kanonika Jura Palkoviča, pravda, v tom čase u rozličných postáv aj širšie. V danom hesle Bernolákovho viacjazyčného *Slovára* sa uvádza: **Jur**, Georgius, Georg, Georgius: György. *vulg.* Juro, Dzuro, *boh.* Jiří. *Na Jura*: in festo St. Georgii. *Slowár Slowenský Česko-Latínsko-Nemecko-Uherský*, <https://www.juls.savba.sk/ediela/bernalak/> (26. 4. 2022). Zaujímavo fungovala (a do istej miery funguje) rozlišovacia funkcia krstného mena pri dvojici, resp. aspoň pri jednom z dvojice menovcov *Juraj* (*Jur*) Palkovič a *Juraj* (*Jiří*) Palkovič. V dobovom kontexte napr. Ján Hollý v listoch *Jurajovi* Palkovičovi a *Martinovi* Hamuljakovi pomenúval evanjelického *Juraja* Palkoviča poslovenčenou podobou *Jirík*, *prešporský Jirík*. Túto osobitosť do istej miery využíva L. Rišková v štúdii o odraze vzťahu Hollého k protestantským autorom, ako sa ukazuje v jeho korešpondencii, keď pri bernolákovskom ostrihomskom Palkovičovi využíva podobu mena *Jur*, pri bratislavskom Palkovičovi *Juraj* aj od Hollého prevzatú podobu *Jirík*. RIŠKOVÁ, Lenka: Z korešpondencie Jána Hollého. Niečo o vzťahu Jána Hollého k protestantským autorom. In: *Slovenská literatúra*, 2015, roč. 62, č. 6, s. 495–511, online: <https://www.sav.sk/journals/uploads/04111358SL-2015-6-RI%20C5%A0KOV%20C3%81-495-511.pdf> (12. 5. 2022).

58 LOMENČÍK, Július: Jazykovedný odbor Matice slovenskej, s. 99. V matičnom kontexte zachytáva meno Fraňo Heřmanský aj informácia zo zasadnutia výboru Matice Slovenskej v týždenníku *Gemerské zvesti*: „Po schválení účtov tajomník Fraňo Heřmanský prečítal rozpočet vo výške Kčs 461.000.-, výbor rozpočet schválil a predostrel ho valnému zhromaždeniu.“ In: *Gemerské zvesti*, roč. 6, č. 8, 23. 2. 1924, s. 2.

59 Na druhej strane „neutralizačný“ zápis iniciálou alebo skrátenou podobou mena môže dnes predstavovať problém pri jeho usúvzťažnení s plnou podobou mena tam, kde sa s autorom spájalo dobové využívanie obidvoch podôb mena, ako napr. pri slovníkových dielach s autor-

Podobami mena sa František Heřmanský ukladá do problematiky existencie alternatívnych a alternujúcich krstných mien Čechov pôsobiacich na Slovensku špecifickým spôsobom. Hoci úradná podoba jeho krstného mena nemá žiadne formálne české charakteristiky, ktoré by mohli byť (ako pri menách *Jiří, Josef, Jan* či *Karel*) impulzom voľby slovenskej podoby, poslovenčenia, predsa sa uňho stretávame s alternovaním „neutrálneho“ a „slovenskejšieho“ krstného mena.⁶⁰ Daná jazyková prax dopĺňa obraz (šírku obrazu) alternatívneho uplatňovania českej a slovenskej podoby mien v závislosti od takých či onakých okolností – aj v súvislosti s podobami mena F. Heřmanského (tak ako pri iných osobnostiach) vystupuje zaujímavá otázka, kedy, kde, kým a z akého rozhodnutia (autorského či iného) sa ktorá z podôb využívala a využíva v tom ktorom dobovom kontexte.

František Heřmanský ako klasický filológ

Zo širokej témy, ktorú predstavuje Heřmanského špecializácia klasického filológa, možno v stručnosti vyzdvihnúť niekoľko momentov. V našom pohľade – aj v časovej postupnosti – vystupuje na prvom mieste pôsobenie v slovenskom školskom prostredí (kde aktívne účinkoval ako profesor československého a latinského jazyka) a s tým späté učebnice latinčiny. Význam Heřmanského slovenských učebníc latinčiny (gramatík, čítaniek a cvičebníc) pre stredné školy zvyrazňuje ich dobová akútna potreba,⁶¹ pravda, dodnes nestratili svoju životnosť a stále sa využívajú ako doplnková literatúra aj vo vysokoškolskom štú-

skou účasťou K. Kálala: *Slovník slovenskočeský a československý*. Sestavili Kar. Kálal a Kar. Salva, 1896 (kde sa prvé Kar. obyčajne prirodzene interpretuje ako Karel, druhé ako Karol) alebo *Slovenský slovník z literatury a nářečí*. Kar. Kálal a Mir. Kálal, 1923 (kde v súčasnosti stretávame bibliografické údaje uvádzajúce podoby mena Karel aj Karol). V *Predmluve k Slovenskému slovníku z literatury a nářečí* Miroslav Kálal uvádza otcovo meno v podobe Karol Kálal.

- 60 Poslovenčovaniu neslovenských mien českých profesorov ako špecifickému problému dobového jazykového manažmentu sa venuje P. Matula v knihe *Čechoslovakizmus na slovenských stredných školách – kapitola Slovakizácia verejného života*. MATULA, Pavol: *Čechoslovakizmus na slovenských stredných školách (1918–1938)*. Bratislava 2013, s. 51–52, online in: https://www.academia.edu/44622841/%C4%8Cechoslovakizmus_na_slovensk%C3%BDch_str edn%C3%BDch_%C5%A1kol%C3%A1ch_1918_1938 (12. 4. 2022).
- 61 Potrebne boli nielen slovenským študentom, ale aj ich českým profesorom – v medzivojnovom období na slovenských stredných školách pôsobilo okolo 130 českých klasických filológov (údaj z príspevku Karly Vymětalovej *Klasičtí filologové na slovenských gymnáziích za První republiky*, ktorý bude publikovaný v zborníku z konferencie *Na ceste k dejinám starovekého Ríma* konanej v Bratislave 16. 6. 2022).

diu.⁶² Daniel Škoviera píše, že zo série učebníc a latinských čítaniek pre gymnáziá, ktoré v r. 1920–1949 F. Heřmanský vydal, bola najúspešnejšia jeho *Latinská mluvnica* (1929, 1949).⁶³ Viaceré latinské učebnice Františka Heřmanského v medzivojnovom období vychádzali pre slovenské aj pre české gymnáziá – otvára sa tak uňho ďalšia potenciálna prekladová línia a s ňou špecifická otázka vzájomných vzťahov a tvorby jazykových mutácií vlastných učebníc, v tom aj otázka prvotnosti tej či inej jazykovej podoby učebného textu (v materinskom českom – nematerinskom slovenskom jazyku).⁶⁴ Heřmanského učebnice latinčiny možno vnímať ako súčasť – v česko-slovenskom kontexte dlhodobo prítomnej a dosiaľ podrobnejšie nezmapovanej – problematiky autorského prekladu, kde sa vynára otázka adaptácie textov a vzniku textových variantov v oboch jazykoch (späť s otázkou bilingválnej kompetencie), ich spoločenskej podmienenosti aj vydavateľských okolností.⁶⁵

V súvislosti so sférou klasickej filológie vystupuje u F. Heřmanského popri téme učebníc aj ďalšia výnimočnosť. Názov medailónu o jeho pôsobení na martinskom gymnáziu *Odchoval celú jednu generáciu* (pozri pozn. 13) možno parafrázovať so zreteľom na vývin martinského študenta Miloslava Okála do podoby „František Heřmanský vychoval prvého slovenského profesora klasickej filológie“.⁶⁶ Daniel Škoviera píše, že Okálov „(v)zťah k pracovitému, prísne-

62 Tak sa, podľa informácie Ludmily Eliášovej Buzássyovej, stále uplatňuje napr. jeho *Latinská cvičebnica pre V. triedu gymnázií a reálnych gymnázií a VI. triedu ref. reál. gymnázií* (1934); Heřmanský sa spomína aj vo vysokoškolskej učebnici Jany Balegovej *Lingua Latina – cursus communis*. Košice 2019, online in: <https://unibook.upjs.sk/img/cms/2019/FF/lingua-latina-cursus-communis.pdf> (12. 5. 2022).

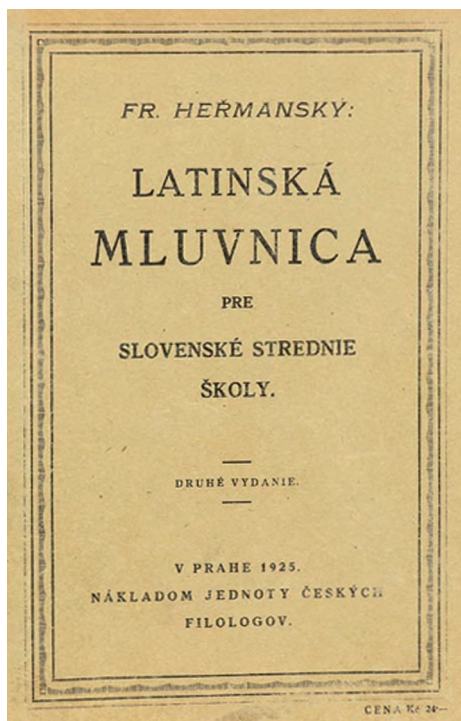
63 ŠKOVIERA, Daniel: *Miloslav Okál. Prvý slovenský profesor klasickej filológie*. Bratislava 2013, s. 15.

64 Bibliografický súbor sprevádzajúci heslo Heřmanský (v široko koncipovanej, zatiaľ rukopisnej databáze českých stredoškolských učiteľov klasických filológov na Slovensku, na ktorej pracuje Karla Vymětalová), naznačuje, že časovo skôr vychádzali – už od r. 1919 – jeho slovenské učebnice.

65 Otázka vzniku (a prvotnosti) paralelných českých a slovenských textov rozličných žánrov sa týka viacerých dvojdomých autorov medzivojnového obdobia, smerujúcich svoju literárnu tvorbu do oboch jazykových prostredí – patria k nim napr. aj výtvarníci Jan/Ján Hála či Jaroslav Votruba (bližšie NÁBĚLKOVÁ, Mira: *Letokruhy okolo Svitú*, s. 197–199). Problematike autorského prekladu vo všeobecnejšej rovine venuje pozornosť K. Bednárová: BEDNÁROVÁ, Katarína: Z teórie a praxe (autorského) prekladu. In: *World Literature Studies*, 2009, roč. 1, č. 3, s. 12–27.

66 „Na gymnáziu v Martine sa zrejme pod vplyvom Františka Heřmanského začal postupne prejavovať jeho záujem o štúdium klasických jazykov“. FRAŇO, Peter: Miloslav Okál. In: *Ostium*, roč. 7, č. 4, 2011, online in <https://ostium.sk/read-offline/1150/miloslav-okal.print> (12. 5. 2022). Pravda, D. Škoviera spomína pri Okálovom štúdiu na martinskom gymnáziu aj pôsobenie českej latinčínarky Ebby Jahnovej (ŠKOVIERA, Daniel: *Miloslav Okál*, s. 15).

Fr. Heřmanský: *Latinská mluvnica pre slovenské strednie školy*. (1925).

mu, ale spravodlivému Heřmanskému ďaleko prekročil prah školy, ako o tom svedčí neskoršia korešpondencia⁶⁷

Z niekoľkých publikovaných listov Františka Heřmanského Miloslavovi Okálovi, písaných v prvej polovici 50. rokov 20. storočia, vystupuje (popri téme nových pripravovaných slovenských učebníc latinčiny) aj jedna pozoruhodná ponuka, ktorá, ak by bola bývala využitá, mohla prepojiť viaceré Heřmanského prekladové línie medzivojnového a povojnového obdobia. Keď F. Heřmanský v liste z 21. 12. 1954 píše M. Okálovi o svojich vydaných a dokončovaných prekladoch stredovekých latinských pamiatok do češtiny, pridáva ponuku: „Som zvyklý pracovať a tak sa na Vás obraciam, či by ste nepotrebovali preložiť do slovenčiny niektorú stredovekú lat. pamiatku alebo dačo i z časov pozdejších (Komenského a i.). Písal som o tej veci už prv i p. univ prof. dr. Pišútovi“⁶⁸ Uka-

67 ŠKOVIERA, Daniel: *Miloslav Okál*, s. 15.

68 ŠKOVIERA, Daniel: Listy Františka Heřmanského Miloslavovi Okálovi v Archíve literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice. In: *Sambucus 8. Práce z klasickej filológie, latinskej medievalistiky a neolatinistiky*. Eds. Sipekiová, Nicol – Škoviera, Daniel. Trnava 2012, s. 267. List je zaujímavý aj ako svedectvo o rodinnom živote Františka Heřmanského a jeho detí, Františka a Jindry: „Syn, ktorý je asistentom na I. internej klinike, patrí dnes medzi najlep-

zuje sa teda, že aj v tomto čase by bol rád prekladal do slovenčiny, tentoraz z latinčiny, ako rozšírenie latinsko-českej prekladateľskej práce, ktorej sa aktuálne venoval. Nemám vedomosť o využití jeho ponuky – ak by, znamenalo by to využitie Heřmanského kompetencií klasického filológa v súbežných prekladoch stredovekých textov z latinčiny do češtiny aj do slovenčiny. Akokoľvek, bol na to pripravený.

František Heřmanský ako textový lexikograf

K postave Františka Heřmanského a jeho účinkovaniu na Slovensku v medzivojnovom období ma (ako lingvistku zaoberajúcu sa problematikou jazykových vzťahov) prvotne pritiahla špecifická sféra jeho pôsobenia, práca v oblasti slovensko-českej a česko-slovenskej textovej lexikografie, t. j. vo sfére spracovania lexiky spätéj s konkrétnym – osobitne literárnym – textom, ktorá má za cieľ pomôcť čitateľovi porozumieť neznámym slovám a ich vysvetlením prekonať prekážky, ktoré pri vnímaní textu predstavujú. Inak povedané, textová lexikografia (činnosť a výsledok) má za cieľ pripraviť pre čitateľa lexikografickú oporu v záujme podpory jeho recepcie konkrétneho textu. Pod textovou lexikografiou spätou s literárnym dielom si prednostne možno predstaviť „prílohové slovníčky“, abecedne zoradené a objasnené súbory slov, ktoré bývajú ako súčasť edičnej výbavy, aj priamo pod názvom *Slovník* či *Slovníček*, pripojené v závere knihy k textu literárneho diela. Pravda, textovú lexikografiu vcelku predstavuje širšie spektrum postupov ponúkajúcich čitateľovi objasnenie potenciálne neznámej lexiky. Popri prílohových textových slovníčkoch rozličného typu využívajú sa aj podstránkové textové slovníčky (poznámky pod čiarou) alebo textové zdvojovanie (vloženie ekvivalentu či objasňujúceho výkladu priamo k neznámemu slovu do textu), objasnenia slov nezriedka bývajú aj súčasťou širšie koncipovaného poznámkového aparátu, kde sa jazykové informácie strieďajú (aj dopĺňajú) so širšími encyklopedickými výkladmi. Textová lexikografia môže byť jednojazyčná, zameraná na objasňovanie menej bežných výrazov za hranicou bežnej jazykovej kompetencie čitateľa vo vlastnom jazyku, aj dvojja-

ších našich hematologov, a keby neboly zatvorené naše vysoké školy, bol by už dávno docentom. Ďakuje za pozdrav a srdečne ho opätuje. Jindru, ktorá je vydatá tiež za lekára, riaditeľa OÚNZu v Lounoch, Váš milý pozdrav tiež poteší. Obidvaja spomínajú na martinské gymnázium ako na najkrajší čas svojej mladosti.“ O prof. MUDr. Františkovi Heřmanskom pozri napr. <http://www.hematology.sk/docs/Hermansky.pdf> (12. 5. 2022). Jindra Heřmanská pripravila v r. 1936 na vydanie knihu *Klásky: doplnkové čítanie pre nižší stupeň slovenských ľudových škôl*, ktorú ilustroval („otcov kolega“ na martinskom gymnázium) Jaroslav Vodrážka.

zyčná, v našom pohľade slovensko-česká či česko-slovenská, ponúkajúca české/slovenské ekvivalenty ako pomoc pri čítaní textu v druhom jazyku.⁶⁹ V tejto sfére, ktorá sa svojimi cestami rozvíjala „pred ním aj po ňom“, zaujíma F. Heřmanský výnimočné postavenie – do publikácií rozličného typu pripravoval jednojazyčné aj dvojazyčné slovníčky, pričom pri dvojazyčných ako jeden z mála (ak nie vôbec jediný) pracoval na slovníčkoch v oboch smeroch. Variabilita charakterizuje textové slovníčky sprevádzajúce výbery slovenských aj českých textov v Heřmanského školských čítankách, osobitne pozoruhodné (aj s dobovým ohlasom) sú jeho prílohové slovníčky v knihách edície *Čítanie študujúcej mládeže* (spočiatku pod názvom *Čítanie študujúcej mládeže slovenskej*), ktoré začali vychádzať v r. 1922 ako jedna z línií matičného vydavateľského plánu.

Medzi významnými úlohami oživotvorenej Matice slovenskej mala byť a bola jej vydavateľská činnosť. Nový čas priniesol potrebu (a v porovnaní s obdobím pred rokom 1918 aj možnosť) vydávať literárne diela koncepčne, so zreteľom na široké čitateľské kruhy a osobitne – literárne saturovať rodiace sa nové slovenské školstvo. Medzi edíciami Matice slovenskej zaujímal *Čítanie študujúcej mládeže* (ďalej ČŠM) špecifické postavenie, v medzivojnovom období tu vyšli desiatky zväzkov slovenskej literatúry – prvé tri (vydané v r. 1922) boli Kalinčiakov *Svätý Duch*, Kukučínove *Mladé letá* a Hviezdoslavova *Hájnikova žena*. Základné dobové informácie o podobe a určení edície bývali všeobecne dostupné na vnútorných stránkach obálok niektorých kníh: „Čítanie, vydávané podľa osnov ministerstva školstva a národnej osvety, je určené síce predovšetkým školám, nielen slovenským, ale i českým, lenže svojím usporiadaním je znamenitou knižnicou pre všetkých čitateľov. Redaktorom čítania je univ. prof. dr. Jaroslav Vlček.“ Z hľadiska predstavenia koncepcie vydavateľského prístupu sú dôležité aj slová o edičnom aparáte: „Každý sväzok má vysvetlivky, poznámky literárno-historické, väčšina sväzkov má i slovníček slovensko-český.“⁷⁰

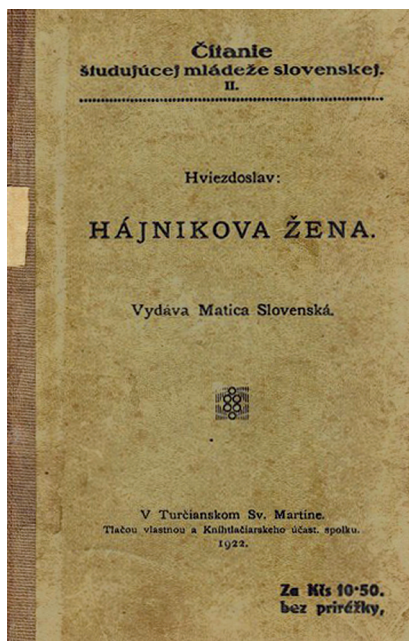
69 Pozri NÁBĚLKOVÁ, Míra: „...opatrujú sa texty najnutnejšími vysvetlivkami pod čarou alebo diferenciálnym slovníčkom...“ Textová lexikografia ako súčasť pestovania bilingvizmu a biliterárnosti v česko-slovenskom kontexte. Prednáška v Jazykovednom združení ČR 8. 4. 2021, online in: <https://www.youtube.com/watch?v=IVjvGMLP6Z4&t=12s> (12. 4. 2022). K textovej lexikografii v kontexte dobovej kultúrnej politiky pozri aj NÁBĚLKOVÁ, Míra: *Pestovanie biliterárnosti ako súčasť kultúrnej politiky a jazykového plánovania...*, s. 417–429; NÁBĚLKOVÁ, Míra: *Biliterárnosť, bilingvizmus a „prílohové slovníčky“...*, s. 11–35.

70 Takto sú informácie uvedené napr. v 21. zväzku edície z r. 1929 (*Herodes* S. H. Vajanského). Podobnými, hoci nie totožnými slovami je ČŠM charakterizované aj v ročenkách Matice slovenskej. V knihe *Rok Matice slovenskej 1927*, ktorú zostavili jej tajomníci Štefan Krčméry a Rudolf Klačko, sa o ČŠM píše: „Toto čítanie, vydávané podľa novej osnovy ministerstva školstva, je určené predovšetkým školám tak českým ako slovenským, ale svojím usporiadaním je znamenitou knižnicou pre všetkých čitateľov. Každý sväzok má poznámky literárno-historické, vysvetlivky i slovníček slovensko-český. Čítanie toto rediguje dr. Jaroslav Vlček“

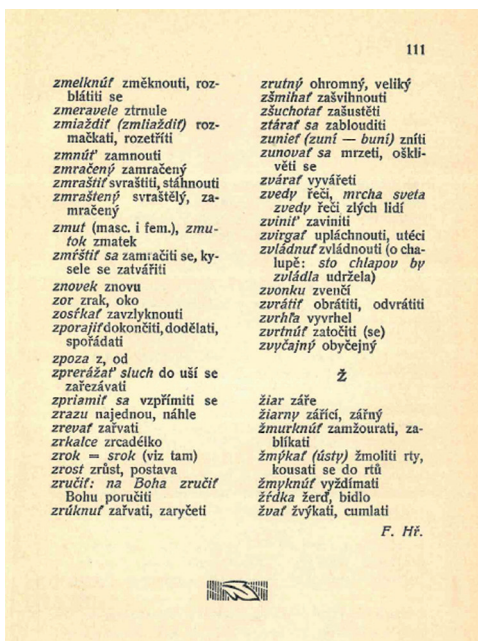
Knižné vydania matičného ČŠM obsahovali teda ako súčasť edičného aparátu diferenčné slovensko-české prílohové slovníčky, pričom ich existencia aj určenie boli priebežne tematizované v rozličných sprievodných informačných textoch. Na príprave sa v priebehu rokov podieľali rozliční autori – pre nás je dôležité, že autorom všetkých troch slovníčkov v prvom vydavateľskom roku, pri „rozbiehaní projektu“, a neskôr aj ďalších, je František Heřmanský. Od prvého slovníčka v Kalinčiakovom *Svätom Duchu* (približne 300 hesiel) sa ich rozsah v Hviezdoslavovej *Hájkovej žene* (1922) či *Výbere z lyriky I.* (1923) aj v Kukučínových *Mladých letách* (1922) rozrastal na približne 1000 hesiel. Heřmanského prílohové slovníčky predstavujú jednoduché textové diferenčné slovníky ponúkajúce české ekvivalenty ako pomoc pri percepcii jazykovo potenciálne náročnejších partií literárneho textu (*cifrovať* zdobiť, krášliť; *čušať* mlčieť, býť tiše; *detva* deti; *smútiť* býť smuten, truchliť).⁷¹ Pravda, ukazujú sa

(*Rok Matice slovenskej 1927*. Sostavili Štefan Krčméry a Rudolf Klačko, tajomníci. Turčiansky svätý Martin 1928, s. 117). Prítomnosť slovníčkov možno isto usúvzťažniť s redakčným prístupom Jaroslava Vlčka, ktorý sa ako spolusprávca Matice slovenskej (s Jozefom Škultéty) významne podieľal na jej celkovom smerovaní a pôsobení, osobitne na vydávaní matičných publikácií, medzi nimi aj ČŠM. Do širokého záberu jeho predchádzajúceho pôsobenia patrila ešte v 19. storočí účasť na lexikografickom diele – slovensko-českej časti diferenčného slovníka Karla Kálala a Karola Salvu (1996), ešte predtým sa podieľal na vydaní básní Jána Bottu v Pokorného edícii *Knihovna československá* (1880) a na začiatku 20. storočia venoval pozornosť prítomnosti a „experimentálnej podobe“ slovenských textov v českých stredoškolských čítankách. Nemám vedomosť, že by v ČŠM bol J. Vlček sám autorom prílohových slovníčkov (často sú publikované bez podpisu), no nepochybne videl ich význam v česko-slovenskom kontexte literárnej recepcie. Jeho „slovníčkovú spoluúčasť“ v nejakej forme naznačuje napr. Ludovít Novák v texte z konca 30. rokov, keď v súvislosti s ČŠM spomína „slovníčky, ktorých autormi alebo spoluautormi boli striedavo upravovatelia a vydavatelia *Čítania* (J. Vlček, J. Škultéty, Št. Krčméry, J. Menšík, Fr. Heřmanský a i.)“; pozri NOVÁK, Ludovít: Ján K. Garaj: Príručný slovník diferenčialny a synonymický. In: *Linguistica Slovaca*, 1939–40, roč. 1–2, s. 388.

- 71 Možno sa prizrieť širšiemu výberu príkladov zo slovníčka k Hviezdoslavovej *Hájkovej žene* (ČŠM 2/1922): *bralo* bradlo, úskalí, skála; *brav* vepř; *breh* svah, vrch; *bridit sa* hnusiti se, oškľiviti se; *broniet sa* rditi se, zapalovati se, červenati se; *doráňať* poraniti, dobíjeti; *driečny* urostlý, ztepilý, hezký; *hájničiť* býti hajným; *hliviet* hníti, lenošiti; *hola* holá lesní stráň; *figliar* šibal, čtverák, šelma; *flochnúť* (do dverí) nahlédnouti, nakouknouti, flochnúť (okom) šlehnutí; *galgan* šibeničník; *hlaveň* hlaveň (u pušky), ohořené poleno, oharek; *hora* les, háj (v hoře); *krpce* opánky, kožená obuv s řemínky; *merinda* jídlo (na cestu), strava; *myknúť* rychle sáhnouti, rychle vyběhnouti; *návlaky* řemínky na krpčích; *píliť* řezati (pilou); *popri* při, podle; *prejma* zábradlí; *rozďuriť* rozehnati; *sitno* peklo; *strebať* mnoho píti, chlastati; *statočný* poctivý, řádný; *statok* dobytek; *střpať* trnouti; *trieliť* páditi, běžeti; *vykladat'* žalostně, zpěvavě nařikati (při loučení nad hrobem), t. j. (napolo) zpívati nářky při loučení, nad hrobem (srovn. nenie); *zašmariť* zahoditi (v zlosti); *zaucho* (trojslab.) políček, facka, pohlavek; *zkrsnúť* vzniknouti, povstati, objeviti se, přijíti; *zrutný* ohromný, veliký. Příklady ze slovníčka k Hviezdoslavovmu *Výberu z lyriky* (ČŠM 6/1923): *doráňať* potlouci; *figliarsky* šelmovský; *hliviet* hníti,

Hviezdoslav: *Hájnikova žena*. Čítanie študujúcej mládeže slovenskej II. (1922).

Posledná stránka slovensko-českého prílohového slovníčka s uvedením autorstva Františka Heřmanského v *Hájnikovej žene* P. O. Hviezdoslava. (1922).

aj isté koncepčné rozdiely v spracovaní, napr. v slovníčku k Hollého *Výberu z básní* (ČŠM 10/1925) pri slovách charakterizovaných formou bernolákovčiny uvádza ako dodatočnú súčasť lexikografickej informácie v zátvorke aj spisovnú podobu označenú kvalifikátorom *spis.*: *fuják* (spis. fujak) vichřice; *hrádka* (spis. hriadka) řádek, záhon.⁷² Osobitosti spracovania charakterizujú aj Heřmanského *Slovníček vo Výbore ľudových rozprávok* (ČŠM, 9/1927), pozri pozn. 42.

Slovensko-české prílohové slovníčky v matičnom ČŠM sú pozoruhodné už samou existenciou, určením aj spracovaním. Popri explicitných vyjadreniach aj prítomnosť slovensko-českých slovníčkov v edičnej výbave ČŠM jednoznačne

lenošiiti; *mynúť* trhnouti, škubnouti, (z kostola) ujiti, pláchnouti; *dúšok*: zkúšajúc dúškov priestranosti znamená asi: vyprázdňujúce objemné nádoby.

72 V slovníčku k Hollého básňam uvádza české ekvivalenty napr. pri slovách: *blčať* planouti, plápolati; *cap* kozel; *celky* (spis. celkom) zcela; *cifrovať* (zde:) ozdobovati; *čredať sa* (spis. striedať sa) střídati se; *črislo* (spis. črieslo) bedro; *dúčel* (*dúčela*) pastýřská píšťala, trouba; *húlava* oblak, rychle míjející; *chytrosť* rychlost; *chytrý* rychlý; *podperovať* (hlavy) ozdobovati kvítím (někdy i perem); *pochlapiť sa* vzmužiti se; *polt* (spis. pôlt) celý bok (polovice) uzenej slaniny; *porád* (západo-slovensky) hned; *šcence* (spis. štence, nom. plur. od šteňa) štěňata.

prezentovala českých čitateľov ako časť adresátov vydávaných kníh. Nanovo bola táto profilácia formulovaná po prijatí nových učebných osnov v r. 1927, ktoré predpisovali isté penzum slovenskej literatúry českým študentom – informácia o povinnom čítaní spolu s konkrétnymi predpísanými titulmi bývala umiestnená priamo na obálke kníh: „Povinné slovenské čítanie na českých stredných školách. Vydávané Maticou Slovenskou v smysle výnosu ministerstva školstva č. 80537-II, 8. VII. 1927.“⁷³

Prácu na príprave slovensko-českých slovníčkov k vydaniam slovenskej literatúry v ČŠM možno u F. Heřmanského (ako jednu z línii tvorby) považovať za špecifický príspevok k rozvíjaniu bilingvizmu a biliterárnosti v dobovom kontexte. V danej vydavateľskej praxi vystupuje viacero – už aj naznačených – osobitostí. Pri určení ČŠM okrem slovenských aj pre české školy sa zdá investícia do slovensko-českých slovníčkov, typovo známych zo skorších aj súbežných vydání slovenskej literatúry v českom prostredí, pochopiteľná, na druhej strane tu vystupuje paradox, že knihy takto vlastne neobsahujú slovníčky potenciálne neznámej lexiky, ktoré by boli adresované slovenskému čitateľovi.⁷⁴ Hoci slovensko-české prílohové slovníčky majú deklarovaného českého adresáta v českom školskom prostredí, nazdávam sa, že existovala ešte jedna nie malá a z rozličných hľadísk literárneho života nie nepodstatná skupina ich českých použí-

73 Pozri napr. obálku knihy *Ukázky novodobej prózy* (ČŠM 30/1931). Vo výbere ČŠM pre študentov českých stredných škôl nachádzame knihy: (pre 4. triedu) Elena Maróthy-Šoltésová *Výbor zo spisov*; (pre 5. triedu) *Výbor slovenskej poezie ľudovej. Piesne epické*, Samo Chalupka *Výbor zo spevov* alebo Janko Král *Balady a piesne* alebo Martin Kukučín *Mladé letá*; (pre 6. triedu) Ján Botto *Smrť Jánošíkova*, Svetozár Hurban Vajanský *Herodes* alebo Hviezdoslav *Hájnikova žena*; (pre 7. triedu) *Výbor slovenskej poezie ľudovej. Piesne lyrické*, Andrej Sládkovič *Detvan*, Svetozár H. Vajanský *Letiace tiene*; (pre 8. triedu) Hviezdoslav *Výbor z lyriky*, Martin Kukučín *Dom v stráni*. Aj tu nachádzame edičnú informáciu: „Tieto sväzky obsahujú pečlivo zostavené vysvetlivky, poznámky literárno-historické a diferenciálne slovníčky slovensko-české.“

74 Dá sa však nájsť aj kombinácia edičných príloh. Diferenčné slovensko-české slovníčky – abecedné súpisy slov s ekvivalentmi v druhom jazyku – ako lexikálne opory v literárnych dielach predstavujú jeden z typov sprievražňovania potenciálne problémovej lexiky. V rozličných konkrétnych vydaniach však koexistujú viaceré typy čitateľských opôr. Napr. *Mladé letá* M. Kukučina (ČŠM 3/1922) obsahujú okrem krátkej histórie revúckeho gymnázia (autor Július Botto) tri ďalšie vydavateľské prílohy: *Vysvetlivky*, *Slovníček* aj *Poznámky* (za *Poznámkami* je uvedený podpis F. Heřmanský). Medzi *Vysvetlivkami*, podávajúcimi slovenské objasnenie konkrétnych pasáží textu s uvedením strany (časť z nich sú vysvetlenia menej známych slov, osobitne latinského pôvodu, späťých so školským prostredím) a slovensko-českým diferenciálnym slovníčkom pritom existujú korešpondencie – napr. vo *Vysvetlivkách* sa k str. 76 uvádza vysvetlenie „štýble (z nemeckého Stiefel) čižmy“ – v *Slovníčku* nájdeme český ekvivalent „štýble holinky“. Niekde sú aj priamo naznačené prepojenia, napr. pri slove *suplikačka* je v *Slovníčku* odkaz na zodpovedajúcu poznámku vo *Vysvetlivkách*.

vateľov a (nedeklarovaných) adresátov – českí učitelia na slovenských školách, medzi nimi najmä učitelia československého jazyka a literatúry. Osobitne tí, čo prišli na Slovensko bez hlbšej predchádzajúcej znalosti slovenčiny a slovenskej literatúry. A nemuselo ísť napokon len o učiteľov, ale o široký kruh potenciálnych čitateľov medzi tisícmi Čechov na kratšie či na dlho prichádzajúcich na Slovensko.⁷⁵

Edičná výbava knižných publikácií zohľadňujúca potreby českého študentského adresáta bola na českej strane, aj s tematizáciou pestovania biliterárnosti,

75 Zintenzívnenie vzájomných vzťahov po vzniku ČSR, späté aj s príchodom tisícov Čechov na Slovensko, zosilnilo volanie po praktických, príručných česko-slovenských a osobitne slovensko-českých slovníkoch, nadväzujúcich na pionierske dielo diferenčnej lexikografie, *Slovník slovenskočeský a československý* Karla Kálala a Karola Salvu z r. 1896. Dominantné ciele takejto lexikografie – „aby slovník byl praktickou pomůckou v řeči živé – aby vyhověl i čtenáři slovenské literatury“ explicitne uvádza úvod slovníka česko-slovenskej dvojice autorov F. Frýdeckého a P. Kompiša. Ako píšu autori, hoci ide o obojstranný slovník, určený je „v prvé řadě pro české čtenáře a návštěvníky Slovenska“, čím sa vysvetľuje aj rozsahový nepomer, obsažnejšia slovensko-česká časť slovníka opretá o slovnú zásobu živej reči a „jazykově nejryzejší díla slovenského písemnictví“. FRÝDECKÝ, František – KOMPIŠ, Peter: *Příruční slovník česko-slovenský a slovensko-český*. Praha 1919. Potreba dvojazyčných slovníkov a súčasne zložitost' ich prípravy v situácii, keď nebola ešte spracovaná slovná zásoba slovenčiny v súdobom výkladovom slovníku a významy mnohých slov ostávali českým autorom neznáme, vystupuje z formulácií J. Š. Kubína v úvode jeho slovensko-českého slovníka: „Chtěje vyhověti kvapně a naléhavě potřebě slovenského slovníku, musil jsme na ten čas sám upustiti od přemnohých výrazů, jež nebylo mi zatím možno zjistiti“. KUBÍN, Josef Štefan: *Slovník slovenskočeský (diferenciální)*. Praha 1920. O tom, že Kubínov slovník v českom prostredí slúžil pri čítaní slovenskej literatúry pozri NÁBĚLKOVÁ, Míra: *Biliterárnost, bilingvizmus a „přílohové slovníčky“ ako textová lexikografická opora*, s. 17–18. Od r. 1923 bol F. Heřmanskému a iným autorom textových slovníčkov k dispozícii aj dosiaľ stále vysoko cenený káľalovský *Slovenský slovník z literatury aj nářečí (slovensko-český diferenciální)*. K diferenčným slovníkom medzivojnového obdobia bližšie GAJDOŠOVÁ, Katarína: Slovensko-česká a česko-slovenská dvojjazyčná lexikografia. Vývinový prehľad od 19. storočia po súčasnosť. Časť I. In: *Slovenská reč*, 2014, roč. 79, č. 5–6, s. 274–303, online in: <https://www.juls.savba.sk/ediela/sr/2014/5-6/sr14%205-6%20web.pdf> (18. 4. 2022); zo starších prác HAYEKOVÁ, Matilda: *Dejiny slovenských slovníkov do roku 1945*. Bratislava 1979; WEINGART, Miloš: *Příspěvky k studiu slovenštiny*. Bratislava 1923. V danej súvislosti vystupuje aj otázka kritiky vydávaných diferenčných slovníkov (pozri pozn. 92). K vývinu porovnávacieho pohľadu na slovenskú slovnú zásobu a jej čiastočnému zachyteniu v slovníkoch 19. storočia (aj ako potenciálnej opory novej diferenčnej lexikografii) pozri NÁBĚLKOVÁ, Míra: Porovnávaci obraz lexikálnej zásoby slovenčiny a češtiny v doterajšom lingvistickom spracovaní. Začiatky lexikálnej komparácie. In: *Slovenská reč*, 2015, roč. 80, č. 5–6, s. 276–306, online in <https://www.juls.savba.sk/ediela/sr/2015/5-6/sr15-5-6.pdf> (18. 4. 2022), NÁBĚLKOVÁ, Míra: *Ještě dneska mám zimomriavky, když si na ten nádherný příběh vzpomenu...* Slovakizmy v češtině jako výsledek aj dôkaz česko-slovenského jazykového kontaktu. In: *Česko-slovenská historická ročenka*, 2022, roč. 24, č. 1, s. 107–138, online in: <https://35389ad8e1.clvaw-cdnwnd.com/72e7e70698559bdfa5a3cacf65c03ad7/200001476-a489ba489e/06-nabelkova.pdf> (19. 9. 2022).

pozitívne reflektovaná – možno odkázať predovšetkým na pravidelné stručné recenzie brnianskeho slovakistu Aloisa Gregora v *Lidových novinách*. Priebežne informoval o vydávaní kníh v edícii určenej aj českému čitateľovi, pričom osobitne venoval pozornosť prílohovým slovníčkom odkazujúc i na svoju prax s ich využívaním v školskom prostredí. Pravidelne sa – až na výnimky (ako *Mladé letá* M. Kukučina) u A. Gregora stretávame s výčitkou voči ich stručnosti.⁷⁶ Podobný postoj k rozsahu slovníčkov v prvých troch knihách edície ČŠM nájdeme aj v časopise *Naše řeč*, v recenzii Josefa Zubatého: „Slovníčky by snad mohly býti o málo hojnější; český čtenář narazí na leckteré slůvko, které vzadu marně hledá. Sem bychom počítali i slova v obou našich jazycích stejně znějící při nestejném významu, jaká lehce svádívají k nedorozuměním.“ U J. Zubatého sú z nášho hľadiska dôležité už úvodné vety: „Upozorňujeme na tuto novou sbírku, protože se nám zdá nutné, aby i česká studující mládež, naše budoucí inteligence, poznávala slovenské písemnictví a s ním slovenskou duši, slovenský život. Zejména by si jí měly všimnouti žakovské knihovny našich středních škol [...]“⁷⁷

Edičná prax prílohových slovníčkov v ČŠM prešla vývinom – postupom času sa od prílohových slovensko-českých dvojjazyčných slovníčkov odstúpilo⁷⁸ a knihy vychádzali buď bez slovníčka alebo s jednojazyčným slovníčkom s vnútrojazykovým výkladom bez uvádzania českých ekvivalentov. V tomto smere je zaujímavé sledovať aj rozličné vydania toho istého literárneho diela, ktoré v edícii ČŠM vychádzalo opakovane s tým istým „číselným označením“

76 Pri Kalinčiakovom *Svätom Duchu* (ČŠM 1/1922) A. Gregor o slovensko-českom slovníčku, „který sestavil za textem tajemník Matice Fr. Heřmanský a který má posloužit školám českým“ píše: „Úmysl nesporně chváliběbný; má-li však přinésti slovníček výsledek co největší, je nezbytně potřebí, aby příště byl mnohem bohatější. Praxe na dívčím gymnasiu brněnském mě o tom přesvědčila“ (*Lidové noviny* 23. 6. 1922). Pri *Hájnikovej žene* (ČŠM 2/1922), hoci s viacnásobne bohatším slovníčkom, duplikuje: „O slovníčku slovensko-českém, který i v tomto svazku sestavil Fr. Heřmanský pro potřebu českých studentů, mohl bych opakovati jen přání, která jsem v tomto listě pronesl při recenzi povídky Svätý Duch od Kalinčáka, a které spočívalo hlavně v tom, aby slovní bohatství textů bylo zachycováno z důvodů metodických ještě důkladněji“ (*Lidové noviny* 23. 8. 1922).

77 Z. (= Josef Zubatý): Čítanie študujúcej mládeže slovenskej. In: *Naše řeč*, 1922, roč. 6, č. 10, s. 314–317, online in: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=1906> (12. 4. 2022).

78 Zmeny v edičnom aparáte ČŠM (späť ešte so slovensko-českou diferenčnou textovou lexicografiou) nastali na sklonku tridsiatych rokov – v niektorých zväzkoch sa namiesto prílohového slovníčka ako nový prvok objavil odkaz na špecifický *Průručný slovník diferencíální a synonymický* J. K. Garaja (1937), ktorý mal vo vzťahu k prílohovým slovníčkom plniť zástupnú funkciu. Ku Garajovmu slovníku pozri GAJDOŠOVÁ, Katarína: *Slovensko-česká a česko-slovenská dvojjazyčná lexikografia. Vývinový prehľad od 19. storočia po súčasnosť*. Časť I, s. 297–298.

no s rozdielnou edičnou výbavou. Príkladom môžu byť vydania *Hájnikovej ženy*.⁷⁹

Pracovné investície do sprostredkujúcej a pomocnej funkcie textovej lexikografie sprevádzajú aj čítankovú tvorbu F. Heřmanského. Čítanky, či už ide o súbor čítaniek *Lipa* pre slovenské meštianske školy (oficiálne schválených ako čítanky pre jednotlivé triedy meštianskych škôl s vyučovacím jazykom československým v znení slovenskom) alebo súbor *Čítaniek pre stredné školy* (schválených ako učebnice pre stredné školy s vyučovacím jazykom československým v znení slovenskom), sú ako dôležité učebné texty, s literárnoestetickým aj ideovovýchovným zameraním na budovanie literárneho aj takpovediac „občianskeho“ kánonu, zaujímavé z rozličných hľadísk.⁸⁰ V čítankách je pozoruhodná aj sama „slovníčková“ línia – textové slovníčky sprevádzajú čítankový výber slovenských aj českých textov určených slovenskému žiakovi/študentovi. Sám fakt rozmanitosti vybraných čítankových textov, slovenských aj českých, podmieňuje aj rozmanitosť približujúceho spracovania potenciálne problémovej lexiky. Najfrekvencovanejší je výklad slov inkorporovaný do poznámok s názvom *Vysvetlivky* prípadne *Poznámky* ako jednej z edičných príloh v závere učebnice, – tu sa u Heřmanského stretávame s kombináciou jednojazyčnej textovej lexikografie (pri slovenských textoch sa uplatňuje vysvetlenie, výklad menej známeho slovenského slova iným slovenským ekvivalentom, synonymom

79 Prvé, tzv. vlčkovské vydanie *Hájnikovej ženy* z r. 1922 (známe aj tým, že vyšlo, ako v závere *Poznámok* J. Vlček vysvetľuje, upravené pre školu, nie úplné), opatril slovníčkom F. Heřmanský – tento slovníček obsahovalo ešte aj 4. vydanie z r. 1937. Piate – úplné – vydanie (1941, redigoval Ján Marták), označené zhodne s predchádzajúcimi ako 2. zväzok *Čítania študujúcej mládeže*, čitateľom žiaden slovník neponúka. Šieste vydanie z r. 1949, redigované Karolom Rosenbaumom (v úvode sa dotýka aj otázky vlčkovského vydania), obsahuje nový prílohový slovníček, ktorý vypracovala Marta Marsinová – na rozdiel od diferenčného slovensko-českého slovníčka F. Heřmanského ide už o vnútrojazykovo koncipovaný slovník bez prítomnosti českých ekvivalentov zameraný na vysvetlenie menej známych slov primárne slovenskému čitateľovi.

80 V štvordielnom súbore *Líp* (1935–1938) sa autorstvo uvádza v podobe: „Podľa nových osnov zostavil FR. HEŘMANSKÝ s čítankovou komisiou“. Pri Heřmanského čítankách sa vynára aj otázka autorského a čitateľského prepojenia s učebnicovými či inými literárnovednými textami, na ktorú sám ponúka istú odpoveď v odkaze na „zdroje poučenia“. Napr. v čítanke pre IV. triedu stredných škôl sa na s. 314 uvádza: „Stručné poučenie o našej literatúre najdeš v knižkách: Kotrč-Kotalík-Pišút: Stručné dejiny československej literatúry. (Praha-Prešov 1936). Štefan Krčméry: Prehľad dejín slovenskej literatúry a vzdelanosti. Veľmi dobré prehľady podáva: Dr. Vladimír Šmilauer: Československá literatúra v prehľadoch. (V Bratislave 1932). Základným dielom pre dejiny slovenskej literatúry do devädesiatych rokov minulého storočia ostávajú: Dejiny literatúry slovenskej, ktoré napísal prof. dr. Jaroslav Vlček (tretie vydanie 1933).“

či opisom) a dvojazyčnej textovej lexikografie (pri českých textoch ide o priblíženie diferenčných českých výrazov pomocou ich slovenských ekvivalentov).⁸¹

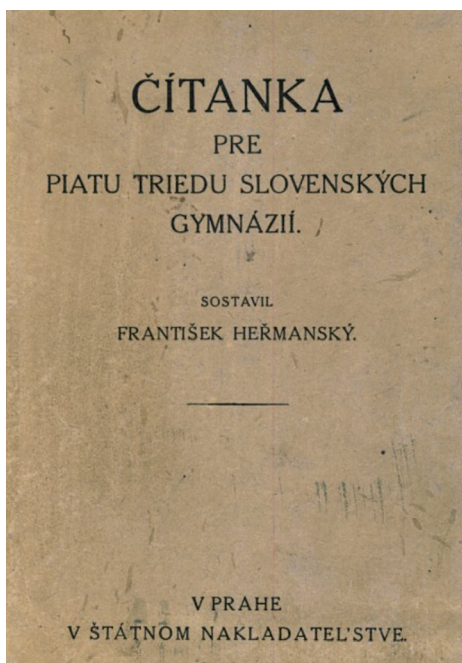
V *Čítankach pre stredné školy* však popri *Poznámkach* s lexikálnymi informáciami nachádzame aj samostatne spracované česko-slovenské slovníčky – možno sa pristaviť pri učebniciach pre 5. triedu⁸² a 6. triedu stredných škôl.⁸³

81 Na rozdiel od abecedne organizovaných prílohových slovníčkov táto podoba lexikálnej opory sleduje plynutie literárneho textu, pričom celkovo ide, ako to v edičných prílohách tohto typu býva, o ponuku rôznorodejšej informácie – po viac či menej obsažnom literárnohistorickom úvode sa čisto jazykový výklad/preklad často strieda s encyklopedickým výkladom.

82 Vo všeobecnejšom pohľade predstavuje *Čítanka pre piatu triedu stredných škôl* – „učebnica pre stredné školy s vyučovacím jazykom československým v znení slovenskom“ – osobitne náročnú stredoškolskú učebnicu, ktorá obsahuje staršie české texty a na úvodných skoro 70 stranách podáva k nim poučenie o vývoji jazyka, spisovnej češtine a slovenčine a s tým aj historickú gramatiku s paralelným uvádzaním paradigiem staročeských, novočeských a slovenských. Potreby daného stredoškolského učiva a výberu textov v *Čítanke* dotkol sa v r. 1938 L. Novák v stati *Čeština na Slovensku a vznik spisovnej slovenčiny*, aj s odkazom na predchádzajúce spracovanie témy v *Jazykovedných glosách k československej otázke* (1935): „[...] je prirodzené, že sa u nás na školách musia vyučovať dejiny českej literatúry od najstarších čias v spojitosti s dejinami jazykovými, keďže ide o našu jazykovú a literárnu „prehistoriu“. Bližšie v mojich Glosách 308n., kde je aj upozornenie na potrebu doplniť príslušné učebnice i ukázkami českých textov so slovakizmami, nehovoriac už o novej tlačenej spisbe československej zpred vzniku spisovnej slovenčiny bernolákovskej. Škoda, že v *Čítanke* pre piatu triedu stredných škôl, ktorú zostavil Fr. Heřmanský, ani v III. vyd. z r. 1936 niet na pr. ukážok aspoň zo Žilinskej knihy, ktorá bola prístupná celá už od r. 1934. Z predberňolákovskej literatúry je tu len jediná báseň Daniela Krmana (str. 173).“ NOVÁK, Ludovít: *Čeština na Slovensku a vznik spisovnej slovenčiny*. In: *Slovenské pohľady*, 1938, roč. 54, č. 5, s. 282. V *Glosách* L. Novák o. i. písal: „Podobne, ako je nemysliteľné vyučovanie našej literatúry na slovenských školách bez solídnych úvodných perspektív z dejín písomnosti českej, tak je nemysliteľné rozšírenie horizontu jazykového vzdelania bez minimálneho pohľadu na dejiny českej spisovnej reči.“ Heřmanského *Čítanka* si zasluhuje pozornosť v rozličných smeroch, okrem iného aj z hľadiska jej vlastnej histórie a modifikácií. Ako *Čítanka pre piatu triedu slovenských gymnázií* s danou koncepciou vyšla už v r. 1923 – ukazuje sa tu jedna z porovnávacích sfér.

83 „Heřmanského *čítanka*“ pre šiestu triedu z r. 1937 je pozoruhodná už tým, že, ako možno vyčítať z vydavateľských údajov, ide o učebnicu, ktorú vlastne zostavil Jaroslav Vlček a František Heřmanský podľa osnov z r. 1933 upravil jej tretie vydanie. Prirodzene sa teda ponúka venovať jej pozornosť aj v porovnaní s predchádzajúcimi vydania a ukazuje sa aj iná paralelná línia – v r. 1935 vyšla česká *Čítanka pro VI. třídu středních škol*, ktorú zostavil rovnako Jaroslav Vlček a jej tretie vydanie podľa osnov z r. 1933 upravil Jan Menšík. Pri základnom porovnaní týchto vydaní čítaniek, ktoré majú približne rovnaký počet strán, ukazuje sa okrem iného značný nepomer vo výbere predstavených autorov. Polotučne som v súpise autorov textov (uvádzaných ako „ukážky z našej literatúry“) vyznačila tých, ktorí sú v slovenskej aj v českej učebnici – ukazuje sa, že v slovenskej čítanke je 14 slovenských spisovateľov, ktorých texty česká čítanka neponúka (v českej je oproti slovenskej navyše len Václav Bolemír Nebeský): **Josef Dobrovský**, Juro Fándly, **Antonín Jaroslav Puchmajer**, Jiří Palkovič, Bohuslav Tablic, **Josef Jungmann**, **Václav Hanka** a **Josef Linda**, **Pavel Josef Šafařík**, **Ján Kollár**, **Ján Hollý**, **František Palacký**, **František Ladislav Čelakovský**, **Karel Hynek Mácha**, **Karol**

Čítanka pre piatu triedu slovenských gymnázií. Sostavil František Heřmanský. (1923).

V súhre s obsahovým zameraním čítanky pre 5. ročník je aj priložený *Slovník*, ktorý v celku spracovanej slovnej zásoby z textov obsahuje aj značnú časť hesiel so slovami v ich staročeskej podobe s uvedením novočeských (nč.) a slovenských (slov.) ekvivalentov.⁸⁴ V *Čítanke pre šiestu triedu stredných škôl* je *Slovní-*

Kuzmány, Samo Tomášik, **Josef Kajetán Tyl**, **Karel Jaromír Erben**, **Karel Havlíček Borovský**, Ludovít Štúr, Michal Miloslav Hodža, Jozef Miloslav Hurban, **Andrej Sládkovič**, Samo Bohdan Hroboň, Samo Chalupka, Janko Král, Janko Matúška, Janko Kalinčiak, Viliam Pauliny-Tóth, **Ján Botta**. Porovnanie naznačuje, ako sa paralelné čítanky v českom a slovenskom prostredí podieľali na dobovom formovaní rozdielnych literárnych kánonov.

- 84 Slovník by si ako celok zaslúžil podrobnejšiu analýzu – pri sústreďení na jazykové porovnanie, ktoré sa odvíja od historických textov v čítanke, je rovnako pozoruhodný ako teoretický úvod čítanky. Z rozličnej spracovanej slovnej zásoby pozri napr. *báseň* rozprávka, bájka, smyšlienka (nč. báseň = slov. báseň); *biřic* úradný sluha, hajdúch; *blšćeti se, blyštěti se* blyšťať sa, ligotať sa; *bósti, bodu* bodat, bodám; *brže* (nč. dřive, rychleji) skorej, rýchlejšie; *brzký* rýchly, *brzký a popuzený v jazyku* náhly, nerozvažitý a srditý v reči; *čacký* statný, udatný; *čáka* nádej, úfnosť; *čísti (čtu)* čítať, počítať, pokladať; *čitedlný* citiaci; *čmýrati se* hmýriť sa (nč. hemžiti se), pomaly sa plížiť; *čřt* čert; *čůš, číš* totiž; *datum* (z lat.) vec, podstata veci; *dědina* dedictvo, dedovizeň; *dieti, diem, díti, dím* vraveť, hovoriť; *drbíti* museť; *drbnúti* drgnúť, sotíť (nč. strćiti, uhoditi); *drsati* spierať sa; *hole* prosto, doprosta; *hora* vrch; *horký, hořký* pôvodne horúci i horký, ale časom sa rozišlo, že *horký* = horúci a *hořký* = horký; podobný rozdiel je medzi horkost a hořkost; *host* cudzinec, hosť; *kázany* spôsobilý, slušný; *kčicě* štica, vlasy (nč. kšćice); *křivý* nespravdivý, falošný, nepravdivý; *krokot* zrelosť (nč. zralost); *křtalt* (z nem.

ček (sprevádzaný odkazom *Niektoré výrazy sú vysvetlené v poznámkach*), ktorý ponúka slovenské ekvivalenty k „náročnejšej lexike“ z diel uvedených českých autorov.⁸⁵

Česko-slovenské slovníčky v Heřmanského slovenských čítankách, ponúkajúci slovenským študentom spoluvýskyt slovenských a českých textov, predstavujú výnimočné príklady dobovej textovej lexikografie v česko-slovenskom smere, na rozdiel od nepomerne početnejších slovensko-českých slovníkov v publikáciách rozličného druhu vydávaných v rozličnom čase v českom, no (ako ukazuje súdobý príklad ČŠM) aj v slovenskom prostredí.

Po načrtnutí obrazu textovej lexikografie v publikáciách, ktoré sa spájajú s Heřmanského medzivojnovým pôsobením na Slovensku,⁸⁶ treba sa v pol slove zastaviť pri textových slovníčkoch sprevádzajúcich (ako ešte ďalší, iný typ textovej lexikografie) vydania jeho povojnových prekladov Ladislava Nádašiho Jégého do češtiny. S Jégého dielom bol F. Heřmanský v „edičnom kontakte“ už v medzivojnovom období, keď ako 17. zväzok ČŠM vyšiel *Adam Šangala* a ako 26. zväzok *Kuruci*. Povoijnové preklady Jégého predstavujú v Heřmanského tvorbe vzhľadom na materinský jazyk „prirodzený smer“ prekladania zo slovenčiny do češtiny. *Adama Šangalu* vydalo r. 1956 Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění (SNKLHU) ako druhý zväzok edície Slovenská

Gestalt) spôsob, úprava, ozdoba; *krůpěje* krapa, krapka; *milostný* ľubostný, príjemný, láskavý; *nářek, nařknutí* obvinenie, potváranie; *navrci* stručne vypísať, načrtnúť; *nebožčik* (nebožtík) (nč. ubožák) úbožiak (nč. nebožtík = slov. nebohý); nestavičnosť nestálosť; *omračiti se* zabaviť sa domraku (nč. zdržeti se do soumraku); *plápolati* blčať; *plěška* (nč. pampeliška) púpava (Leontodon taraxacum); *pověššělý* (nč. vetčný) obšuchaný, zodratý; *pohřiechu* žiaľbohu; *rozpač*, -i rozpaky, neistota; *siliti* posilňovať; *troupský* hlúpy, sprostý; *úsilé* úsilie, práca, námaha; *úsilný* pracný, ťažký; *vej jaj* (nč. ach); *všeliký* každý; *vztěci se* zbesneť sa; *zbožie* majetok, imanie, bohatstvo; tovar; *zbožný* (sbožný) majetný, bohatý; *zneduživěti* zdenglavieť; *způsobný* spôsobilý, súci; *žádný* žiadaný, žiaduci, drahý (nč. žádný = sloven. žiaden).

- 85 Pozri napr. *bezděky* nevdojak, nechtiac; *bota* topánka; *břeskný* hlučný; *břitký* ostrý; *byt* byt, podstata, jestvovanie; *cpáti se* pchať sa; *červánek* zore ranné i večerné; *čtverácký* figliarsky; *dopíditi se* dopátrať sa; *hejno* krdeľ; *hemžiti se* hmýriť sa; *hlídati* strážiť; *hoře* žiaľ; *hořkost* horakosť; *hospoda* krčma, *hospodský* krčmár; *hrubě* veľmi; *chátra* sprostáč, čvarga; *chytrý* múdry, prefikáň; *jakmile* náhle, len toľko, čo; *jednati* konať; *krám* sklep; *láti* nadávať; *lepost* driečnosť, pôvabnosť; *louže* mláka; *námľuvy* pytačky; *napáľiti* ošmeknúť; *nynější* terajší; *pubuda* tulák, bludár; *posléze* konečne, napokon; *posupný* zamosúrený; *sednička* izbička; *sketa* zbabelec, naničhodník; *sprosty* neslušný; *statečnost* udatnosť; *sveřepý* zatatý, zlobný; *taškář* šibal, klamár, šudier; *třibení* cibrenie; *úpěti* nariekať, upeť; *vykliditi se* vypratáť sa; *zvuile* sebevoľnosť, samopašnosť.

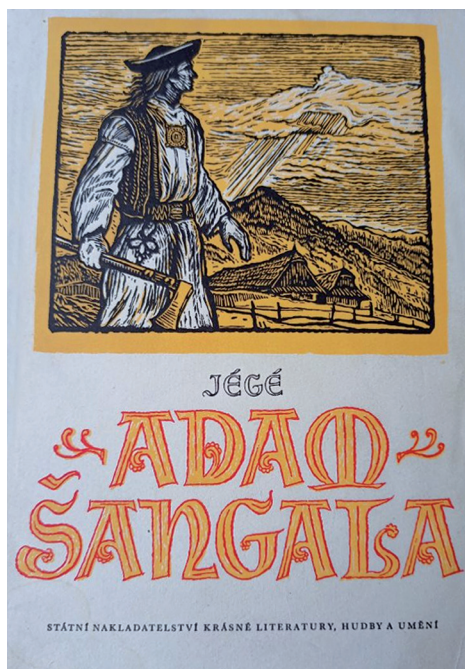
- 86 Pre úplnosť (aj ako rozšírenie spektra takto – v spätosti s textami – spracúvaných jazykov) spomeňme ešte prílohové slovníčky v Heřmanského učebniciach latinčiny.

knihovna,⁸⁷ r. 1959 potom Československý spisovatel vydal (s edičnou poznámkou „Uspořádal, ze slovenštiny přeložil a poznámkami opatřil František Heřmanský“) sůbor poviedok *Jaríkovský kostel*. Aj tieto preklady v istom rozsahu obsahujú a v edičných prílohách vysvetľujú slovenskú diferenčnú lexiku – tu už však na rozdiel od slovensko-českých prekladových slovníčkov, určených českým čitateľom čítajúcim literárne dielo v slovenčine, ide o spriezračnenie lingvoreálií či slovakizmov z českého prekladového textu, ktoré tam prekladateľ uznal za vhodné na vykreslenie koloritu ponechať.⁸⁸ Keďže ide o pomenovania späté s kultúrnym pozadím pôvodného textu (napokon, preto bývajú v texte v istej miere zachované), poznámky ponúkajú výklad s viac či menej podrobnými encyklopedickými informáciami častejšie než približný český ekvivalent (prípadne spektrum ekvivalentov).⁸⁹

87 Možno pripomenúť, že *Slovenská knihovna* v SNKLHU (neskôr Odeon) si kládla za cieľ vydať v 30 zväzkoch zlatý fond slovenskej literatúry preloženú do češtiny – prvým zväzkom bol výbor z diela Ľudovíta Štúra *K přátelům, k bratrům*, druhým Jégého *Adam Šangala*.

88 Takéto „slovníčky“ ako súčasť poznámok bývajú vo všeobecnosti neraz súčasťou edičného aparátu vo vydaniach prekladových diel z rozličných jazykov.

89 V edičnej prílohe k prekladu *Adama Šangalu* sa uvádza napr.: *hole* jsou holé nebo jen trávou a klečí porostlé vrcholy hor, horské hřbety; ‚*moudrého*‘ t. j. lidového mastičkáře, zaříkavače a pod.; *chotár* (z maď.) pův. hranice mezi pozemky dvou majitelů, potom pozemky jedné obce, katastr.; *naši-vaši* hazardní hra v krty; *cifrovali nohama* prováděli při tanci všelijaké ozdobné skoky; *rychtářovi* rychtář (z něm. Richter) byl držitel rychty (domu s polnostmi a jiným příslušenstvím), který vykonával na základě výsady královské nebo vrchnostenské soudní a policejní moc v městech a dědinách; *kaštel* (z lat. castellum) panský zemanský dům, zámeček, zámek; *mentek* ozdobný krátký kožich potažený sukem; *palatin* v Uhrách zemský správce, který hájil zájmy země i proti králi. V kniže *Jaríkovský kostel* napr.: *župan* nejvyšší úřední činitel v stolici (župě); *kurie* dvůr, statek, zámeček, zemanské sídlo; *hajduk* panský sluha; *Herr Bruder* (z něm.) pane bratře. Zemani se tak vzájemně oslovovali: pane bratře, paní sestro; *s jinými pány bratry* t. j. s jinými zemany. Zaujímavý je napr. rozdielny Heřmanského prístup k slovesu *vykladať* v dvoch prekladových textoch. V *Šangalovi* využíva sloveso *vykládat*, ktoré potom v poznámkach približuje pomocou ekvivalentu *naříkat* a sprievodného výkladu: „*vykládala* žalostně naříkala pro mrtvého. Některé zachované projevy lidového ‚*vykládání*‘ jsou velmi pročitěné a mají značnou hodnotu uměleckou“. Menej bežný postup uplatnil v *Jaríkovskom kostele* – v texte sloveso prekladá, nie cíti pritom potrebu podať o zvyku a jeho pomenovaní v pôvodnom texte bližšiu informáciu, ktorú umiestňuje do poznámok: „*naříkala cestou* v originále *vykládala*; *vykladať* znamená plakat, naříkat nad mrtvým, oplakávat mrtvého“. Sloveso *vykladať* spracoval pritom Heřmanský už v slovensko-českom slovníčku k Hviezdoslavovej *Hájniovkej žene* (ČSM 2/1922): „*vykladať* žalostně, zpěvavě naříkati (při loučení nad hrobem), t. j. (napolo) zpívati nářky při loučení, nad hrobem (srovn. nenie)“. Porov. pozn. 71. Pri slovese *vykladať* možno odkázať na termín *pohrebný plač*, ktorý so synonymnými pomenovaniami *vykladanie*, *nariekanie*, *vyčítovanie* uvádzajú encyklopédie ľudovej kultúry; pozri napr. *Elektronickú encyklopédiu* na stránke Centra pre tradičnú ľudovú kultúru, online in: <https://www.ludovakultura.sk/polozka-encyklopedie/pohrebnyplac/> (16. 5. 2022).

Jégé: *Adam Šangala* v preklade Františka Heřmanského. (1956).

S časom prekladov Jégého, ktorými sa F. Heřmanský včlenil do rozvíjajúcej sa línie prekladu zo slovenčiny do češtiny vnímaného rovnocenne ako preklad z ktoréhokoľvek iného jazyka, spája sa aj jeho účasť na seminári venovanom prekladu zo slovenčiny do češtiny, ktorý usporiadali Kruh prekladateľů a Zväz slovenských spisovateľů v marci 1960 v Budmericiach. Do uvažovania o preklade zo slovenčiny vniesol príspevok zameraný na prekladateľsky (aj etnograficky, resp. z hľadiska jazykového obrazu sveta) dôležitú tému *Několik poznámek o slovenských nadávkách a rozličných formách klení*. V úvode publikovaného textu hovorí: „U slovenských spisovateľů, od štúrovců až do doby súčasnej, nacházíme množství nejrůznějších výrazů pro označení špatných vlastností lidských (povahových i tělesných) a velikou rozmanitost v klení (slovensky „hřešení“); po této stránce je slovenština mnohem bohatší než čeština. Mnozí autoři totiž neváhali rozmnožovat a obohacovat společný poklad spisovného jazyka, který i tak má základy v živé řeči lidu, četnými prvky z nářečí rodného kraje anebo míst, kde dlouho žili a působili. Kukučín, Hviezdoslav, Kalinčíak, J. Gregor-Tajovský, Timrava, Fr. Hečko, Zuzka Zguriška, Vlado Mináč [...] Tím nabývá jejich řeč na barvitosti, životnosti a hlavně jadrnosti.“ Na základe excerpce rozličných zdrojov (v tom aj aktuálnych slovensko-českých prekladov spomenutých autorov) predstavil vo viacerých kategóriách nadávok slovenské po-

menovania a ich české ekvivalenty,⁹⁰ v druhej časti textu s názvom *Kletby a zlořečení* sa potom venoval frazeologizmom ako formám/formulám kliatob a zakliatí.⁹¹ Možno predpokladať, že ho táto oblasť jazyka v literárnej tvorbe bližšie zaujala už v časoch edičnej práce v *Čítaní študujúcej mládeže*, keď napr. v jeho prílohových slovníčkoch nachádzame heslá ako *hrmen striel do jeho matere* (zaklení: tisíc hromů), pod. *sto hrmených*; *parom* hrom (slovníček k *Svätému duchu*, ČŠM 1/1922); *bystú*, *bystuže* (citoslovce) prisámbůh; *hrmen prabhov* hrom do toho, u sta hromů; *paromaže* i hrome; *paromovský* hromský (slovníček k *Hájnिकovej žene*, ČŠM 2/1922); *bystuže dade* (zaklínací výkřik) prisámbóhu (slovníček k *Výboru ľudových rozprávok*, ČŠM 9/1927).

F. Heřmanskému ako textovému lexikografovi, ktorý prispel do edičnej viny mnohých publikácií spracovaním textových slovníčkov rozličného typu (pritom, čo je v našich súvislostiach osobitne dôležité, nielen v slovensko-čes-

90 Z jednotlivých kategórií nadávok (1. lidem špatným – podlým apod.; 2. hloupým, nemotorným; 3. svěhlavým, zlostným; 4. hrubým a mnohomluvným; 5. bázlivým; 6. lhářům, falešníkům, šprýmařům; 7. pyšným apod.; 8. žroutům a pijákům; 9. lakomým; 10. lenivým, pomalým; 11. chudým, přistěhovalcům; 12. mladým a starým; 13. nehezkyým, neduživým, tělesně vadným) pozri napr.: *huncút* /dareba, šelma, taškář/; *kmín* /zloděj/; *lagan* /darebák, ničema/; *nehanblivec* /nestyda/; *neklůda*, *nekludník* /nepořádník, špindíra/; *zanovit* /tvrdohlavec, umíněnec/; *jedoš* /vztekloun/; *mosúr* *namosúrený* /neruda nerudný, omrzelec omrzely/; *napajedený* /rozhněvaný, nahněvaný/; *srdoš* /vztekloun/; *papula*, *papuliak* /dršťka, otevřhuba/; *patrikár* /růženečkář, pokrytec/; *potmehúd* /potměšilec, podšívka/; *priezočivec* /závistník/; *stonoha* /vsůdybyl, šejdír/; *fičúr* /hejssek,švihák/; *frčkár* /švihák, větroplach/; *korhel*, *korhelisko* /opilec, ožrala/; *skuhroš* /skrblík/; *skývražník* /skrblik/; *úžerník* /lichvář/; *žgriak*, *žgřloš* /skrblík/; *niktoš* /nula/; *odkundes* /člověk kdovíodkud, přivandrovalec, tulák/; *sedmoslivkár* /chudý zeman, holopupkáč/; *skaderuka skadenoha* /přivandrovalec, tulák, pobuda/; *šklban* /oškubanec, trhan/; *paplůh*, *papluch* /uvozhřenec/; *sopliak* /usmrkanec/; *mrcina* /zdechlina/; *oškrda* /ošklivec/; *škrata* /šereda, ohyzda/; *špata* /ohyzda, ošklivec/; *zdechliak*, *zdechlina* /chcípák, scípák/; *cundra* /coura, cuchna/; *drnda* /střeštěná ženská, poběhlice/; *gebza* /potvora/; *klam-pa* /nepořádná žena, coura, cumploch/; *koťuha* /mrcha/.

91 Uvádza ich slovami: „Nepřekládám ty, které jsou srozumitelné, u některých uvádím, jak je přeložili překladatelé, u jiných podávám výklad. Možno je překládat nejrozmanitějším způsobem.“ Na ukážku: *Medená jasná strela ťa zabila* /Hrom tě zab!;/ *Nuž, ale mlčíte, vy fagani, strela jasná kopasná!* /Kalinčiak, Halla: Budete mlčet, vy fakaní, hrom aby to spral!;/ *Sto striel sa mu páralo v starej materi!* /Hečko Dd: Aby do toho sedmdesát hromů udeřilo!;/ *Tu ti je ako v Abrahámovom lone, boha mu!* /Mináč, Ž. a m.: Tady to máš jako v lůně Abrahámově, hrom aby do toho!;/ ...zahřešil: „Boha vám!“ „Boha im“ /Mináč, Dčč: zaklel: „Zatraceně!“/; *Tisíc bohov!* /Krucinál!;/ *Boha ti naháňam!* /Sakra!;/ *Boha mu horúceho!* /Hergot! Krucinál!;/ *Tisíc bohov tatárskych a okovaných!* /Mináč Dčč: Krucinálfagot!;/ *Parom do teba!* /Hrom do tebe!;/ *Parom do nich!* /Aby je čert vzal!;/ *Do paroma!* /K čertu!;/ *Paroma tvojho!* /Hečko Dd: K ďasu!;/ *Do čerta!* /K čertu! Sakra!;/ *Prac sa do čerta!* /Mináč Ž. a m.: Táhni k čertu! / *Do čerta aj s babami!* /Mináč Dčč: Hrom aby uhodil do těch bab!;/ *Bodaj sa zbesnel!* /= vztekl/; *Bodaj sa prepadnul do pekla – do sitna* /= pekla!;/ *Bodaj ho porantalo!* /Aby ho šlak trefil, aby do něho hrom uhodil!./

kom, ale aj v česko-slovenskom smere) patrí tak významné miesto v – zatiaľ teoreticky nie veľmi rozpracovanej – oblasti textovej lexikografie. Otvorená predbežne ostáva otázka miery úspešnosti pri hľadaní a ponúkaní ekvivalentov v tom či druhom smere.⁹² Šlo bez spochybňovania (ak by aj nie všetky riešenia boli úspešné) o prácu osobitne významnú v dobových súvislostiach, keď vyba-venie publikácie prílohovým slovníkom predstavovalo „ponuku tretej cesty“ v spektre možností prijímať literatúru druhého spoločenstva – čítanie v origi-náli so slovníckovou oporou, ktoré sledovalo aj „vyšší cieľ“ napomáhať rozvíja-nie bilingvizmu a biliterárnosti v česko-slovenskom kultúrnom priestore.⁹³

V poznámkach k edičným prílohám možno stretnúť aj skrytý odkaz na ďal-šiu sféru Heřmanského pôsobenia. V čítanke *Lipa IV* vydanej r. 1937 vystupuje ako súčasť názvu prílohy *Vysvetlivky* poznámka „Cudzie slová, ktorých výklad nájdeš v Pravidlách slovenského pravopisu, nie sú tu vysvetľované.“ Odkazuje sa na *Pravidlá slovenského pravopisu* z r. 1931.

92 Otázka adekvátnosti ekvivalentov sa vo všeobecnosti týka nielen prílohových slovníkov, kde je (či môže byť) primeranosť výberu prekladového ekvivalentu vo vyššej miere podmienená konkrétnym textom, no aj samostatne publikovaných slovníkov (pozri pozn. 75). M. Weint-gart v publikácii *Příspěvky k studiu slovenštiny* zahrnul čiastkovú kritiku dobových diferenč-ných slovníkov do prehľadu lexikografie spracúvajúcej slovenskú slovnú zásobu. WEIN-GART, Miloš: *Příspěvky k studiu slovenštiny*. Bratislava 1923. S vari najostrejšou kritikou vo vzťahu k neúspešnému „hádaniu“ mnohých ekvivalentov v dobovej diferenčnej lexikografii vystúpil v sérii článkov pod názvom *Slovenská lexikografia do r. 1930* F. V. Peřinka. Pozri napr. jeho kritické hodnotenie mnohých ekvivalentov v slovníkoch Kálala – Salvu, Frýdecké-ho, Kubína či Tvrdeho: PEŘINKA, František V.: *Slovenská lexikografia do r. 1930. II Slovníky diferenciallyne*. In: *Průdy*, 1931, roč. 15, č. 3, s. 148–164, online in: <http://digitalna.kniznica.info/zoom/36574/view?search=Pe%C5%99inka&hlid=470617271&page=38&p=separate&t ool=search&view=0,1241,1602,1332> (18. 5. 2022). Prílohových slovníkov – o ktorých, aj s požiadavkou zväčšiť rozsah spracovaných slov v publikáciách ČŠM, referoval v novinových stĺpkoch – dotkol sa s odstupom času v súhrnnejšom článku A. Gregor: „[...] objavujú se slovníčky, zpravidla ne zcela vyhovující, v edicích některých slovenských autorů, které vyšly v českých zemích, na př. v Topičově Sbírcce souvislé četby školní, v Laichterově knižnici Svět-la, ve sbírce Pramen (u St. Kočího v Brně za redakce AI. Gregora a Jos. Kozlovského), ve Světové knihovně, a na Slovensku v Čítaní študujúcej mládeže slovenskej, v Hviezdoslavové knižnici a jinde a jinde ještě.“ GREGOR, Alois: *O diferenčním slovníku slovensko-českém*. In: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná*. 1958, roč. 7, č. A6, s. 120, online in: <https://digilib.phil.muni.cz/handle/11222.digilib/101454> (28. 4. 2022).

93 K čítaniu v origináli s oporou o prílohový prekladový slovníček ako tretom modeli (popri tradičnej dichotómii čítanie v origináli – čítanie v preklade) bližšie NÁBĚLKOVÁ, Míra: *Bi-literárnost, bilingvizmus a „prílohové slovníčky“ ako textová lexikografická opora*, s. 28 n.; NÁBĚLKOVÁ, Míra: „...opatřují se texty nejnutnějšími vysvětlivkami pod čarou nebo diferen-ciallyním slovníčkem...“ *Textová lexikografia ako súčasť pestovania bilingvizmu a biliterárnosti v česko-slovenskom kontexte* (pozri pozn. 69).

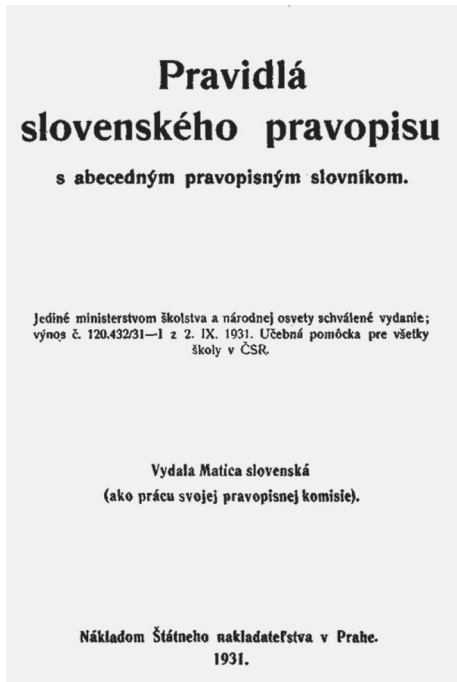
František Heřmanský a *Pravidlá slovenského pravopisu* (1931)

Do viacerých súbežných aj vzájomne nadväzných filologických línií práce Františka Heřmanského ukladá sa jeho účasť na príprave *Pravidiel slovenského pravopisu*, ktoré vyšli pod redakciou Václava Vážneho v r. 1931 a spôsobili na Slovensku otras a rozkol v širokej spoločenskej, kultúrno-politickej, inštitucionálnej, literárnej, školskej – a mnohým i v čisto osobnej vzťahovej sfére.⁹⁴ Hoci o Heřmanského nie bezvýznamnej obsahovej účasti vieme, nebýva často tematizovaná a jeho vklad do *Pravidiel* nebol zatiaľ zväžený (či vôbec zvažovaný). Urobil veľký kus prípravnej práce, pripravil podklady pravopisného slovníka, o ktorých sa ďalej rozhodovalo v pravopisnej komisii. Sám členom pravopisnej komisie nebol. V liste správcovi Matice slovenskej Jaroslavovi Vlčkovi z 28. marca 1928 F. Heřmanský píše: „[...] sostavením indexu a jeho prvou korektúrou sa moja robota skončila, o jej poslednej úprave už nerozhodujem.“⁹⁵ Ako tajomník jazykového odboru Matice slovenskej však aj potom nepochybne vykonal veľký kus ďalšej roboty zabezpečujúcej komunikáciu medzi členmi pravopisnej komisie a širším okruhom posudzovateľov rukopisných podkladov, ako aj pri ďalších prípravných úlohách.⁹⁶

94 *Pravidlá slovenského pravopisu s abecedným pravopisným slovníkom*. Vydala Matica slovenská (ako prácu svojej Pravopisnej komisie). Nákladom Štátneho nakladateľstva v Prahe 1931, online in: <https://www.juls.savba.sk/ediela/psp1931/psp1931-hq.pdf> (26. 5. 2022).

95 V prvej recenzii *Pravidiel* H. Bartek bez toho, že by spomínal Heřmanského, podáva dielo ako výsledok práce pravopisnej komisie: „[...] rozhodovala o oprávnenosti navrhovaných zmien, dopĺňala a menila pôvodné návrhy, tak že celé dielo treba pokladať za spoločnú prácu komisie, čo i väčšina tarchy, metodického usporiadania a vedeckého odôvodnenia pripadly na predsedu jazykového odboru.“ Kolektívnosť príprav slovníka tematizuje v pokračovaní textu: „Ťažko by nám bolo vypočítať všetky dobré stránky pravopisu. Chceme len poukázať na niektoré neoprávnené zmeny, prípadne chyby, čo sa musely dostať do slovníka, ktorý je prácou viacerých ľudí, tak že často muselo sa istotne použiť kompromisov pri riešení otázok.“ BARTEK, Henrich: *Pravidlá slovenského pravopisu*. In: *Slovenské pohľady*, 1931, roč. 47, č. 9, s. 579–586.

96 Celkovo treba ešte mať na pamäti, že popri špecifickej lexikografickej práci na prílohových slovníkoch v ČŠM mal F. Heřmanský ako tajomník jazykového odboru organizačné povinnosti aj v súvislosti s prebiehajúcim dialektologickým výskumom a v začínajúcich sa prácach na výkladovom slovníku slovenčiny, čo nepochybne spolu s povinnosťami znamenalo i osobný hlbší prienik do daných sfér. Ako vidno aj z jeho správ, v dvadsiatych rokoch okrem iného vypracovali J. Vlček spolu so J. Škultéty m zoznam autorov/literárnych diel na excerptovanie pre pripravovaný výkladový slovník slovenčiny. HEŘMANSKÝ, František: *Činnosť jazykového odboru Matice slovenskej*, s. 31; porov. JÓNA, Eugen: *Spisovná slovenčina a Matica slovenská*. In: *Studia Academica Slovaca. 5. Prednášky XII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry*. Red. Jozef Mistrík. Bratislava 1976, s. 150, online in: https://zborniky.e-slovak.sk/SAS_5_1976.o.pdf (11. 4. 2022).

Príprava, vydanie *Pravidiel* a následné udalosti predstavujú samy osebe veľkú tému, pričom vznikovým okolnostiam a hodnoteniu *Pravidiel* v dobovom spoločenskom kontexte aj v spätnom pohľade bolo už z rozličných hľadísk venované nemálo pozornosti – aj cez prizmu práce jazykového odboru Matice slovenskej v medzivojnovom období.⁹⁷ V lingvistických pohľadoch na *Pravidlá* ako jedna z charakteristík vystupuje ich unifikáčna, bohemizujúca tendencia,⁹⁸

97 Najnovšie LOMENČÍK, Július: Jazykovedný odbor Matice slovenskej a slovenská slovákistika v prvých poprevratových rokoch (1920–1930). In: *Slavica Slovaca*, 2021, roč. 56, č. 1, s. 93–104, online in: <https://www.sav.sk/journals/uploads/11161857LOMEN%C4%8C%C3%8DK.pdf> (13. 4. 2022). Porov. JÓNA, Eugen: Spisovná slovenčina a slovenská jazykoveda v Matici slovenskej (1863–1875). In: *Kultúra slova*, 1989, roč. 23, č. 1, s. 10–26, online in: <https://www.juls.savba.sk/ediela/ks/1989/1/ks1989-1.lq.pdf> (13. 4. 2022).

98 „Unifikáčna tendencia prevládala vo vydaní bohemizujúcich *Pravidiel* slovenského pravopisu r. 1931, vypracovaných pod vedením českého lingvistu Václava Vážneho. Tieto *Pravidlá* v kodifikácii uprednostňovali javy spoločné češtine aj slovenčine a kodifikovali i početné dvojtvary predstavujúce slovenské aj české znenie. Väčšia časť inteligencie na Slovensku vnímala vydanie *Pravidiel* ako čin namierený proti svojbytnosti slovenského národa.“ BU-ZÁSSYOVÁ, Klára: Jazyková politika a zmeny jazykovej situácie v najnovších vývinových obdobiach slovenčiny. Fungovanie dvoch národných jazykov v jednom štáte. In: *Slovenský jazyk*. Ed. Ján Bosák. Opole 1998, s. 17. Podrobnú analýzu bohemizujúcich prvkov a lexikálnych dvojtvarov v *Pravidlách* ponúka vo svojej monografii A. Jarošová. JAROŠOVÁ, Ale-

súčasne sa však (v dobovom pohľade i v dlhšej perspektíve) oceňuje aj ich prínos k ustáleniu jazykovej praxe na Slovensku a kultivovaniu spisovnej slovenčiny.⁹⁹ Nás v našich súvislostiach pri *Pravidlách* zaujíma úloha F. Heřmanského v celom prípravnom procese, zadanie, s akým sa do tvorby slovníkových podkladov púšťal, a prirodzene podoba a miera prítomnosti jeho pôvodných návrhov v konečnom výsledku. Pokiaľ ide o rozličné publikované práce dotýkajúce sa *Pravidiel* a ich vzniku, (sporadicky) sa v nich stretávame so zachytením Heřmanského autorstva primárnej podoby pravopisného slovníka. Václav Vážný v opise postupu prác na *Pravidlách* hovorí o posudzovaní „prvého návrhu podrobného pravopisného slovníka slovenského, zostaveného vtedajším tajomníkom odboru Fr. Heřmanským“.¹⁰⁰

xandra: *Slovo v slovníku z pohľadu času a normy*. Bratislava 2015, s. 59–64; k otázke bohemizmov v širšom pohľade pozri MÚČSKOVÁ, Gabriela: Bohemizmus nie je (len) prevzaté z češtiny. In: *Jazyk a jazykoveda v súvislostiach*. Eds. Orgoňová, Oľga – Bohunická, Alena – Múčsková, Gabriela et al. Bratislava 2017, s. 595–606, online in: https://fphil.uniba.sk/file-admin/fif/katedry_pracoviska/ksj/publikacie/JaJvS_KOMPLET_web.pdf (16. 6. 2022).

- 99 „Napriek nedostatkom a omylom v základnej koncepcii aj v jej realizácii prispelo vydanie *Pravidiel slovenského pravopisu* k ustáleniu jazykovej praxe na Slovensku i ku kultivovaniu spisovnej slovenčiny.“ *Encyklopédia jazykovedy*. Ed. Jozef Mistřík. Bratislava 1993, s. 336.
- 100 Pasáž dôležitá z hľadiska predstavy účasti F. Heřmanského v procese vzniku textu *Pravidiel* znie: „Pravopisná komisia, skladajúca sa z obidvoch správcoch Matice, prof. Jaroslava Vlčka a prof. Jozefa Škultétyho, z predsedu jazykového odboru Matice V. Vážneho a z dvoch členov odboru, profesorov Jána Damborského a Ferdinanda Štelleru, vyžiadala si i mienku v základných problémoch i detailných otázkach pravopisnej úpravy odborných poradcov za Spolok profesorov Slovákov Jána Kovalíka a Michala Knappa, za Zemský učiteľský spolok Fraňa Mojtu, i vynikajúcich českých odborníkov, univerzitných profesorov: J. Zubatého, Fr. Pastrnka, Em. Smetánku, M. Weingarta a Fr. Trávníčka a všetkým poslala po exemplári sadzby prvého návrhu podrobného pravopisného slovníka slovenského, zostaveného vtedajším tajomníkom odboru Fr. Heřmanským, s prosbou, aby každý vyslovil svoju mienku o celku i o detailoch. Všetky poznámky, opravy a doplnky členov jazykového odboru Matice slovenskej, ako i poznámky predstaviteľov k spoločnej práci vyzvaných spolkov a jednotlivcov, boli poznačené na redakčnom exemplári. Doplnkov i opráv bolo veľmi mnoho; i sadzba pôvodného návrhu sa rozmetala, keď už s úspechom vykonala svoje poslanie, slovník sa začal sádzať nanovo ručne a v novej úprave bol znovu a znovu revidovaný a dopĺňaný všetkými členmi pravopisnej komisie pri redakcii predsedu jazykového odboru. Času vyčkávaní odpovedí našich poradcov a stále nových a nových korektúr slovníkových sa využilo na porady o úprave pravopisnej osnovy. Na návrh komisie vypracoval predseda odboru „Pravidlá slovenského pravopisu“ ako jednotný ucelený systém, ktoré boli na schôdzke pravopisnej komisie koncom januára a začiatkom februára 1929 schválené, keď bol znovu podrobne čítané, prebrané a prediskutované jednotlivé body i príklady osnovy, a po definitívnej úprave daly sa do sadzby. A tak spojením obidvoch častí: teoretického systému a pravopisného slovníka vzniklo celé dielo: „Pravidlá slovenského pravopisu“. VÁŽNÝ, Václav: O vydaní prvých úradných „Pravidiel slovenského pravopisu“. In: *Slovenské pohľady*, 1931, roč. 47, č. 3, s. 165–166.

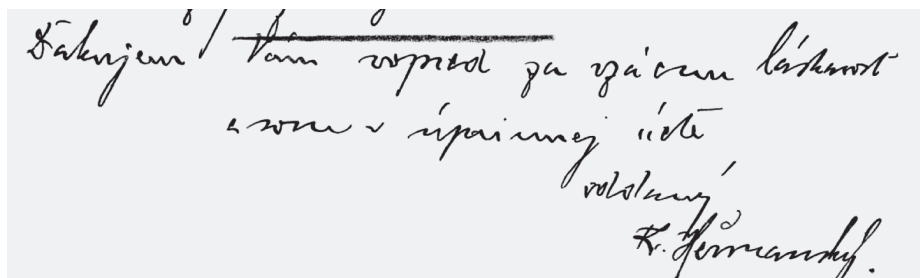
Ako vidno aj zo slov V. Vážneho, Heřmanského slovník prešiel v ďalšom mnohými úpravami. Reflexiu pôvodných návrhov i vlastné ponuky riešení jednotlivých posudzovateľov slovníka dokladajú ich listy uložené v Archíve Matice slovenskej. Spracovanie reakcií a postojov jedného z nich, Jána Damborského, k otvoreným (či otváraným) otázkam prináša okrem iného štúdia Eugena Jónu.¹⁰¹ Z dostupných mi archívnych dokladov vynárajú sa aspoň kusé informácie bezprostredne späté s F. Heřmanským a jeho textom. V už spomenutom liste adresovanom Jaroslavovi Vlčkovi Heřmanský spomína rozsah slovníka 16 tlačových hárkov – v úradnej odpovedi naň z 18. apríla 1928, tematizujúcej vzťah vypracovaného návrhu a konečnej podoby *Pravidiel*, sa v tomto smere uvádza: „Chceli sme aspoň približne určiť, koľko sa upotrebí z materiálu Vami dodaného, ale vysvitlo, že to nemožno urobiť bez celej pravopisnej komisie. Všeobecná mienka je tá, že slov, najmä cudzích slov je veľmi mnoho. Pravdepodobne asi polovička materiálu vypadne. Možno i viac.“¹⁰² Všetko teda naznačuje, že medzi Heřmanského návrhom a výslednou podobou *Pravidiel* možno vskutku predpokladať značné kvantitatívne aj kvalitatívne rozdiely.

Kým ostatná Heřmanského lexikografická tvorba, predstavujúca rozličné typy prílohových slovníčkov, vystupuje v publikovaných vydaniach slovenskej literatúry, v učebniciach aj v prekladoch, návrh slovníka *Pravidiel slovenského pravopisu* napriek jeho významu (resp. „rozličným významom“ – z lingvistickeho aj širokého spoločenského hľadiska) ostáva v prítmí, neopísaný a nezhodnotený.¹⁰³ Bolo by zaujímavé a bolo by dôležité vedieť, čo z hodnotení, ktoré sa spájajú s *Pravidlami*, vzťahuje sa už na ich primárny slovníkový podklad, čo a ako sa vyvinulo ďalšou cestou. Podmieňovaco-želací spôsob formulácie odráža skutočnosť, že som rukopis, resp. prvú sadzbu Heřmanského slovníka pre *Pravidlá slovenského pravopisu*, zatiaľ nevidela.

101 JÓNA, Eugen: Ján Damborský (1880–1932). In: *Slovenská reč*, 1980, roč. 45, č. 6, s. 321–337, online in: <https://www.juls.savba.sk/ediela/sr/1980/6/sr1980-6-lq.pdf> (18. 5. 2022).

102 Uvedená korešpondencia má vcelku prozaické pozadie – šlo o predbežné stanovenie honorára. (AMS, inv. č. 2569 K1/1928). V matičnom archíve sa nachádza aj iný dokument spätý s uzatváraním otázky honorárov za prácu na príprave *Pravidiel*. Jozef Škultéty ako správca MS v liste z 26. 11. 1931 F. Heřmanskému (oslovujúc ho už „Vysokoctený pán hlavný radca“) píše: „Vy, pán hlavný radca, zostavili ste elaborát k pravopisnému slovníku, ktorý potom pravopisná komisia prezrela, podopľňala a definitívne ustálila. Ako vieme túto prácu ste robili ešte ako tajomník Matice slovenskej, teda ex ofo a len dokončenie práce bolo už potom keď ste z matičných služieb vystúpili.“ List ponúka doplňujúci obraz oficiálneho nazerania na formálne charakteristiky Heřmanského pracovnej účasti. (Archív Matice slovenskej, Zbierka korešpondencie osobností a inštitúcií vyčlenená z archívneho fondu Matice slovenskej, Signatúra: AMS II).

103 Vo všeobecnosti si ťažko odmyslieť istú vnútornú spätosť prípravy návrhu slovníka a všetku Heřmanského textovolexicografickú skúsenosť do toho času.

Šťastným / Vám vpřed za vřácem láskavost
a vnu v úpravinej iitě
volský
Fr. Heřmanský.

Podpis Františka Heřmanského v liste Jaroslavovi Vlčkovi z 28. marca 1928.

Akokoľvek, možno sa pristaviť i zamyslieť nad tým, ako Františka Heřmanského jeho smerovanie „pracou pre Slovensko slúžiť republike“ aj pri explicitnom deklarovaní, že o žiadnom počesťovaní v tejto práci nemôže byť reči, a vlastnej požiadavke „nedotýkať sa nešetrne osôb a vecí Slovákov milých“¹⁰⁴ privedlo do najtesnejšieho kontaktu s výbušným dielom, v ktorého pozadí stála koncepcia jazykového zblížovania a s ktorým sa – vzhľadom na realizované postupy – „bohemizácia“ (teda „nešetrné dotýkanie sa jazyka“, pred akým na začiatku svojej slovenskej cesty vystríhal) spája ako epiteton constans. Bol účastný búrky, ktorá sa strhla, bol sám súčasťou rozporov a protirečivostí času. Otázka vzťahu jeho návrhu a výsledného diela je pritom bez potrebnej porovnávacjej analýzy stále otvorená.

Slovo na záver

František Heřmanský prišiel na Slovensko v čase, keď ešte jazykové učebnice pre samoukov nevychádzali ako pomôcka na zvládnutie cudzieho jazyka, ale ako učebnice spisovnej slovenčiny stále aj (či hlavne) pre vlastné slovenské jazykové spoločenstvo – tak asi sa to dá čítať v názve slovenskej gramatiky z r. 1919, ktorú „pre školy a samoukov napísal Ján Damborský“. Pravda, príprava slovenských príručiek pre slovenských samoukov mala už, vzhľadom na okolnosti spoločenského vývinu, v slovenskom prostredí istú tradíciu.¹⁰⁵ Pred-

104 HEŘMANSKÝ, František: *Česi a Slováci*, s. 1.

105 Tak napr. s určením pre samoukov ako časti adresátov vydal na prelome storočí svoju gramatiku A. P. Záturský. ZÁTURSCKÝ, Adolf Peter: *Slovenská mluvnica: so zvláštnym ohľadom na pravopis a s dodatkom nauky o slohu pre pospolitě školy a pre začiatočných samoukov*. V Ružomberku 1900. Možno v danej súvislosti spomenúť aj Záturského skorší výrok z článku (publikovaného pod pseudonymom Borovohájsky) *Slovo k našej literárnej činnosti: „Súkromné vzdelávanie mládeže, áno, na to sme odkázani“* (In: *Národné noviny*, 1885, roč.

chádzajúci kultúrny vývin Slovenska bol – v zostrujúcej sa podobe v predpre-vratovom období – vážne zasiahnutý a oslabovaný nedostatkom slovenských inštitúcií.¹⁰⁶ V novej situácii po r. 1918 bolo treba budovať a rozvíjať a F. Heřmanský sa v mnohých líniách zapojil do budovania a rozvíjania školstva, osvety a intenzívne aj do práce v emblematickej národnej inštitúcii, oživotvorenej Matici slovenskej. Možno nám v závere ešte ďalej citovať z už známeho programového článku: „Treba, aby každý z nás všetky svoje sily venoval tomu, aby Slovensko čím najskôr dohonilo, o čo ho nepriazeň osudu i cudzia nadvláda pripravila.“¹⁰⁷ Bol by na slovenskej pôde urobil veľa, keby bol na poste stredoškolského profesora odovzdával vedomosti a inšpiroval študentov na ceste za

16, č. 93, s. 1). O nevyhnutnosti vzdelávať sa vo vlastnom jazyku a kultúre vo vlastnej réžii máme nemálo vyjadrení od tých, ktorí danú cestu prešli (známe sú slová P. O. Hviezdoslava o slovenčine: „Veď i tejto priučiť sa mi prišlo autodidakticky, bo sama škola ani jej mluvnice poznať mi nedožičila“, podobne písala Terézia Vansová: „My nemáme škôl, musíme tedy súkromnou cestou vzdelávať a zdokonaľovať sa.“). Na rozdiel od Zátureckého, mohol už mať Damborský ako adresátov učebnice na zreteli tých, ktorí v novom čase smeli a mali používať slovenčinu na rozličných svojich školských, administratívnych a iných postoch. DAMBORSKÝ, Ján: *Slovenská mluvnica so zvláštnym zreteľom na pravopis: pre školy a samoukov / napísal Ján Damborský*. Nitra 1919. Samoukov ako častí adresátov uvádza aj ďalšie z vydání Damborského gramatiky, neskôr sa toto zacielenie z názvov stráca. DAMBORSKÝ, Ján: *Slovenská mluvnica so zvláštnym zreteľom na pravopis. Podľa Gebauera — Ertla a Czambela pre stredné školy a samoukov / napísal Ján Damborský*. III. opravené a doplnené vydanie. Schválené pre stredné školy výnosom ministerstva školstva a národnej osvety čís. 68, 146 zo dňa 26. července 1921. Nitra 1921. Pravda, rozvíjať a upevňovať kompetencie v spisovnej slovenčine mohli po r. 1918 potrebovať nielen „samouci Slováci“, ktorým bolo v predchádzajúcich časoch slovenské vzdelanie odopreté, spoluobčania rozličných národností, ale aj Česi, osobitne českí učitelia prichádzajúci na Slovensko bez predchádzajúcej jazykovej prípravy.

106 Situáciu so zreteľom na literárny vývin uchopuje D. Hučková pre tých, ktorí si možno dosah skutočnosti nevedia predstaviť, slovami: „...ak si však dnešný študent má lepšie uvedomiť ‚zákersnosť‘ vtedajšej situácie, ja osobne by som dala dôraz na nerozvinutosť, resp. absenciu slovenského elementárneho a stredného školstva, pretože nemožnosť vzdelávania v národnom jazyku, v dôsledku taktiky uhorskej štátnej politiky pomaďarčovania, viedla k jazykovej nepripravenosti nových generácií – a teda aj k nepripravenosti na literárnu umeleckú tvorbu v jazyku vlastného národa [...]. V situácii, keď sa literatúra vnímala ako sebatpotvrdzovanie sa národa, ako doklad jeho kultúrnej identity, keď etické kritériá pri hodnotení literatúry zatlačali do úzadia kritériá estetické, to bol výrazne ohrozujúci činiteľ, ktorý vlastne vyriešil až vznik 1. Československej republiky v roku 1918.“ HUČKOVÁ, Dana: Realizmus a moderna v Dejínach slovenskej literatúry z roku 2009. In: *Slovenská literatúra*, 2010, roč. 57, č. 4, s. 385–391, online in: <https://www.sav.sk/journals/uploads/01181035--SL-2010-4-huckova-385-391.pdf> (22. 5. 2022).

107 HEŘMANSKÝ, František: *Česi a Slováci*, s. 1.

poznáním – a súčasne ich vychovával v duchu, v ktorom a o ktorom písal.¹⁰⁸ Vykonal však oveľa viac a každá zo – vzájomne sa dotýkajúcich aj prelínajúcich – sfér jeho činnosti pozoruhodným spôsobom naplňala aktuálne spoločenské výzvy a potreby. Vzdelaný filológ bol vo veciach slovenských tiež v mnohom autodidakt, hoci isto neslobodno podceňiť to, čo si ako absolvent bohemistiky (popri klasickej filológii) niesol z Karlovej univerzity, kde popri iných v čase jeho štúdia učil Jaroslav Vlček. Keď mnohé východiská z jeho vlastného podania nepoznáme, možno si len klásť otázky – o vlčkovských inšpiráciách pred prevratom i po ňom, o tom, do akej miery poznal popri jeho dejinách literatúry napr. aj texty ako *Slovensko Čechám*, iste v mnohom objavne približujúce kultúrny zástoj Slovenska vo vzájomných vzťahoch,¹⁰⁹ či aké silné boli jeho väzby na prúd predrepublikového pôsobenia českých slovakofilov, osobitne ak vieme, že s Rudolfom Pokorným ho spájal Heřmanov Městec, spoločné rodisko.¹¹⁰ Pri bližšom, hoci sprostredkovanom poznaní ukazujú sa aj Heřmanského osobnostné predpoklady fungovať v „tonalitne“ rozdielnych líniiach – od takpovediac buditeľskej nadnesenosti v matičnej, osvetovej a ľudovýchovej práci (oso-

108 To ešte ako apel k českým učiteľom, vychovávateľom mládeže: „...slovom i príkladom prebúdzaime v nej povedomie národné i štátné, učme ju ozajstnej, účinlivej láske k bližnému a hlavne pestujme v nej smysl pre povinnosť, pre sebakázeň a pre vážnu, usilovnú prácu.“ HEŘMANSKÝ, František: *Česi a Slováci*, s. 1.

109 VLČEK, Jaroslav: *Slovensko Čechám*, in: *Národní listy*, roč. 53, č. 160, 13. 6. 1913, s. 1, online in: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1022/Vlcek_O-Slovensku-a-slovenskej-literature/33 (18. 5. 2022).

110 K životu a dielu Rudolfa Pokorného najnovšie pozri BUJNÁKOVÁ, Jana: *Odras česko-slovenských vzťahov v diele Rudolfa Pokorného*. Disertačná práca. Brno 2020, online in: https://is.muni.cz/th/h1vpc/Dizertacna_praca_Jana_Bujnakova.pdf (11. 5. 2022). Možno nám ešte spomenúť, že v medzivojnovom období bolo Pokorného dielo v slovenskom prostredí spriatomanované aj v slovenskom preklade, keď rozličné publikácie adresované slovenskej mládeži prinášali preložené časti z Pokorného *Potuliek po Slovensku*. Dve pospišilovské ukážky v slovenskom preklade, vršatskú povesť *Verný Budiač* a rozsiahlejší text s mnohými literárnymi intertextuálnymi prepojeniami *Na salaši Jackovej* zaradil aj Fr. Heřmanský do čítanky *LIPA I*. V názve tu vidno prekladovú chybu, korektný preklad pomenovania Pokorného kapitoly *Večer na salaši Jackově* (s podnadpisom *Slovenští pastýři. Salašnictví*) by mal v slovenčine znieť *Na Jackovom salaši*. Do chyby sa premietol rozdiel v rode podstatného mena *salaš* (v slovenčine mužského rodu – v češtine ženského), aj prívlastňovacie prídavné meno má byť v mužskom rode – vzťahuje sa na baču menom Ďuro Jacek. Pod názvom *Večer na salaši Jackovej* bol už preklad Pokorného textu uverejnený vo vlastivednom zborníku pre mládež *Slovenskou otčinou*, 1926, roč. 2, č. 1, s. 1–5, online in: https://www.slovakiana.sk/kulturne-objekty/snk-asp?rurl=%2Fvyhladavanie%3FsearchString%3D%2522Slovenskou%2520ot%25C4%258Dinou%2522%26display%3D0%26sort%3D0%26categoryname%3DAll%26type%3DAll%26DOOnly%3Denable%26freeDOOnly%3Denable%26page%3D1%26pageSize%3D24&content=CAIR_DIV_BOOK_1&contentDo=urn:nbn:sk:cair-dozomwz (17. 4. 2022). V Heřmanského čítanke sa zdroj ani prekladateľ neuvádza.

bitne z prvých rokov pôsobenia)¹¹¹ po prísne „klasickofilologické“ vedecké a pedagogické nastavenie. Špecifickú sféru, ktorá si zasluhuje hlbšiu pozornú analýzu, predstavujú osobitne jeho čítanky. Z nich možno vyčítať veľa – najmä ak porovnáme Heřmanského knihy s dobovými učebnicami iného viac či menej blízkeho zamerania (napr. s učebnicami dejepisu, s ktorými sa v rozličných smeroch dotýkajú),¹¹² s korešpondujúcimi staršími aj súdobými literárnymi čítankami iných autorov¹¹³ (v tom aj so zodpovedajúcimi čítankami pre české školy) či pri porovnaní jednotlivých zväzkov jeho čítaniek z hľadiska koncepcie a zacielenia na konkrétne vekové skupiny žiakov. A napokon aj pri porovnaní jednotlivých upravovaných vydaní konkrétnych čítankových kníh. Dôležitý je

111 Jeho podpis už ako tajomníka Matice slovenskej vidno napr. na sklonku roka 1920 pod tlačovou informáciou o matičnom programe na druhý rok pôsobenia, uverejnenou v denníku *Slovenský východ*. Okrem vecných údajov nájdeme tu aj výzvy na podporu matičnej (a nielen matičnej práce), v ktorých sa do istej miery ohláša až obrodenská štúrovská dikcia: „Je priamo svätou povinnosťou každého roduverného syna vlasti [...] stať si do služby ducha a starať sa o zveladenie národnej vzdelanosti.“ HEŘMANSKÝ, František: O činnosti Matice Slovenskej, in: *Slovenský východ*, roč. 2, č. 295, 28. 12. 1920, s. 2.

112 Pri čítankách – výbere autorov, textov a spektre ponúkaných tém – vystupuje napr. otázka miery ich komplementárneho pôsobenia s učebnicami dejepisu so zreteľom na formovanie vzťahu k národnej minulosti a (československej/slovenskej) kolektívnej identity. Pozornosť venovaná tejto problematike môže predstavovať jednu z ciest rozvíjania poznania, ku ktorému sa dospelo doterajšou analýzou medzivojnových dejepisných učebníc: napr. BAKKE, Elisabeth: Čechoslovakizmus v školských učebniciach (1918–1938). In: *Historický časopis*, 1999, roč. 47, č. 2, s. 233–253; FINDOR, Andrej: Narácia „zlatého veku“ národných dejín. In: *My a tí druhí v modernej spoločnosti: Konštrukcie a transformácie kolektívnych identít*. Eds. Kiliánová, Gabriela – Kowalská, Eva – Krekovičová, Eva. Bratislava 2009, s. 325–337; OTČENÁŠOVÁ, Slávka. *Schválená minulosť: kolektívna identita v československých a slovenských učebniciach dejepisu (1918–1989)*. Košice 2010.

113 Ako jedna z komparatívnych tém sa ponúka porovnanie Heřmanského slovenských čítaniek s významným dielom – dvojdielnou *Slovenskou čítankou pre nižšie gymnáziá* Emila Černého z druhej polovice 19. storočia (1864, 1865). V danej súvislosti možno pri obidvoch autoroch popri tvorbe slovenských čítaniek a angažovanosti v činnosti Matice slovenskej spomenúť, že ide o významných klasických filológov, každého vo svojom čase, s presahom diela do našich dní. O pôsobení Emila Černého na banskobystrickom gymnáziu a jeho *Slovenskej čítanke* pozri LOMENČÍK, Július: Emil Černý (1840–1913) – autor slovenských čítaniek pre stredné školy. In: *Mosty priateľstva – osobnosti Slovenska v kontexte vzťahov so zahraničím*. Eds. Snopková, Blanka – Kázmerová, Lubica et al. Banská Bystrica 2013, s. 87–98. K Černého pedagogickému účinkovaniu v Rusku, kde, prenasledovaný doma ako pansláv, našiel na tridsať rokov svoje pôsobisko, významu jeho *Rusko-gréckeho a grécko-ruského slovníka* a série učebníc gréčtiny pre ruské gymnáziá pozri ŠVAGROVSKÝ, Štefan: Život a dielo Emila Černého v Rusku. In: *Slavica Slovaca*, 1982, roč. 17, č. 1, s. 52–56; IVANOVA, Oľga: Emil Vjačeslavovič Černý a tradície ruského humanitného vzdelávania. In: *Mosty priateľstva – osobnosti Slovenska v kontexte vzťahov so zahraničím*. Eds. Snopková, Blanka – Kázmerová, Lubica et al. Banská Bystrica 2013, s. 99–106.

v nich nielen výber textov na čítanie, ale aj spôsob ich podania spolu s charakteristikami autorov, aj to v porovnaní s podaním literárneho vývinu a jeho protagonistov v iných dobových kompendiách. Asi o Františkovi Heřmanskom samom čosi vypovedajú fragmenty z učebnicových básnických minimedailónov, kde v moderných prúdoch poézie približuje študentom Ladislava Novomeského ako „zasneného lyrika sociálneho“ a v básňach Maše Hařamovej, „najlepšej poetky poprevratovej“, vidí „jemné, krehké perly, lyrické balady a nežné, piesňovité, melodické spovedi dievčej duše“.¹¹⁴ V Heřmanskom sa ukazuje tvorivý, výkonný bilingválny a biliterárny autor, u ktorého možno so zreteľom na jazyk sledovať vlastné diela písané v češtine aj v slovenčine, preklady do češtiny aj do slovenčiny a – na neposlednom mieste – slovensko-české aj česko-slovenské textové slovníčky. To každé aj samostatne uložené do osobitých súvislostí, s potenciou pomáhať pri rozvíjaní bilingvizmu a biliterárnosti iných. Ukazuje sa, že stojí za to, aby sa k tvorbe Františka Heřmanského, ktorej vcelku ani v jednotlivých líniách nebolo takto dosiaľ venované veľa pozornosti, pristupovalo s rozličnými cieľmi a z rozličných výskumných pozícií. Aj aby sme ju lepšie poznali, aj aby sa nám cez poznanie osobnosti a diela otvárali ďalšie priechody a priechody do kultúrnej minulosti, ktorá takým či iným spôsobom vstupovala a vstupuje – až po naše dni – do vývinových procesov každého ďalšieho času.¹¹⁵

114 HEŘMANSKÝ, František: *Lipa IV. Čítanka pre jednoročné učebné kurzy pri meštianskych školách*. Podľa nových osnov zostavil FR. HEŘMANSKÝ s čítankovou komisiou. Praha 1937, s. 386.

115 Dovoľujem si vysloviť úprimnú veľkú vďaku všetkým, ktorí mi povzbudením, radou a osobitne archívnymi a inými textovými materiálmi pri sledovaní cesty Františka Heřmanského pomáhali.

